

YIL:5 SAYI:9 KASIM 2019
YEAR:5 ISSUE:9 NOV 2019

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (ÜSBİD)

Yıl 5 • Sayı 9 • Kasım 2019 • ISSN 2459-0223

SAHİBİ

Üsküdar Üniversitesi Adına
A. Furkan Tarhan

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan
Prof. Dr. Sevil Atasoy

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Wolfgang Gieger, Friedrich Schiller Jena Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan Ömerustaoglu, Birüni Üniversitesi
Doç. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhuriyet Taş, Üsküdar Üniversitesi

İNGİLİZCE İÇERİK EDİTÖRÜ

Öğr. Gör. Hüsna Yıldırım (İngilizce Dilbilimci)

YAZI KURULU

Arş. Gör. Cemal Cem Anarat
Arş. Gör. Salih Bilgin
Arş. Gör. Bengi Çakmak

BASKI

Armoni Nuans Görsel Sanatlar ve İletişim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Tavukçuyolu Cad. Palas Sok. No:3 Y. Dudullu – Ümraniye/İSTANBUL
Tel: 0216 540 36 11
Baskı Tarihi: Aralık 2019

GRAFİK UYGULAMA

Bülent Tellan

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Üsküdar Üniversitesi Altunizade Mah. Haluk Türksöy Sk. No: 14, 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telefon: +90 216 400 22 22 / Dahili: 2604
E-posta: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş ve varsayımlar eser sahiplerine aittir; Üsküdar Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (JOSOC)

Year 5 • Issue 9 • November 2019 • ISSN 2459-0223

OWNER

On behalf of Üsküdar University
A. Furkan Tarhan

EDITORS

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D.
Prof. Sevil Atasoy, Ph.D.

VICE EDITORS

Asst. Prof. İbrahim Arslan, Ph.D.
Asst. Prof. Uygar Aydemir, Ph.D.

EDITORIAL BOARD

Prof. Wolfgang Gieler, Ph.D., Friedrich Schiller Jena University
Prof. Hasan Köni, Ph.D., İstanbul Kültür University
Prof. Adnan Ömerustaoğlu, Ph.D., Birüni University
Assoc. Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Cumhuri Taş, Ph.D., Üsküdar University

ENGLISH CONTENT EDITOR

Instructor Hüsna Yıldırım (English Linguist)

PUBLICATION BOARD

Res. Asst. Cemal Cem Anarat
Res. Asst. Salih Bilgin
Res. Asst. Bengi Çakmak

PRINTED BY

Armoni Nuans Görsel Sanatlar ve İletişim Hizmetleri San. Tic. A.Ş.
Tavukçuyolu Cad. Palas Sok. No:3 Y. Dudullu – Ümraniye/İSTANBUL
Tel: 0216 540 36 11
Published in December 2019

GRAPHIC APPLICATION

Bülent Tellan

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Üsküdar Üniversitesi Altunizade Mah. Haluk Türksoy Sk. No:14, 34662
Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE
Telephone: +90 216 400 22 22 ext: 2604
E-mail: uusb@uskudar.edu.tr
www.uskudar.edu.tr

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an academic peer-reviewed journal and published biannually in May and November. The opinions, thoughts and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of the Üsküdar University.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Sevil Atasoy, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Dalay, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nazım Engin, Piri Reis Üniversitesi

Prof. Dr. Nazife Güngör, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü Sina Gürel, Yakın Doęu Üniversitesi

Prof. Dr. Kutay Karaca, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit Özdağ, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü

Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin Sarı, Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ, Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Doç. Dr. Sevtap Demirci, Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı, Üsküdar Üniversitesi

Doç. Dr. Ateş Uslu, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Hadiye Yılmaz Odabaşı, Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol Kartal, Beykent Üniversitesi

*Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

ADVISORY BOARD

- Prof. Sevil Atasoy, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. İsmail Dalay, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Nazım Engin, Ph.D., Piri Reis University
- Prof. Nazife Güngör, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Şükrü Sina Gürel, Ph.D., Near East University
- Prof. Kutay Karaca, Ph.D., İstanbul Aydın University
- Prof. Ümit Özdağ, Ph.D., 21st Century Turkey Institute
- Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Selahattin Sarı, Ph.D., Beykent University
- Prof. Ahmet Güner Sayar, Ph.D., Beykent University
- Prof. Ebulfez Süleymanlı, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Nevzat Tarhan, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Mehmet Bülent Uludağ, Ph.D., Onbeş Kasım Kıbrıs University
- Assoc. Prof. Sevtap Demirci, Ph.D., Boğaziçi University
- Assoc. Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University
- Assoc. Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., Üsküdar University
- Assoc. Prof. Ateş Uslu, Ph.D., İstanbul University
- Assoc. Prof. Hadiye Yılmaz Odabaşı, Ph.D., Üsküdar University
- Asst. Prof. Atahan Birol Kartal, Ph.D., Beykent University

*The list is in alphabetical order according to surnames.

BU YILIN HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Sırrı Akbaba, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Engin Deniz, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Eryılmaz, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ragıp Kutay Karaca, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Karatay, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Oğuz Polat, Acıbadem Üniversitesi
Doç. Dr. Tayfun Doğan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Durgun, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz Tufan Emimi Kurtuluş, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Eminaalp Malkoç, İstanbul Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Onur Noyan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Arda Odabaşı, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Hadiye Yılmaz Odabaşı, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Bekaroğlu Doğan, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Haktan Birsnel, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha Çiçek, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Naci Efe, Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökser Gökçay, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turabi Karadağ, İstanbul Kent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Kıray, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güliz Kolburan, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Narter, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait Ocaklı, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemre Pekcan, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orçun Selçuk, Luther College
Dr. Öğr. Üyesi Selin Karana Şenol, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu Türk, Haliç Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Türkhan, İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Üren, İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faruk Yaslıçimen, İbn Haldun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Yücel, Galatasaray Üniversitesi

*Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

REFEREES FOR THIS YEAR

Prof. Sırrı Akbaba, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Mehmet Engin Deniz, Ph.D., Yıldız Technical University
Prof. Ali Eryılmaz, Ph.D., Yıldız Technical University
Prof. Ragıp Kutay Karaca, Ph.D., İstanbul Aydın University
Prof. Abdullah Karatay, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Mehmet Oğuz Polat, Ph.D., Acıbadem University
Assoc. Prof. Tayfun Doğan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Fatih Durgun, Ph.D., İstanbul Medeniyet University
Assoc. Prof. Filiz Tufan Emini Kurtuluş, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Eminalp Malkoç, Ph.D., İstanbul Technical University
Assoc. Prof. Cemal Onur Noyan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Hadiye Yılmaz Odabaşı, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Yüksel Bekaroğlu Doğan, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Haktan Birsnel, Ph.D., İzmir Kâtip Çelebi University
Asst. Prof. Talha Çiçek, Ph.D., İstanbul Medeniyet University
Asst. Prof. Mehmet Naci Efe, Ph.D., Beykent University
Asst. Prof. Gökser Gökçay, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Turabi Karadağ, Ph.D., İstanbul Kent University
Asst. Prof. Abdullah Kıray, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Güliz Kolburan, Ph.D., İstanbul Aydın University
Asst. Prof. Meltem Narter, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Sait Ocaklı, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Cemre Pekcan, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Orçun Selçuk, Ph.D., Luther College
Asst. Prof. Selin Karana Şenol, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Burcu Türk, Ph.D., Haliç University
Asst. Prof. Mehmet Sait Türkhan, Ph.D., İstanbul University
Asst. Prof. Mustafa Üren, Ph.D., İstanbul Esenyurt University
Asst. Prof. Faruk Yaşlıçimen, Ph.D., İbn Haldun University
Asst. Prof. Hakan Yücel, Ph.D., Galatasaray University

*The list is in alphabetical order according to surnames.

İÇİNDEKİLER

Editörden

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda Irak ve Basra Körfezi Üzerinde
İngiliz Hegemonyası: Müşir Nusret Paşa'nın Raporu (İngilizce) 223-240
Erhan BEKTAŞ

Kuzey Kafkasya'dan Suriye'ye Yabancı Savaşçı Mobilizasyonunu Açıklamak:
Tarihsel Miras, Mevcut Ağlar ve Radikalleşmiş Kimlik (İngilizce) 241-274
Beyza Gülin GÜNEY

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler 275-305
Zeynep Gamze KALKANLI

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi
Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları 307-345
Cemile Burcu KARTAL

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan
Sosyal Destekle İlişkisinin İncelenmesi 347-377
Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL, Gökben HIZLI SAYAR

YAZIM ESASLARI (Türkçe/İngilizce) 379-414

YAYIN VE ETİK İLKELERİ (Türkçe/İngilizce) 415-424

CONTENTS

Editor's Note

RESEARCH ARTICLES

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century: The Case of Müşir Nusret Pasha's Report 223-240

Erhan BEKTAŞ

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria: Historical Legacy, Existing Networks, and Radicalized Identity 241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Terror, Psychological Impacts of 9/11, and Remedial Therapies (Turkish)... 275-305

Zeynep Gamze KALKANLI

The Spatial Transformation of the Capital of the Republic and Its Reflections on *Hâkimiyet-i Milliye* Newspaper in the 1928-1930 Period (Turkish)..... 307-345

Cemile Burcu KARTAL

Investigation of the Relationship Between Job Satisfaction and Perceived Social Support in Academicians (Turkish)..... 347-377

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL, Gökben HIZLI SAYAR

PUBLICATION GUIDELINES (Turkish/English)..... 379-414

PUBLICATION AND ETHICAL PRINCIPLES (Turkish/English)..... 415-424

Editörden

Kasım 2019 itibariyle Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak dokuzuncu sayımıza ulaşmış bulunuyoruz. Şu ana kadar çıkarılan sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da çok disiplinli yaklaşımımızı korumaya özen göstererek, Tarih, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Psikoloji alanlarından değerli akademisyenlerin yazdığı beş makaleye yer verdik.

İlk makalede, Erhan Bektaş, Büyük Britanya'nın on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Basra Körfezi ve Irak'taki müdahalesi ile birlikte büyüyen hegemonyasını, Müşir Nusret Paşa'nın ayrıntılı raporuna istinaden incelemiştir. İkinci olarak, Beyza Gülin Güney, Kuzey Kafkasyalı yabancı savaşçıların Suriye İç Savaşı'ndaki hareketliliğinin derinlikli bir açıklamasını yapmayı hedefleyerek, bu akışın altında yatan motivasyonu tarihsellik ve radikalleşmiş kimlik bağlamında değerlendirmiştir. Üçüncü makalede, Zeynep Gamze Kalkanlı, 11 Eylül saldırıları özelinde terörün psikolojik etkilerini ele almıştır ve iyileştirici terapiler kapsamında EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) terapisiyle tedavi olan iki vaka üzerinden travma sonrası stres bozukluğunun tedavisine değinmiştir. Dördüncü makalede, Cemile Burcu Kartal, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın imarının 1920'lerde yaşanan büyük dönüşümü temsil eden niteliğini, 1928-1930 döneminde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan köşe yazılarıyla destekleyerek tartışmıştır. Beşinci ve son olarak, Merve Baş, Melisa Aksu, Hüseyin Ünübol ve Gökben Hızlı Sayar'ın makalesinde, akademisyenlerdeki iş doyumunu ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişki incelenmiştir ve bu amaçla Üsküdar Üniversitesi'nde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları paylaşılmıştır.

Ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak için devam eden çalışmalarımız kapsamında dergimize gönderilen makaleler titizlikle gerekli kontrollerden geçirilmekte ve hakem değerlendirme süreçleri hassasiyetle yürütülmektedir. Bu süreçte değerli tavsiyeleriyle dergimizin kalitesinin üst düzeye çıkmasına katkı sağlayan hakemlerimizin yanı sıra, bu sayının hazırlanması aşamasında gösterdikleri çabalarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Arslan ve Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir'e, araştırma görevlilerimiz Cemal Cem Anarat, Salih Bilgin, Bengi Çakmak ve Ali Ekmekçi'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Keyifli okumalar...

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Editor's Note

As of November 2019, Üsküdar University Journal of Social Sciences has reached its ninth issue. As we have done so far, we have tried to preserve our multidisciplinary approach in this issue. It includes five articles from the disciplines of History, Political Science, International Relations, and Psychology written by worthy academics.

In the first article, Erhan Bektaş elaborates on the growing hegemony of Great Britain with the intervention of the Persian Gulf and Iraq in the late nineteenth century, relying on the detailed report of Mushir Nusret Pasha. Secondly, Beyza Gülin Güney aims to provide an in-depth account of the mobilization of the North Caucasian foreign fighters during the Syrian Civil War and evaluates the motivation underlying this trend in the context of historicity and radicalized identity. In the third article, Zeynep Gamze Kalkanlı tackles the psychological effects of terrorism in the context of the September 11 attacks and discusses the treatment of post-traumatic stress disorder in two cases treated with EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) therapy in the context of curative therapies. In the fourth article, Cemile Burcu Kartal, discusses the development planning of Ankara, capital of the Republic of Turkey, focusing on its representation of major transformations that took place in the 1920s, based on Hâkimiyet-i Milliye newspaper between the period 1928-1930. Fifth and lastly, in the article of Merve Baş, Melisa Aksu, Hüseyin Ünübol and Gökben Hızlı Sayar, the relationship between job satisfaction and perceived social support among academicians is examined and the results of the research conducted at Üsküdar University are shared.

Within the scope of our endeavor to be included in the national and international indexes, we punctiliously examine the articles sent to our journal and follow the peer review process strictly. I would like to thank all the referees for their contributions that help our journal reach top quality with their valuable advice, as well as Asst. Prof. İbrahim Arslan, Ph.D., Asst. Prof. Uygur Aydemir, Ph.D., research assistants Cemal Cem Anarat, Salih Bilgin, Bengi Çakmak and Ali Ekmekci for their rigorous work in preparation of this issue. Wish you a joyful reading...

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D.

Erhan Bektaş, "British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century: The Case of Müşir Nusret Pasha's Report," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 9, (Kasım 2019): 223-240, <http://doi.org/10.32739/uskudarsbd.5.9.66>

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century: The Case of Müşir Nusret Pasha's Report ^(*)

On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda Irak ve Basra Körfezi Üzerinde İngiliz
Hegemonyası: Müşir Nusret Paşa'nın Raporu

Erhan BEKTAŞ ^(**)

Abstract

This article examines the Great Britain's political and economic intervention into the Ottoman Iraqi region and the Persian Gulf in the late nineteenth century. It aims to show how Britain's political and economic hegemony imposed towards the Iraqi region and Persian Gulf militarily and politically. There is a large literature of academic study on the British policy towards Iraqi region and the Persian Gulf in the nineteenth century. To contribute to this considerable literature, this article will examine the factors of the growth of British economic and political hegemony in Iraqi region and the Persian Gulf by referring to the report of Müşir Nusret Pasha who had served long years in Iraqi region as the Honorary Inspector of the Sixth Army. The principal point of this article is to investigate various aspects of Britain's expanding penetration into the Persian Gulf and Iraqi region given the detailed report of Müşir Nusret Pasha. Another focal point of this article is to show how the British penetration into Persian Gulf and Iraqi region was perceived by the Ottoman official Nusret Pasha. Müşir Nusret Pasha pointed out that Britain's growing influence in these regions is a potential

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 24.07.2019

Kabul Tarihi: 01.08.2019

^(*)This article is based on the author's Master of Arts thesis "The Tanzimat State in the Ottoman Iraq: Tribes, Ideology/Shiism and Taxation, 1830-1910."

^(**)Dr. Öğretim Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul, erhan.bektas@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7808-2825>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

Erhan BEKTAŞ

threat and security risk for the Ottoman Empire in the near future. For this reason, Nusret Pasha warned the Ottoman central administration to take immediate action against Britain's political and economic penetration. However, Ottoman Empire did not take necessary measures due to the lack of Ottoman military and administrative capacity.

Keywords: Persian Gulf, Iraq, Müşir Nusret Pasha, British Hegemony, Late Ottoman Empire.

Öz

Bu makale, Büyük Britanya'nın on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı Irak vilayetine ve Basra Körfezi'ne siyasi ve ekonomik müdahalesini incelemektedir. İngiltere'nin siyasi ve ekonomik hegemonyasını Irak bölgesi ve Basra Körfezi'ne askeri ve siyasi olarak nasıl dayattığını göstermeyi amaçlamaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Britanya'nın Irak ve Basra Körfezi'ne yönelik politikaları üzerine çok sayıda akademik makale vardır. Bu akademik literatüre katkıda bulunmak için, bu makale, Irak'ta Altıncı Ordu Onursal Müfettişi olarak uzun yıllar görev yapan Müşir Nusret Paşa'nın raporuna bakarak Britanya'nın Basra Körfezi ve Irak'taki artan hegemonyasını inceleyecektir. Bu makalenin temel amacı, Müşir Nusret Paşa'nın ayrıntılı raporuna dayanarak, İngiltere'nin Basra Körfezi ve Irak bölgesine genişlemesinin çeşitli yönlerini incelemektir. Bu makalenin bir diğer odak noktası da İngiltere'nin İran Körfezi ve Irak bölgesine girmesinin Osmanlı yetkilisi Nusret Paşa tarafından nasıl algılandığıdır. Müşir Nusret Paşa, Britanya'nın bu bölgelerde artan nüfuzunun Osmanlı açısından yakın gelecek için potansiyel bir tehdit ve güvenlik riski olduğuna işaret etti. Bu sebeple, Osmanlı merkezi yönetimini İngiliz siyasi ve ekonomik nüfuzuna karşı gerekli tedbirleri almaları için uyardı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı askeri ve idari kapasitesinin yetersizliğinden dolayı gerekli tedbirleri almadı.

Anahtar Kelimeler: Basra Körfezi, Irak, Müşir Nusret Paşa, İngiliz Hegemonyası, Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu.

Introduction

In the nineteenth century, the Persian Gulf (also known as the Arabian Gulf) and Iraqi region of the Ottoman Empire were mainly under great pressure from European colonial powers, notably Great Britain. In this century, the British Empire began to enlarge its domain over these areas

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

for enhancing its political and economic power. To cope with the threat of colonialist Britain, the Ottoman central government prioritized initiatives that would benefit directly from official reports (*layiha*). These regular reports were mostly prepared by the regional officers and bureaucrats regarding the internal and external affairs of the provinces. These reports by the central bureaucrats or provincial leaders were so valuable source throughout the state's decision-making procedures. In this respect, the report of Ottoman official Müşir (Field Marshal) Nusret Pasha¹, which was entitled *Mazi ve Müstakbel Irak'ın Ahvaline Dair Layiha*², describes the political affairs in the Persian Gulf and Ottoman Iraqi region.³

The report of Müşir Nusret Pasha could be perceived as a precious reference for the analysis and descriptions on power relations between the Britain and Ottoman Empire in Iraq and the Persian Gulf during the reign of Sultan Abdülhamid II.⁴ The report of Müşir Nusret Pasha as an

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

---

¹ “Müşir Nusret Pasha, whose nickname was “mad” had come to Baghdad as an ‘honorary exile’ in 1888. He was a circassian by birth, and one of the last surviving statesmen from the era of Mahmud II. He was appointed to Baghdad as the Honorary Inspector of the 6th Army.” Gökhan Çetinsaya, “Sultan Abdulhamid II’s Officials: The Case of Nusret Paşa at Baghdad, 1888-1896,” *The Journal of Ottoman Studies* XXI, (2001): 258.

² BOA. Y.EE, 11/ 3. 6 Rabiyyülahir 1327/ 27 April 1909. “Mazi ve Müstakbel Irak'ın Ahvaline Dair Layihadır” Müşir Nusret Pasha wrote this report in 1896 when he was in the Baghdad as the Honorary Inspector of the Sixth Army. This official report is divided into two main parts. First part consists of forty- five pages and includes many articles about historical background and current affairs of Iraqi region and Persian Gulf. The second part constitutes seven pages and deals with demographic and social information about regional tribes and sects in the Iraqi region.

³ Throughout this article, the term ‘Iraq or Iraqi region’ refers to the area that three territories- Mosul, Baghdad and Basra; each one was administered independently. In the archival documents, the term “Ottoman Iraqi region” was named as “*Hıttı-i Irakiyye*”.

⁴ For a detailed study about the reports on Ottoman Iraq, see Selda Kılıç, “Nusret Paşa'nın Irak'ta Islahat Önerileri,” *XIV Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2002; Ebubekir Ceylan, “Abdurrahman Nureddin Paşa'nın Osmanlı Irak'ına Dair 1880 Tarihli Layihası Üzerine,” *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 19, no. 37 (2014/2): 85-115; Burcu

Erhan BEKTAŞ

official observer and researcher is a great source to trace power struggle and internal affairs in the Iraqi region and the Persian Gulf. Analyzing the Ottoman official Nusret Pasha and learning about his mentality could help to comprehend the relations between Ottoman Empire and Britain in these lands in a historical perspective. In this respect, there are various important topics about the Iraqi region and the Persian Gulf in the report of Nusret Pasha such as the weakness of Ottoman administrative order, the lack of well-equipped and trained Ottoman military force, tribal unrest, missionary activities, Shia threat, the increasing role of autonomous leaders and the Britain's power struggle for dominance. Although Nusret Pasha mentions many events and occurrences, he mostly focuses on the British intervention in the Iraq and the Persian Gulf in a broader perspective. As the Honorary Inspector of the Sixth Army in Baghdad, he made interesting observations on the British Empire's penetration policies over the lands of the Persian Gulf and Iraq and possible effects of British hegemony over the future of Ottoman Empire in the region. In this regard, the main theme of this article is about British policy towards Iraqi region and Gulf in the nineteenth century.

Throughout my article, taking into consideration the critiques of Nusret Pasha in his report, answers will be sought to the following questions; why was the attention of Britain drawn to Iraqi region and the coasts of the Persian Gulf in the late nineteenth century, what was the nature of Ottoman Empire's relationship with Britain from an Ottoman official, what were the primary reasons for the interest conflict between the British and Ottoman Empires, what kind of counter policies did Ottoman administrators undertake to break the influence of Great Britain? In the light of these questions, this study attempts to draw a wide-ranging panorama about the transformation process of Ottoman sovereignty over Iraqi region and the

---

Kurt, "Irak'ta "Muktedir" ve "Müşteki" Bir İttihatçı: Süleyman Nazif Bey'in Basra Valiliği," *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no. 2 (2012): 155-179.

Persian Gulf in the late nineteenth century. When searching for answers to these questions, Britain's position in the Gulf and Iraqi region cannot be explained only by reference to the Nusret Pasha's report, but this report provides new light on the role played by the British in these lands from an Ottoman officer's perspective. Therefore, these questions will be tried to be answered with the help of some secondary sources apart from Müşir Nusret Pasha's report as a primary source.

The Background of British Intervention to the Persian Gulf and Iraqi Region

Great Britain became more effective and dominant power of the nineteenth century than other European powers (Russia, Germany, and France) in many parts of Asia and Europe and its influence on the Ottoman Empire was a determining factor for the Ottoman administrators while shaping its own foreign policy. In this century, Britain actively developed its economy with overseas trade. Compared to the other countries, Britain reached the highest level as the great sea power in the world.⁵ This British economic rise all over the world had accompanied by political hegemony to become stronger in the political area in the beginning of nineteenth century.

With the overseas trade became the principal monopoly of British ships and merchants, Britain directed its economic and political interests in the Iraqi region. In fact, there were many factors that contributed to draw attention of the British Empire to Iraqi region and the surrounding countries due to Iraq's strategic location on the India- European trade routes in the nineteenth century.⁶ In 1862, the British Shipping Lunch

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

⁵ Robert C. Allen, *The British Industrial Revolution in Global Perspective (New Approaches to Economic and Social History)* (London: Cambridge University Press, 2009), 92.

⁶ Tom Nieuwenhuis, *Politics and Society in Early Modern Iraq: Mamluk Pashas, Tribal Shayks and Local Rule between 1802 and 1831* (Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004), 82.

Erhan BEKTAŞ

Company which was one of the branches of British East Indian Company⁷ in Iraq was established to serve on the Tigris to carry Indian and Iraqi goods and raw materials from Bombay, Baghdad and Basra to London. British Indian commodities and Iraqi goods were carried rapidly and efficiently to Europe by using transit trade route of the Shatt al-Arab waterway (located in southern Iraq), which was a vital commercial network for the distribution of goods by the British Shipping Lunch Company.⁸ At this point, both having trade roads and the sea transportation facilities of Iraq for their trade were the biggest advantages for becoming an economic attraction center for Britain and other European powers.⁹

The other factor that resulted in the interest conflict between the Britain and Ottoman Empire could be related to the growing strategic importance of the Iraqi economy with the development of foreign trade and transportation along Iraqi routes through the rivers of Euphrates and Tigris in the nineteenth century. The Suez Canal which was inaugurated in 1869 had a striking impact on the economy of the Persian Gulf and Iraq.¹⁰ With the inauguration of Suez Canal, the old trade routes changed and lost their importance in external trade. The British Lunch Company began to use the Tigris to reach the interior agricultural goods in Iraqi region. The new trade routes which were chiefly used by the European powers delivered Britain a shorter and cheaper way of reaching its southeastern

---

⁷ "East India Company, British." *The Columbia Encyclopedia*, 6th Edition. Retrieved July 21, 2019 from *Encyclopedia.com*: <https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/east-india-company-british>

⁸ Hala Fattah, *The Politics of Regional Trade in Iraq, Arabia and the Gulf 1745-1900* (New York: State University of New York Press, 1997), 159.

⁹ Mohammad Salman Hasan, *The Role of Foreign Trade in the Economic Development of Iraq 1864-1964: A Study in the Growth of a Dependent Economy* (London: Oxford University Press, 1970), 348.

¹⁰ Charles Issawi, *The Economic History of the Middle East, 1800-1914* (Chicago: The University of Chicago Press, 1966), 132.

colonies like British India, the jewel of crown.¹¹ This trade route was used to transport Indian and Iraqi goods to Europe. The Suez Canal increased the strategically critical position of Iraq and the total trade ratio of Iraq had reached at 70 percent due to the British commodities.¹² The Suez Canal directly affected the economic and strategic capacity of the Persian Gulf and Iraq and marine transportation. In this situation, Iraq has become closer to Europe which opened the door and gave the opportunity for more practical international trade and profit in the long term.

Persian Gulf and Iraqi Region under the British Threat

The vital geographical location of Iraq and Persian Gulf on the international trade routes had a great importance for both the Ottoman Empire and Britain. From the second half of the nineteenth century, foreign trade in the Iraqi region had become the primary monopoly of British ships and merchants. These British merchants created an essential, profitable network for the distribution of goods coming from Shatt al-Arab to Basra and Baghdad, and from there to the Persian border towns. The Britain was made marine transportation of the commodities from India by using the Shatt al-Arab waterway, which was located in southern Iraq. This marine transportation line between Bombay and Basra further accelerated the foreign trade in the Persian Gulf and Iraq and the trade of Basra gradually developed with the rise of British shipping in Masqat

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

¹¹ J.E Peterson, "Britain and the Gulf: at the Periphery of Empire," in *The Persian Gulf in the History*, edited by Lawrence G. Potter, (Palgrave Macmillan,2009), 277.

¹² Hasan, *The Role of Foreign Trade in the Economic Development of Iraq 1864-1964: A Study of a Dependent Economy*, 151, 347. Salman Hasan also reveals about foreign trade in the development of the Iraqi economy that "The nineteenth century secular growth in world, and especially European, income and demand for foodstuffs and raw materials, facilitated by the development of modern transport (especially the opening of the Suez Canal in 1869 and the launching of steam navigation in the Tigris in 1861) widened market for Iraqi produce."

Erhan BEKTAŞ

fleet.¹³ Iraq began to gain a significant income due to Tigris and Euphrates which were the center of the Bombay-London trade. In this regard, holding of Iraqi region's control was a priority for Britain to protect its colonial transportation roads, provide the continuous income and maintain its primary position in trading power.¹⁴ However, this increasing British economic involvement in the transit trade routes in Iraq and the Persian Gulf disturbed the Ottoman central authority and gained the problematic situation for damaging the territorial integrity of the Ottoman Empire.¹⁵

At the same time, the economic importance of Iraq and the Persian Gulf for the Ottoman Empire derived from its vital strategic location because Iraq was close to the Persian lands, Arabian Peninsula and far Eastern roads.¹⁶ Iraq was one of the most important transition centers of the merchants between the European markets and Eastern producers. Ottoman economy had obtained a powerful income from this transition center.¹⁷ Therefore, the Ottoman Empire wanted to increase military and civil presence and influence in the Persian Gulf and Iraq to keep controlling the trade routes, eliminate British influences from these regions and

---

¹³ Fattah, *The Politics of Regional Trade in Iraq, and the Gulf 1745-1900*, 70.

¹⁴ Frederick Anscombe, *The Ottoman Gulf: The Creation of Kuwait, Saudi Arabia, and Qatar* (New York: Colombia University Press, 1997), 20; Gökhan Çetinsaya, "Challenges of a Frontier Region: The Case of Ottoman Iraq in the Nineteenth Century." in *The Frontiers of the Ottoman World*, edited by A.C.S. Peacock (Oxford: Oxford University Press, 2009): 271-287; E. Caesar Farah, *The Sultans' Yemen: Nineteenth century Challenges to Ottoman Rule* (New York: I. B. Tauris, 2002), XIV; Soli Shahvar, "Tribes and Telegraphs in Lower Iraq: The Muntefiq and the Baghdad-Basrah Telegraph Line of 1863-65," *Middle Eastern Studies* 39, (2003), London: Routledge, 93.

¹⁵ Gökhan Çetinsaya, *Ottoman Administration of Iraq: 1890-1908* (London: Routledge, 2006), 120; Jane Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800* with contributions by Karl Barbir (New York: Pearson Longman, 2008), 183.

¹⁶ Hathaway, *The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800*, 91.

¹⁷ Alan Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (New York: Barnes and Noble, 2009), 88.

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

prevent occurrence of future expansion of European powers.¹⁸ These similar aims of Britain and Ottoman governments on Iraqi geography had encouraged them to struggle for the obtaining permanent hegemony over these areas.

In this manner, the report of Müşir Nusret Pasha deserves special attention to understand the growing penetration of Britain into the Persian Gulf and Iraqi region and the social and political activities of the British Empire in those areas. Although Müşir Nusret Pasha touched on many issues in his report, he mostly concentrated on the growing penetration of the British Empire on the societies of the Persian Gulf and the Iraqi region as well as incapable administration of Ottoman Empire in these areas. He also addressed Britain's long-term plans for the Arabian Peninsula and Africa in his report, arguing that Britain tried to put the Arabian Peninsula and Africa under its sovereignty and intended to divide them into two different governments by separating them from Caliphate. However, Müşir Nusret Pasha reported that Ottoman provincial authorities did not pay enough attention to avoid this imminent British threat.¹⁹

In his report, Nusret Pasha listed many reasons to justify his accounts about British threat. He emphasized that the British supremacy over the region was not limited to commercial influence but they had also a powerful army in the region. The British Empire pursued the military policy throughout the coasts of the Persian Gulf to control its commercial shipping roads and to protect its fleets via British patrol vessels that traveled in these areas.²⁰ He also pointed out that The Sixth Army of the Ottoman Empire in Iraq lacked military resources and equipment and

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

¹⁸ Anscombe, *The Ottoman Gulf: The Creation of Kuwait, Saudi Arabia, and Qatar*, 25.

¹⁹ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiülahir 1327/ 27 April 1909.

²⁰ Ibid.

Erhan BEKTAŞ

enough vessels to defend their territories from pirates.²¹ The existence of pirates in Gulf region legitimized Britain's intervention and allowed Britain to establish a naval force to protect Persian Gulf seabords because Ottoman rulers had difficulty in maintaining order and needed the military assistance of Britain.²²

Within the context of British military policy over the coasts of the Persian Gulf, Nusret Pasha informed the Ottoman center that Britain had invaded the cities of Muhammara and Shatt al-Arab and the southern part of Tigris River to control trade routes. Two British steamers were permanently placed on the Tigris and the Euphrates up to Baghdad and Shatt al-Arab for their trade without permission from the Ottoman central administration.²³ These British steamers navigated informally in the Persian Gulf coasts like Omani to show its domination to population living in these areas. Additionally, a significant number of merchant ships were accompanied by British warships that frequently navigated in the Gulf coasts including Oman, Qatar and Kuwait to transport the properties between London and Basra. These military ships served like British military guard post to provide the security of the commercial ships which were used as transporting supplies for Britain. On the contrary to British military and commercial ships, there were not any commercial or military ships belonging to the Ottoman Empire to protect its subjects in these areas.²⁴ This situation led Britain to expand its military presence in these lands.

---

²¹ Ibid. "Evvela altıncı ordu yu hümayunlarının yalnız ismi ve çerçevesi mevcut olup ordu kelimesinin müstelzem olduğu kaffe-i levazımat ve edevat ve emakin-i askeriye ile mevaki-i müstahkeme ve dar-ı mühimmat ve mükemmel cephane-i umumi ve eslihanane gibi bir çok şeyleri mefkut bulunmuştur."

²² Peter Sluglett, *Britain in Iraq 1914-1932* (London: Ithaca Press, 1976), 2.

²³ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiyyülahir 1327/ 27 April 1909.

²⁴ Ibid.

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

Müşir Nusret Pasha was aware of the British superiority in the Gulf region and he explained in detail that Britain benefited from the Ottoman Empire's lack of military naval power on the Persian Gulf and started to dominate the region.²⁵ Britain invaded the cities of Muhammara and Shatt al-Arab and the southern part of Tigris River to control trade routes by taking advantage of the administrative gap in the region. Nusret Pasha also observed that the Arabian Peninsula and the coasts of Persian Gulf were ruled by the Britain and seemed to be left to Britain.²⁶ The Ottoman imperial center did not claim a right over in these regions because the Ottoman government did not have any provincial administration, fortresses and police forces.²⁷ His report claimed that the Ottoman naval presence in the Persian Gulf was far away from eliminating the British threats from these lands. In other words, there was no evidence for claiming sovereignty for Ottomans in the Persian Gulf and Iraq due to military inadequacy.²⁸ Therefore, for the security of those frontier regions from the encroachment of Britain and its future expansion, Müşir Nusret Pasha proposed to take necessary military measure. He advised to central government for continuing and dynamic Ottoman military and civil presence in the coasts of Persian Gulf, from Basra to Qatar to protect from future expansion of Britain and could claim a right over their properties in these regions.²⁹

Furthermore, the conflict of interest between the Ottoman Empire and Britain over the Iraqi region made religious identities of provincial persons more important both for the Ottoman Empire and Britain. In this century, religion could be used by European powers as a vehicle to

---

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Erhan BEKTAŞ

mobilize large numbers of society in the Muslim world.³⁰ On this topic, Müşir Nusret Pasha touched upon the distribution of Christian books to indigenous people by the British missionaries. He explained that Arabic books named as “the true religion of Protestantism” and “the incorrectness of Islam” were secretly given to persons living in the Iraqi region by British missionaries. For preventing the propagation of British missionaries, Nusret Pasha demanded from the Sultan the protection of Ottoman subjects living in Iraq.³¹

It is also important to note what the report mentioned about the growing consular activity of Britain in the coasts of Persian Gulf and Iraqi region. British authorities sent spies and consul officers to understand the political dynamics of the region and to gain support of the people and to create hostility against the Ottoman state. These British consuls were constantly seeking ways to gain the political support of the tribal chiefs and tried to establish strong ties with public in Baghdad and Mosul.³² The report illustrated the British authorities’ gifts and financial support for tribal leaders with the aim of overthrowing the influence of the Ottoman Empire through British consul officers. The British consular officers visited tribal people for the sake of constructing relationships in the Iraqi region and these officers made all kinds of sacrifices on behalf of Britain to

---

³⁰ Many of countries competed with each other about their spread of their religious doctrines in the Islamic areas. The United States, Britain, France, Germany, Russia, and Italy were some of countries that managed the greatest missionary activities in the Middle Eastern countries. For a detailed study about the missionary activities in the Middle Eastern countries, see Sabri Ateş, *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881* (New York: New York University Press, 2006).

³¹ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiyyülahir 1327/ 27 April 1909.

³² David Fromkin, *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East* (New York: Henry Holt and Company, 2009), 123.

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

maintain the close contact with the regional leaders.³³ Those officers who could speak both Arabic and Persian language fluently with the people consistently travelled throughout the Arabian and Persian lands to be able to make more contact with the public. Additionally, they actively provided financial assistance to the Persian prominent ulema and poor Shiite³⁴ people to build the social and political ties with Shiite people living in the Iraqi region.³⁵ In response to this, Nusret Pasha recommended Ottoman Empire to enforce Sunni³⁶ ulema's authority and position.³⁷ Apart from that, Nusret Pasha reported that some British officers even declared themselves as Wahhabis³⁸ to have an influence on the Wahhabi tribes. He

³³ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiyyülahir 1327/ 27 April 1909.

³⁴ For the definition of Shiites, see Jane Hathaway, *The Arab Land under Ottoman Rule, 1516-1800* (New York: Pearson Longman, 2008), 307. Shiites: "adherents of the minority sect of Islam who believe that Muhammad designated Ali ibn Abi Talib to succeed him as leader of the Muslim community on his death and that subsequent caliphs, or imams, should be descendants of Ali and Muhammad's daughter Fatima. Major subjects are the Imamis, or Twelvers; Ismailis, or Seveners; and Zaydis."

³⁵ For the support of Shiite people by the British officers, see also the report of Governor Ahmad Said Efendi of Najaf. BOA. Y.PRK. UM 41/ 117. 23 Zilhicce 1315/ 15 May 1898. Ahmed Said examined the money to the Shiite ulema by British officers for winning the support of Shiite population. He repeatedly referred to British supremacy over the regional and tribal leaders in Iraq due to the actions of British missionaries and Britain's troops in Persian Gulf and Iraqi region.

³⁶ For the definition of Sunnis, see Hathaway, *The Arab Land under Ottoman Rule, 1516-1800*, 309. Sunnis: "adherents of the majority sect of Islam who believe that the caliph should be chosen by community consensus, which is thought to be part of the sunna, or custom of the prophet Muhammad."

³⁷ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiyyülahir 1327/ 27 April 1909.

³⁸ For the definition of Wahhabi, see Hathaway, *The Arab Land under Ottoman Rule, 1516-1800*, 309. Wahhabi: "Puritanical Sunni sect which emerged in the Arabian Peninsula during the eighteenth century and allied with the Saudis against Ottoman government They opposed all innovations to the Sunna of the prophet Muhammad, including Sufism and using community consensus or logical analogy to reach a legal decision."

Erhan BEKTAŞ

warned the Ottoman center that Britain constructed a great network on the coasts of Persian Gulf due to British officers' such activities.³⁹

In another report from the governor of Baghdad, Esad Bey, a similar issue was addressed. Esad Bey's report clearly indicated that Britain had increased its influence in Iraqi region from day to day and most of the tribal units in Iraq were armed by Britain. Also, Esad Bey told that the inhabitants of Iraq were tried to be removed from the caliphate's authority due to the British consul officers' activities. The Ottoman governor did not take notice of these important actions of British officers.⁴⁰ In this regard, the establishment of close relations British agents with regional powers and tribes undermined the Ottoman authority over these lands.

Conclusion

This article aimed to establish a better understanding of the presence and position of the Ottoman Empire and Britain in Iraq and the Persian Gulf regions in the late nineteenth century through the Müşir Nusret Pasha's detailed report within their historical links. Nusret Pasha's ultimate aim in his report was to demonstrate that the Ottoman Empire did not impose a direct rule in practice in the Persian Gulf and Iraqi region, and they did not maintain control of these regions in the face of the increasing supremacy of Britain. In this sense, this article aimed to depict the British penetration into Persian Gulf and Iraqi region and inadequate policies of the Ottoman Empire against this British hegemony within the context of Nusret Pasha's report.

Britain became more permanent due to its economic and military power and expanded its penetration policy in the Persian Gulf and Iraqi region in the nineteenth century. Persian Gulf and Iraqi region's basic importance behind the colonialist British Empire came from its economic

---

³⁹ BOA. Y.EE. 11/ 3. 6 Rabiülahir 1327/ 27 April 1909.

⁴⁰ BOA. Y.PRK.UM. 23 Zilhicce 1315/ 15 May 1898.

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

capacity and geopolitical position. The major considerations of Britain in these areas were commercial; so it tried to protect its trade routes over the region by ignoring the sovereignty of Ottomans. Britain first established the British Shipping Lunch Company in 1862 to transport Indian and Iraqi goods and raw materials from Baghdad, Basra, and Bombay to London. Second, British economy experienced a turning point with the inauguration of Suez Canal in 1869. The British Lunch Company started to use the Tigris to transport the Indian and Iraqi commercial goods thanks to this canal. Britain could achieve faster and cheaper trade with the opening of Suez Canal. Lastly, Britain connected with the prominent leaders to increase its expansionist policy and grow the trade through the British officers or spies in Persian Gulf and Iraq. Britain's presence was regarded as one of the foremost threats to position of the Ottoman Empire in these lands.

From the perspective of Müşir Nusret Pasha, the authority of Ottoman Empire rested on its powerful administration and military in Iraqi region and Persian Gulf in the face of Britain's interventionist policy. However, Ottoman government could not afford the necessary measures to preserve the security of these regions and it remained incapable to develop restrictive policies against Britain. The Ottoman Empire failed to eradicate the British influence and was compelled to withdraw from Persian Gulf and Iraqi region towards the end of the nineteenth century.

BIBLIOGRAPHY

Primary Sources

The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) BOA:

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.), no: 11/3.

Yıldız Umumi (Y. PRK. UM.), no: 41/117.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

Erhan BEKTAŞ

Secondary Sources

Allen, Robert C. *The British Industrial Revolution in Global Perspective: New Approaches to economic and Social History*. London: Cambridge University Press, 2009.

Anscombe, F. Frederick. *The Ottoman Gulf: The Creation of Kuwait, Saudi Arabia, and Qatar*. New York: Colombia University Press, 1997.

Ateş, Sabri. *Empires at the Margin: Towards a History of the Ottoman-Iranian Borderland and the Borderland Peoples, 1843-1881*. New York: New York University Press, 2006.

Bektaş, Erhan. "The Tanzimat State in the Ottoman Iraq: Tribes, Ideology/ Shiism and Taxation, 1830-1910." MA Thesis, The Atatürk Institute for Modern Turkish History of Boğaziçi University, 2015.

Ceylan, Ebubekir. "Abdurrahman Nureddin Paşa'nın Osmanlı Irak'ına Dair 1880 Tarihli Layihası Üzerine." *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 19, no. 37 (2014/2): 85-115.

Çetinsaya, Gökhan. *Ottoman Administration of Iraq: 1890-1908*. London: Routledge, 2006.

———. "Challenges of a Frontier Region: The Case of Ottoman Iraq in the Nineteenth Century." in *The Frontiers of the Ottoman World*, edited by A.C.S. Peacock Oxford: Oxford University Press, 2009.

———. "Sultan Abdulhamid II's Officials: The Case of Nusret Paşa at Baghdad, 1888-1896." *The Journal of Ottoman Studies* XXI (2001): 257-267.

Farah, E. Caesar. *The Sultans' Yemen: Nineteenth century Challenges to Ottoman Rule*. New York: I. B. Tauris, 2002.

British Hegemony over Iraq and the Persian Gulf in the Late Nineteenth Century

Fattah, Hala. *The Politics of the Regional Trade in Iraq and Gulf 1745-1900*. New York: State University of New York Press, 1997.

Fromkin, David. *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York: Henry Holt and Company, 2009.

Hasan, Mohammad Salman. *The Role of Foreign Trade in the Economic Development of Iraq, 1864-1964: A Study in the Growth of a Dependent Economy*. London: Oxford University Press, 1970.

Hathaway, Jane. *The Arab Lands under Ottoman Rule: 1516-1800* with contributions by Karl Barbir. New York: Pearson Longman, 2008.

Issawi, Charles. *The Economic History of the Middle East 1800-1914*. Chicago: The University of Chicago Press, 1966.

Kılıç, Selda. "Nusret Paşa'nın Irak'ta İslahat Önerileri." *XIV Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2002.

Kurt, Burcu. "Irak'ta "Muktedir" ve "Müşteki" Bir İttihatçı: Süleyman Nazif Bey'in Basra Valiliği." *Akademik İncelemeler Dergisi* 7, no. 2 (2012): 155-179.

Nieuwenhuis, Tom. *Politics and Society in Early Modern Iraq: Mamluk Pashas, Tribal Shayks and Local Rule between 1802 and 1831*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.

Palmer, Alan. *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*. New York: Barnes and Noble, 2009.

Peterson, J.E. "Britain and the Gulf: at the Periphery of Empire." in *The Persian Gulf in the History*, edited by Lawrence G. Potter. Palgrave Macmillan, 2009: 277-93.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
223-240

Erhan BEKTAŞ

Shahvar, Soli. "Tribes and Telegraphs in Lower Iraq: The Muntafiq and the Baghdad-Basrah Telegraph Line of 1863-65." *Middle Eastern Series* 39, no. 1(2003): 89-116.

Sluglett, Peter. *Britain in Iraq, 1914-1932*. London: Ithaca Press, 1976.

Electronic Sources

"East India Company, British." The Columbia Encyclopedia, 6th Edition. Retrieved July 21, 2019 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/reference/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/east-india-company-british>

Üsküdar
University
Journal
of Social
Sciences, 2019;
issue: 9,
223-240

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria: Historical Legacy, Existing Networks, and Radicalized Identity

Kuzey Kafkasya'dan Suriye'ye Yabancı Savaşçı Mobilizasyonunu Açıklamak: Tarihsel Miras, Mevcut Ağlar ve Radikalleşmiş Kimlik

Beyza Gülin GÜNEY^(*)

Abstract

This paper focuses on foreign fighter mobilization in the North Caucasus within the context of the similar motivations stemming from the Russian-Chechen wars and the Syrian Civil War. This paper seeks answers to the questions of what the conditions that facilitate the flow of the North Caucasian foreign fighters into Syria are and what the role of Russian-Chechen wars and other historical and social factors in this process is. This study proposes and applies an analytical framework of historical legacy, existing networks, and radicalized identity on the North Caucasian case. The empirical analysis is based on the examination of the expressions made by three North Caucasian fighters in Syria: Abdulkhakim Shishani, Muslim Shishani, Salakhuddin Shishani. This study concludes that there is a historical continuity in the codes of radicalization and insurgency in the region from the past to present and same motivations may prompt foreign fighter mobilization in future conflicts.

Keywords: Foreign Fighters, Syrian Civil War, Russian-Chechen Wars, North Caucasus, Radicalization.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 09.08.2019

Kabul Tarihi: 04.10.2019

^(*) İstanbul University Faculty of Political Sciences, Political Science and International Relations, PhD. Candidate, e-mail: beyzagulinguney@outlook.com

^(**) This work was supported by TUBITAK [grant number 1919B021801511] and Istanbul University Health, Culture and Sports Department.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1773-8445>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Öz

Bu makale, Rus-Çeçen Savaşları ve Suriye İç Savaşı'ndan kaynaklanan Kuzey Kafkasya'daki yabancı savaşçı mobilizasyonunun benzer motivasyonlarla hareket ettiğine odaklanmaktadır. Bu makale, Kuzey Kafkasyalı yabancı savaşçıların Suriye'ye akışını kolaylaştıran koşulların neler olduğu ve bu süreçte Rus-Çeçen Savaşları'nın ve diğer tarihi ve sosyal faktörlerin rolünün ne olduğu sorularına yanıt aramaktadır. Bu çalışma, Kuzey Kafkasya'daki yabancı savaşçılara ilişkin tarihsel mirasın, mevcut ağların ve radikalleşmiş kimliğin analitik bir çerçevesini sunmakta ve uygulamaktadır. Çalışmanın ampirik analizi, Suriye'de üç Kuzey Kafkas savaşçısı tarafından yapılan ifadelerin incelenmesine dayanmaktadır: Abdülhakim Şişani, Müslim Şişani, Selahaddin Şişani. Bu çalışma, geçmişten günümüze bölgedeki radikalleşme ve isyan kodlarında tarihsel bir süreklilik olduğu ve aynı motivasyonların gelecekteki çatışmalarda da yabancı savaşçı mobilizasyonunu tetikleyebileceği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı Savaşçılar, Suriye İç Savaşı, Rus-Çeçen Savaşları, Kuzey Kafkasya, Radikalleşme.*

Introduction

Albeit an old phenomenon, the notion of foreign fighters has again become a highly debated term mostly due to the prolonged civil war in Syria. Foreign fighters seeking new 'jihad fields' after the Afghanistan War, joined the war in Bosnia and Herzegovina, and Chechnya, respectively between 1992-1995 and 1994-1999. During the post-war period, some of these groups remained in these protracted conflict countries and established networks there. The same trend has been witnessed during the Syrian Civil War and since the war on the ISIS and the fall of Raqqa, there has been a new debate about the return of these foreign fighters. Indeed, foreign fighters phenomenon has almost become associated with the ISIS due to the fact that there has been a huge flow of fighters from all around the world into the Syrian soil to fight within the cadres of the ISIS and other violent non-state groups. Since the outbreak of the Syrian Civil War, international conflict and terrorism scholars have examined the various

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

aspects of the foreign fighters phenomenon ranging from the motivations of these fighters to the networks and from the strategies and tactics to the return of them.

However, despite the increasing interest in various aspects of foreign fighters, there remain significant research gaps both related to the theory and empirical analysis. The most important empirical gap in the literature seems to be the limited focus on Europe, Balkans, and Africa leaving the North Caucasian foreign fighters a relatively untouched topic. If the already existing jihadist threat to the Russian Federation is taken into account, the significance of the study of the North Caucasian foreign fighters increases. It is also an acknowledged fact that the returnees from Syria and Iraq have become involved in the rebels and quagmires in Dagestan, Chechnya, Kabardino Balkaria since 2015.

Against this backdrop, this paper focuses on the North Caucasus region within the context of the similar motivations stemming from the Russian-Chechen wars and the Syrian Civil War to understand the foreign fighter mobilization in the region. This paper argues that the North Caucasus as a region is favorable to foreign fighter mobilization since i) there has already been a historical mobility in times of the Russian-Chechen wars, ii) foreign fighters from the region have the ability to go and come back because of their established networks there, iii) the identity of both the people in the region and the state constructions are vulnerable to radicalization. From this perspective, this study is based on these research questions: What are the conditions that facilitate the flow of the North Caucasian foreign fighters into Syria and what is the role of Russian-Chechen wars and other historical and social factors in this process? How do the North Caucasian foreign fighters and group leaders in Syria explain their motivations and aims in going to Syria? Why the North Caucasian region is more vulnerable to the return of foreign fighters from Syria?

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

To explain these, this paper adopts a historical perspective to analyze the security concerns about the foreign fighters in the region. A descriptive method based on the expression of historical events will be used. The empirical part of this paper is based on the analysis of the statements made by and interviews made with North Caucasian leaders in Syria. Overall, this paper proposes a three-layered analytical framework to understand foreign fighter mobilization and applies it on the North Caucasian case. In this regard, this study attempts to contribute to the ongoing literature about foreign fighters by putting a social-historical analysis at the core of its narrative and by delving into the relatively untouched North Caucasian case.

This paper is structured as follows: The first section will give a bird's eye view of the literature on the foreign fighters phenomena and will provide the details of the proposed three-layered analytical framework to be used in this study. The second section will apply this analytical framework on the North Caucasus to understand the background of the foreign fighters mobility within the framework of Russian-Chechen Wars. The third section will look at the flow of North Caucasian foreign fighters with a specific focus on the Syrian Civil War through the lens of the three-layered analytical framework by drawing on the expressions of the North Caucasians on the field in Syria.

Understanding and Framing the Foreign Fighter Phenomenon in the Literature: A Three-Layered Framework For Analysis

The study of foreign fighters is not new however the academic interest in the topic has witnessed a boom with the 2000s, mostly due to the emergence of the idea of global jihad. Among these studies, it is possible to identify three main trends: i) studies dealing with the conceptualization and the legal aspect of foreign fighters, ii) studies looking at the recruitment

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

and effectiveness of foreign fighters, iii) studies looking at the return of foreign fighters to their countries.

Putting the term into a meaningful ground seems to be the most difficult task and that's why a bundle of works has attempted to delve into the history and the conceptualization of foreign fighters from an interdisciplinary lens. Among them David Malet's works are significant since his book¹ appears to be the most comprehensive work on foreign fighters historicizing the emergence of it by looking at the Texas Revolution, Spanish Civil War, Israeli War of Independence, and Afghanistan and by approaching to the concept from civil wars perspective. Malet's article² is also important in this sense since it provides a transnational approach for the conceptualization of foreign fighters. Again, Malet's article³ attempts to differentiate the Islamic foreign fighters and other ones on the basis of persistence, i.e. he argues that as opposed to other peers, the distinguishing factors of the Islamic foreign fighters is that they continue to be mobile even after the conflicts. Mendelsohn's article⁴ is an important contribution in this category with its attempt to overview the latest trends in defining foreign fighters and outlining the new generation of foreign fighters even before its popularization with the ISIS. Beyond these conceptual works,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

---

¹ David Malet, *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts* (Oxford: Oxford University Press, 2013).

² David Malet, "Why Foreign Fighters? Historical Perspectives and Solutions," *Orbis: FPRI's Journal of World Affairs* 54, no.1 (2010): 97–114, <https://doi:10.1016/j.orbis.2009.10.007>

³ David Malet, "Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context," *Terrorism and Political Violence* 27, no.3, (2015): 454–73. <https://doi:10.1080/09546553.2015.1032151>

⁴ Barak Mendelsohn, "Foreign Fighters-Recent Trends," *Orbis: FPRI's Journal of World Affairs* 55, no.2 (2011):189–202, <https://doi:10.1016/j.orbis.2011.01.002>

Beyza Gülin GÜNEY

Geneva Academy's briefing⁵ provides one of the most comprehensive legal approach to the study of foreign fighters delving into the concept from international law perspective.

The second trend includes researches on foreign fighters with regards to their recruitment, mobility, and effectiveness. In this category, first bundle of works analyzes the phenomenon from a wider perspective and looks at their roots and effectiveness. For instance, Hegghammer⁶ looks at the rise of the Muslim foreign fighter phenomenon and presents novel empirical evidence about them. Bakke's article ⁷ looks at the concept from a more domestic perspective and demonstrates how they can affect domestic insurgencies. Duyvesteyn & Peeterson⁸ presents a broader perspective by analyzing conflicts in the past 35 years and looks at the question of which conflicts are more attractive for foreign fighters. A more practical perspective is presented by Bie et al.⁹ and they analyze

---

⁵ "Foreign Fighters under International Law," (Academic Briefing No.7, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014), accessed 8 July 2018, <http://www.geneva-academy.ch/docs/publications/Briefings%20and%20In%20briefs/Foreign%20Fighters%20Under%20International%20Law%20Briefing%20no7.pdf>

⁶ Thomas Hegghammer, "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad," *International Security* 35, no.3, (2010): 53–94.

⁷ Kristin M. Bakke, "Help Wanted?: The Mixed Record of Foreign Fighters in Domestic Insurgencies," *International Security* 38, no.4 (2014): 150–87. https://doi:10.1162/ISEC_a_00156

⁸ Isabelle Duyvesteyn and Bram Peeters, "Fickle Foreign Fighters? A Cross-Case Analysis of Seven Muslim Foreign Fighter Mobilisations (1980-2015)," no. 8, *The International Centre for Counter-Terrorism, The Hague* 6, (2015), accessed 3 July 2018, <https://icct.nl/publication/fickle-foreign-fighters-a-cross-case-analysis-of-seven-muslim-foreign-fighter-mobilisations-1980-2015/>

⁹ Jasper L. De Bie, Christianne J. de Poot, and Joanne P. van der Leun, "Shifting Modus Operandi of Jihadist Foreign Fighters From the Netherlands Between 2000 and 2013: A Crime Script Analysis," *Terrorism and Political Violence* 27, no.3 (2015): 416–40, <https://doi:10.1080/09546553.2015.1021038>

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

police investigations and interviews to understand the changing operative structure of foreign fighters by looking at these criteria: “geopolitical changes, social opportunity structures, and technological developments”. Another important contribution is made by Dawson & Amarasingam¹⁰ in the sense that they draw attention to the “existential concerns and the role of religiosity” rather than more practical concerns with regards to foreign fighters’ motivation. A recent study by Pokalova¹¹ presents one of the broadest accounts of foreign fighter mobilization and analyzes different socio-economic parameters to understand their motivation to go to Syria and Iraq. Another trend in this category is to analyze country-cases, mostly European. For instance, Nilsson’s article¹² focuses on Swedish foreign fighters through interviews and presents three trends about Swedish jihadists: “socialization to global jihad, normalization of jihad, and an increasing use of the doctrine of takfir”. Bakker & Grol¹³ looks at the Netherlands case and make use of six interviews to understand and present recommendations for preventing foreign fighter mobilization. Sheikh’s article¹⁴ delves into the Danish case and argues that pull-factors

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

---

¹⁰ Lorne L. Dawson, and Amarnath Amarasingam, “Talking to Foreign Fighters: Insights into the Motivations for *Hijrah* to Syria and Iraq,” *Studies in Conflict & Terrorism* 40, no.3 (2017): 191–210. <https://doi:10.1080/1057610X.2016.1274216>

¹¹ Elena Pokalova, “Driving Factors behind Foreign Fighters in Syria and Iraq,” *Studies in Conflict & Terrorism*, (2018): 1-21, <https://doi:10.1080/1057610X.2018.1427842>

¹² Marco Nilsson, “Foreign Fighters and the Radicalization of Local Jihad: Interview Evidence from Swedish Jihadists,” *Studies in Conflict & Terrorism* 38, no.5 (2015): 343–58. <https://doi:10.1080/1057610X.2015.1005459>

¹³ Edwin Bakker and Peter Grol, “Motives and Considerations of Potential Foreign Fighters from the Netherlands,” Policy Brief no.3, *The International Centre for Counter-Terrorism, The Hague*, (July 2015), accessed 20 June 2018, <https://icct.nl/publication/motives-and-considerations-of-potential-foreign-fighters-from-the-netherlands/>

¹⁴ Jakob Sheikh, “I Just Said It. The State”: Examining the Motivations for Danish Foreign Fighting in Syria,” *Perspectives on Terrorism* 10, no.6 (2016): 59–67. <http://www.jstor>

Beyza Gülin GÜNEY

are more important to understand foreign fighter mobilization. Bakker & de Bont¹⁵ presents a comparative perspective on the Belgian and Dutch foreign fighters and compares them through different socio-economic factors. Similarly, Reynolds & Hafez¹⁶ analyzes German foreign fighters in Syria and Iraq and looks at the roles of three criteria: “socioeconomic integration, online radicalization, and social network mobilization”. A recent study by Haner et. al¹⁷ presents an important account on Turkish foreign fighters and argues that “peer pressure coming from preexisting networks” plays a greater role. Another recent work by Mishali-Ram¹⁸ looks at Tunisian, Saudi Arabian and Egyptian cases and argues that Islamists turn into the transnational arena if their relation with the state is problematic.

The final category involves studies on the impact of the returning foreign terrorist fighters from their fighting fields to their homelands. This category is much more focused on the practical dimensions of the foreign fighter threat and looks into the deradicalization efforts to be performed by the governments both on the legal and psychological/social

---

org/stable/26297706

¹⁵ Edwin Bakker, and Roel de Bont, “Belgian and Dutch Jihadist Foreign Fighters (2012–2015): Characteristics, Motivations, and Roles in the War in Syria and Iraq,” *Small Wars & Insurgencies* 27, no.5 (2016): 837–57. <https://doi:10.1080/09592318.2016.1209806>

¹⁶ Sean C. Reynolds, and Mohammed M. Hafez, “Social Network Analysis of German Foreign Fighters in Syria and Iraq,” *Terrorism and Political Violence* (2017): 1–26, <https://doi:10.1080/09546553.2016.1272456a>

¹⁷ Murat Haner, Ashley Wichern, and Marissa Fleenor, “The Turkish Foreign Fighters and the Dynamics behind Their Flow into Syria and Iraq,” *Terrorism and Political Violence*, (2018): 1–19. <https://doi:10.1080/09546553.2018.1471398>

¹⁸ Meirav Mishali-Ram, “Foreign Fighters and Transnational Jihad in Syria,” *Studies in Conflict & Terrorism* 41, no.3 (2018): 169–90, <https://doi:10.1080/1057610X.2017.1283198>

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

level. Among these, Byman's study on the Arab foreign fighters¹⁹ outlines an analytical framework and assesses their impact on the Arab world by looking at five factors: large numbers of volunteers per capita; weak security services; existing wars; sectarian issues; and the level of interest the Islamic State has for the respective country. Holmer and Shtuni's report²⁰ is a good overview of the deradicalization and reintegration efforts of foreign fighters and the authors conclude that the affective, pragmatic and ideological aspects of the phenomenon should be addressed together in deradicalization efforts and moreover it would only be possible to solve the problem by understanding the facilitating effects of radicalization. A more specific attempt has been made by Gurski in with his book²¹ on Western foreign fighters analyzing not only their motivations but more importantly the threat posed by them to their home countries.

Although a rich debate is going on about the foreign fighters both on theoretical and empirical levels, the North Caucasian case still stands as an untouched topic except from few studies. Campana and Ratelle's²² article is important in this sense since it looks to the diffusion of conflict among the North Caucasian countries among themselves. Again, Ratelle's

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

---

¹⁹ Daniel Byman, "The Homecomings: What Happens When Arab Foreign Fighters in Iraq and Syria Return?," *Studies in Conflict & Terrorism* 38, no.8, (2015): 581–602, <https://doi:10.1080/1057610X.2015.1031556>

²⁰ Georgia Holmer and Adrian Shtuni, "Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative," (Special Report no.402, United States of Institute of Peace, March 2017), accessed 16 June 2018, <https://www.usip.org/sites/default/files/2017-03/sr402-returning-foreign-fighters-and-the-reintegration-imperative.pdf>

²¹ Phil Gurski, *Western Foreign Fighters: The Threat to Homeland and International Security* (USA: Rowman & Littlefield. 2017).

²² Aurélie Campana and Jean-François Ratelle, "A Political Sociology Approach to the Diffusion of Conflict from Chechnya to Dagestan and Ingushetia," *Studies in Conflict & Terrorism* 37, no.2 (2014): 115–34, <https://doi:10.1080/1057610X.2014.862901>

Beyza Gülin GÜNEY

article²³ is particularly devoted to analyze the threat of North Caucasian foreign fighters to the Russian Federation when they return.

Based on an overview of the existing literature on foreign fighters, this study argues that an overarching approach on the root causes and return of foreign fighters should consider these three criteria: *historical legacy*, *existing networks*, and *radicalized identity*. Such an approach would not only examine push factors but also embrace pull factors as well.

Table 1. A Summary of the Three-Layered Analytical Framework for Foreign Fighter Mobilization

Historical Legacy	Existing Networks	Radicalized Identity
- Existence of a Conflictual Behavior - Utopic and Ideological Aspirations - Old Traumas and Revenge	- Logistical Issues - Military Experiences - The Role of Veterans - Fighter Cells	- Feeling of Otherness/ Ethnic Diversity - Effective Propaganda/ Social Media - Role of Immigrants

Source: Author's compilation

Historical legacy refers to the historical background of a given country or region that is related to its conflictual environment. It is to say that the more a country or a region has had wars and conflicts in recent years, the more this legacy facilitates new conflicts or groups and individuals that have conflictual behavior. Thus, with regards to foreign fighters phenomenon, it is possible to argue that there is a correlation between the conflictual history of a country or a region and foreign fighter mobilization. However, it is important to note here that the notion of historical legacy is not only

---

²³ Jean-François Ratelle, "North Caucasian Foreign Fighters in Syria and Iraq: Assessing the Threat of Returnees to the Russian Federation," *Caucasus Survey* 4, no.3 (2016): 218–38, <https://doi.org/10.1080/23761199.2016.1234096>

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

about practical issues that facilitate foreign fighter mobilization, but rather the psychological and ideological aspects are significant. For instance, if a country or a region has more conflictual historical legacy, it could be argued that it is easier in these places to find utopic and ideological aspirations that lead to extremist mobilization. Furthermore, conflictual historical legacy may lay a traumatic psychological environment in which new generation of youth exists flaming with vengeance. Emotions such as restoring the lost dignity, fighting for the name of the previous losses, and rechallenging the old enemies in new fields are among those traumatic feelings that enable the flow of foreign fighters in and out stemming from conflictual historical legacy.

Existing networks is the second important factor that facilitates foreign fighter mobilization and that makes a country or a region more prone to the return of foreign fighters. This factor is more related to the logistical aspect of conflicts and involves practical issues that enable the training and transfer of foreign fighters in and out of a given country or a region. Existing networks are also related to the category of historical legacy since it refers to the logistical aspects of previous conflicts that still remain to be valid. However, a separate category focusing solely on these practical issues is important to understand the role of military experiences, the impact of veterans, and remaining fighter groups or cells. For instance, the existence of a militarily experienced population can be regarded as a triggering effect in the mobilization of foreign fighters and moreover the return of foreign fighters may also impact the local insurgencies with these fighters that have had severe conflicts in various fields. Likewise, the existence of a local culture that embraces the fighting groups may also enable the continuation of groups and cells that feed the mobilization of foreign fighters.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Radicalized identity is another important category to examine the reasons and impact of foreign fighter mobilization and it focuses on the socio-economic conditions in which certain people become radicalized leading the way to fight alongside with terror groups. In this category, the role of effective propaganda particularly the effective use of social media is important to understand the way by which groups trigger the radicalization of young people. The promotion of heroism through these propaganda channels remains to be one of the most important tactics to radicalize supporters. In addition to this, the feeling of otherness and exemption from social life is also an important triggering factor for radicalization. This is mostly observed in places where there is ethnic diversity and the social life is organized alongside the hierarchical relations between these ethnicities. Thus, when an ethnic group is under pressure or feels itself as the other in society, it is much easier to find radicalized people in these groups. It is also important to note here that the second and consequent generations of immigrants may be more prone to radicalization since in most places they face with problems related to their identity and feel themselves in-between.

Russian-Chechen Wars and The Emergence of Foreign Fighters Phenomenon in the North Caucasus

This section is designed to explain the background of the flow of foreign fighters from North Caucasus to Syria and the reasons of the existing fragile structure of the region in face of the return of foreign fighters. The Russian-Chechen wars (1556-1999) are important since this background is directly related to the reasons and consequences of the current flow of foreign fighters from North Caucasus. This part will apply the three-layered analytical framework consisting of *historical legacy*, *existing networks*, and *radicalized identity* to the pre-Syrian Civil War period in the

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

North Caucasus and will explain how the region became prone to the flow of foreign fighters.

Historical Legacy

It is evident that an intense *conflictual behavior* has long been existed in the region, particularly about the Chechen case. There has long been a spirit of resistance in the region, especially among the Chechens since the 19th century against the Russian rule. In fact, the Russian authority had forced the Chechens to leave behind their differences and come together despite the existence of a strong tribal characteristics among the society.²⁴ The conflictual behavior in the region has acquired a religious dimension and has been revealed through religious tools. For instance, the Chechens had scrambled to implement sharia as opposed to the Russian rules and the traditional customary law for years.²⁵ The war between 1994 and 1999 had build this conflictual behavior and the radicalization process in the region on a more solid ground. Furthermore, the creation of a Moscow-sponsored Chechen state in the region have affected the social movements as well and most of these movements had come under the influence of salafi movement.²⁶

This conflictual behavior has brought along *utopic and ideological aspirations* in the region and this again has been shaped through religious channels. However, it is important to note that Islamic tradition has long been existed in the region and this was in the form of either regular Islamic

²⁴ Beyza Gülin Güney, *Rus Çeçen İlişkileri Bağlamında Çatışma ve İşbirliği Dinamikleri* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017).

²⁵ Cerwyn Moore and Paul Tumelty, "Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment," *Studies in Conflict & Terrorism* 31, no.5 (2008): 412–33, <https://doi.org/10.1080/10576100801993347>.

²⁶ Emil Souleimanov, "The Caucasus Emirate: Genealogy of an Islamist Insurgency," *Middle East Policy* 18, no.4 (2011): 162 <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2011.00517.x>.

Beyza Gülin GÜNEY

traditions or harmless movements. Furthermore, the existence of different Islamic traditions in the region, Sufis, Shafis, Hanefites ... , had prevented the creation of a common utopic and ideologic aspiration in the region. Nevertheless, Imam Mansur was one of the first examples who was able to carry into effect these religious utopic and ideological aspirations against the Russians between 1785-1791. It is noteworthy to mention Shaykh Imam Shamil and its Islamic state between 1824-1859. Of course, similar utopic and ideological aspirations and movements were active during the Soviet period, but they could not find a living space due to the strict Soviet rule. Beyond these historical examples, the most important and recent reflection of these utopic and ideological aspirations in the region is the idea of the Caucasus Emirate. Declared in 2007 by Umarov, this Islamic state has sought the idea of unifying different national and ethnic units under the ideal of ummah and it was consisted of six vilayets.²⁷ Thus, the existing and relatively limited Chechen resistance has been spreaded throughout the region via the Caucasus Emirate. It should also be noted that Umarov has also associated the Caucasus Emirate with the global jihad movement.²⁸

The historical legacy of the region contains *old traumas and revenge* as well. Among these the long-standing Russian hegemony over the region and the Russian practices come to the fore. The North Caucasian people and especially the Chechens had always been struggling to continue their national and religious identities under the strict Russian rule. The

---

²⁷ Sefa Sole, "Kafkasya'da Rus Emperyalizmi ve Kafkas Direnişi," last modified 25 June 2016, accessed 20 July 2018, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/kafkasya-rusya-kafkas-direnisi.html>

²⁸ Caleb Weiss, "Transformative Networks: The Case of North Caucasian and Central Asian Jihadist Networks," *Illini Journal of International Security* 3, no.1 (2017): 37-74, https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/96239/weiss_caleb.pdf?sequence=2.

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

Sovietization practices and particularly the pressure on the religious groups had left strong traumatic feelings over the region. Two significant events 1864 and 1944 deportations are of great importance to understand the background of the traumas and feeling of revenge among the North Caucasian society.

Existing Networks

In terms of *logistical issues*, it should be noted that the North Caucasus has always had strong ties with the Middle East and particularly Turkey. These ties were not only established as a result of the exiles and migration but rather through Islamist political parties/groups and various financial channels. Hattab appears to be an important figure in terms of logistics that rendered the region to a transnational hub for fighting. It is a well-known fact that Hattab led Afghan-Arab fighters to come to Chechnya.²⁹ What is more is the fact that Al Qaeda leaders had also raised funds for the North Caucasus. Apart from the financial issues, the flow of fighters is also important in terms of the logistical background of the region. For instance, Pankisi valley had become a transit point for the volunteers coming to the region.³⁰

It should also be noted that in terms of *military experience*, the North Caucasus has a strong background. The role of Islamic foundations is important in this sense since the people they transferred from the region to the Islamic countries have not only had Islamic education but also undergone through military training as well. It is also evident that they

²⁹ Julie Wilhelmsen, "Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement," *Europe-Asia Studies* 57, no.1 (2005): 35-59, 41-42, https://econpapers.repec.org/article/tafceasxx/v_3a57_3ay_3a2005_3ai_3a1_3ap_3a35-59.htm

³⁰ Ali Soufan, and Daniel Schoenfeld, "Regional Hotbeds as Drivers of Radicalization," *Jihadist Hotbeds: Understanding Local Radicalization Processes*, ed. by Arturo Varvelli, et al, (Milano : Novi Ligure (AL): ISPI, 2016), 27.

Beyza Gülin GÜNEY

returned back with radical Islamic groups to fight in the First Chechen War.³¹ Furthermore, there were also Chechen units brought up in the Soviet army and got real military experience on the ground in Afghanistan, Karabakh, and Abkhazia. Most of the local commanders in the First Chechen War were trained and got experience in the Soviet Army before such as Basayev and Mashadov.³² Linked to this, the *role of veterans* is of great importance to understand the relevant background for the flow of foreign fighters in and out of the region. The units, groups, brigades and similar gatherings formed by former veterans were significant in terms of transnational fighter mobility and the remaining ties of them still continue to play important roles. For instance, figures such as Ibn Hattab, Shamil Basayev and their Islamic International Brigade; Gelayev's Special Purpose Islamic Regiment; Basayev's Riyad-us Saliheen Brigade of Martyrs are among the important examples in the region.³³

Radicalized Identity

Feeling of otherness and ethnic diversity have played significant role in the construction of a radicalized identity in the North Caucasus. First of all, although a relatively small area, the North Caucasus region harbors variety of ethnic groups: Adyghes, Circassian, Kabardians, Abazans, Ingushes, Chechens, Avars, Lezgins, Laks, Aguls, Dargins, Rutuls,

---

³¹ Domitilla Sagrasso, "Violence and Conflict in the Russian North Caucasus," *International Affairs* 83, no.4 (2007): 681-705. <http://doi:10.1111/j.1468-2346.2007.00647.x>.

³² Seiichi Kitagawa, "Çeçenistan'da Savaş Komutanlarından Cemaat Emirlerine Dönüşüm." *Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, last modified 8 February 2017, accessed 8 August 2018, <https://kafkassam.com/cecenistanda-savas-komutanlarindan-cemaat-emirlerine-donusum.html>

³³ Caleb Weiss, "Transformative Networks: The Case of North Caucasian and Central Asian Jihadist Networks," 14.

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

Tabasarans, Tsakhurs³⁴ with a population of approximately 9.775.000 people.³⁵ Against this backdrop, It should be noted that people of the North Caucasus have always had the feeling of otherness and sought for their religious and cultural identities under the Soviet rule. Most notably, it is possible to argue that the Chechens have constructed their identity on Islam and their conflicts with the Russians. This ethnic diversity has been exposed to Russification policies and combined with socio-economic problems, alternative ideologies such as salafism have attracted significant attention among the people in the region. This recent trend towards salafism has not only incrementalized the process of radicalization but also deepen the existing cleavages.

In an attempt to bring more people into the fold of the fighting groups, *effective propaganda and media* has been widely used in the region. In fact, there have been filmed many videos and movies to support jihad in Chechnya in 1990s. Furthermore, Hattab is the most important figure to utilize media for jihadi propaganda in the region. For instance, Hattab and Movladi Udugov's media facilities through Azzam Publications are very important and they reached large masses in the North Caucasus.³⁶

Here, it should also be noted that the *role of immigration* is important to understand the construction of a radicalized North Caucasian identity. Indeed, there emerged North Caucasian diasporas in Europe and in the

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

³⁴ "Russia and the Former Soviet Republics Maps - Perry-Castañeda Map Collection - UT Library Online," accessed 2 September 2018, <https://legacy.lib.utexas.edu/maps/commonwealth.html>.

³⁵ "North Caucasian Federal District, Russia Guide," Russia Trek, accessed 2 September 2018, http://russiatrek.org/north_caucasus-district

³⁶ Cerwyn Moore and Paul Tumelty, "Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment," *Studies in Conflict & Terrorism* 31 (5): (2018): 412–33, 417, <http://doi:10.1080/10576100801993347>.

Beyza Gülin GÜNEY

Middle East. The Chechen case is important in this sense since the number of Chechens living in different countries such as in Turkey, Jordan, Egypt, Syria, Iraq, Georgia, Armenia and European countries are remarkable. However, it is not possible to argue that the diaspora as a whole has a radicalized characteristic but rather their stances differ due to the political conditions of the countries they live in. For instance, particularly the diaspora living in Europe had the possibility of keeping their nationalist identity alive.

Syrian Civil War, North Caucasian Foreign Fighters and the Problem of their Return

With the outbreak of the Syrian Civil War, the North Caucasian territories have also witnessed a remarkable mobility in terms of flow of fighters to the Syrian soil through various channels. Soufan Group's latest report indicates that there are 8717 fighters in Syria coming from former Soviet territories.³⁷ According to Russian President Vladimir Putin's remarks, there are approximately 4000 individuals in Syria coming from Russian territories.³⁸ It should be noted that the North Caucasians constitute a large amount in this figure with various military commanders and groups on the ground in Syria. Particularly, Chechens and Dagestanis are in the front lines among those coming from the North Caucasus to Syria.

Five important names come to the fore that gathered and commanded the North Caucasian groups and battalions in the course of the Syrian Civil

---

³⁷ Richard Barrett, "Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees," The Soufan Center. (2017).

³⁸ Rwa Faisal, "4,000 Russians Now Fighting in Syrian Insurgency, Says Putin," The Moscow Times, accessed 23 February 2017, <http://themoscowtimes.com/news/4000-russians-now-fighting-in-syrian-insurgency-says-putin-57259>.

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

War: Umar Shishani, Muslim Shishani, Salakhuddin Shishani, Abdulhakim Shishani, and Tarkhan Gaziev. These and other North Caucasian commanders have formed and commanded various groups in Syria such as Jund al-Sham, Jaysh al-Ustro, Ajnad al-Kavkaz, Katibat Abd al-Rahman/Tarkhan's Jamaat, and Katibat al-Muhajireen. Although overwhelmingly they fought along with the ISIS, some of them pledged allegiance to the Nusra front and some of them have been more autonomous. Remarkably, the North Caucasians have not only fought alongside with the jihadists or the regime opponents but even Russia has utilized them on the Syrian soil. According to Neil Hauer's report³⁹ there are approximately 1000 North Caucasians deployed by Russia to support the Syrian regime.

Apart from the North Caucasian presence in the Syrian soil, it is important to note that these established links enabled jihadist groups to engage in terrorist activities in the North Caucasus and Russian Federation, particularly in 2015 and 2016. For instance, in 30 December 2015, September 2015, and February 2016 ISIS claimed terrorist attacks in Dagestan killing and wounding people.⁴⁰ In December 2016, a group of terrorists from an ISIS cell in Grozny have attacked Chechen police and killed three policemen.⁴¹ In February 2018, ISIS claimed the responsibility of a terrorist attack against an Orthodox church in Dagestan killing at least

³⁹ Neil Hauer, "Putin Has a New Secret Weapon in Syria: Chechens," Foreign Policy, accessed 4 May 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/05/04/putin-has-a-new-secret-weapon-in-syria-chechens/>

⁴⁰ "IS Claims Responsibility for Explosion in Dagestan," Caucasian Knot, 15 February 2016, <http://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/34616/>

⁴¹ Anna Arutunyan, "ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya." Commentary: Europe & Central Asia, "International Crisis Group," accessed 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/chechnya-russia/isis-returnees-bring-both-hope-and-fear-chechnya>

Beyza Gülin GÜNEY

five people.⁴² Again recently in August 2018, ISIS claimed responsibility of an attack against police officers in Chechnya.⁴³

When it comes to the North Caucasian returnees, it is very difficult to identify concrete information. For instance, Soufan Group's latest report indicates that there are 5600 returnees in total and 400 of them are from Russian Federation.⁴⁴ According to Anna Arutunyan's report: "The Dagestan government places the exact number of Dagestani returnees from jihad in Syria or Iraq at 108 since 2014, with 86 under criminal investigation. Chechen officials said in December 2017 that 93 women and children had been returned to Russia, but it is unclear how many of these were ethnically Chechen or resident in Chechnya."⁴⁵ Another report also indicates that "from January to March 2018, Chechen authorities returned 150 Russian citizens from Syria and Iraq."⁴⁶ There have been ongoing de-radicalization and rehabilitation facilities in the region as well. For instance, rather than long-term imprisonment, Chechen authorities

---

⁴² Andrew E. Kramer, and Rukmini Callimachi, "ISIS Claims Deadly Attack on Church in Russian Region of Dagestan," *The New York Times*, 18 February 2018, <https://www.nytimes.com/2018/02/18/world/europe/russia-dagestan-attack.html>

⁴³ Nechepurenko, Ivan. 2018. "Police Are Attacked in Chechnya; ISIS Claims Responsibility," *The New York Times*, 21 August 2018, World. <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/europe/militants-attack-police-chechnya-isis-kadyrov.html>

⁴⁴ Barrett, Richard, 2017. "Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees," *The Soufan Center*, accessed 2017, 13.

⁴⁵ Anna Arutunyan, "ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya," *Commentary: Europe & Central Asia*, International Crisis Group, accessed 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/chechnya-russia/isis-returnees-bring-both-hope-and-fear-chechnya>.

⁴⁶ Huseyn Aliyev, "Families of ISIS Fighters Return to North Caucasus," *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies*, accessed 23 May 2018, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13519-families-of-isis-fighters-return-to-north-caucasus.html>.

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

started to appeal to social integration programs and even established a Rehabilitation Center for the returnees.⁴⁷

The following section aims to apply the three-layered analytical framework on the North Caucasian leaders and foreign fighters operating in Syria through interviews conducted with them and through their statements. This section heavily draws on the material in Joanna Paraszczuk's website⁴⁸ that includes almost all of the transcriptions and translations of the news, interviews, statements by the Chechens in Syria. In doing so, expressions of three important figures were chosen: Abdulhakim Shishani, Muslim Shishani, and Salakhuddin Shishani. Abdulhakim Shishani is the leader of Ajnad al Kavkaz group in Syria. Muslim Shishani is the leader of Junud al Sham, composed mostly of Chechen fighters and he previously fought with Hattab in Chechnya and in Dagestan. Salakhuddin Shishani was the leader of Caucasus Emirate in Syria and fought in North Caucasus and Georgia before and he was killed on December 2017 by Russian air strikes.

Historical Legacy

The statements of the leading North Caucasian fighters in Syria demonstrate well that the historical legacy explained in the previous section continues to play an important role in the mobilization of fighters between Caucasus and Syria. For instance, after cut loosed from Jaish al Muhajireen wal Ansar, Salakhuddin Shishani recorded a video and declared himself as the leader of the Caucasus Emirate in Syria in

---

⁴⁷ Anna Arutunyan, "ISIS Returnees Bring Both Hope and Fear to Chechnya," Commentary: Europe & Central Asia, accessed 2018, International Crisis Group, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/chechnya-russia/isis-returnees-bring-both-hope-and-fear-chechnya>.

⁴⁸ From Chechnya to Syria, accessed 2018, <http://www.chechensinsyria.com>

Beyza Gülin GÜNEY

August 2015 just to indicate that his jihad continues.⁴⁹ In the same year in September, Salakhuddin released another video again indicating that he continues to fight for jihad and his position remains.⁵⁰ Similarly, Abdulhakim Shishani portrays jihad as a continuity and dates back his journey to 2000 and refers to historical figures such as Imam Mansour and Imam Shamil in his statement. These clearly demonstrates the historical connection of *the existence of a conflictual behavior* among the Caucasian leaders in Syria.

Old traumas and revenge continues to be an important element in the mentalities of the Chechen leaders in Syria. For instance, Muslim Shishani in an interview given to Al Jazeera Turkish explains that the Chechens had similar sufferings with the Syrians and the Chechens are those who can best understand the problems of the Syrians. Muslim adds that they have an incomplete encounter with the Russians and the Russian interference in Syria gave the Caucasians an important opportunity to complete this.⁵¹ Abdulhakim Shishani also refers to *old traumas and revenge* in a letter he published on the occasion of the anniversary of the 1944 deportation made by Stalin. In his letter he makes resemblance with those days and the “mujahideen” in Syria. In the same letter, he further shows support for the rallies organized by Caucasians in Europe to commemorate 1944

---

⁴⁹ Joanna Paraszczyk, “Salakhuddin Shishani Makes First Video Address Since Ouster From JMA,” From Chechnya To Syria: Tracking Russian-Speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 23 August 2015, <http://www.chechensinsyria.com/?p=24097>

⁵⁰ Joanna Paraszczyk, “Salakhuddin Shishani In New Video Address: ‘Our Position Will Remain As Before,’” From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, accessed 1 September 2018, filmed and last modified 26 September 2015, <http://www.chechensinsyria.com/?p=24157>

⁵¹ “Ruslar gücünü ve sahayı sınıyor,” Al Jazeera Turk, accessed 1 September 2018, last modified October 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ruslar-gucunu-ve-sahayi-siniyor>

deportation.⁵² In another statement, Abdulhakim also refers to Russia and argues that because of the historical problems they first aim to get rid of Russian occupation.⁵³

Existing Networks

The expressions of the Chechen leaders and militants in Syria point to the fact that the *existing networks* are of great importance in the mobilization of the North Caucasian fighters. As back as 2015, an ISIS militant in Iraq, Akhmad Medinsky directly calls out to the North Caucasians and explains that they are looked up to as an example in Syria and Iraq. Thus, Medinsky emphasizes the existing links between those in the North Caucasus and those fighting in Iraq and Syria and encourages the fighters in both sides.⁵⁴ Again, another ISIS militant Musa Abu Yusuf Shishani in a video released on August 2015 explains that the Caucasus Emirate was also established for jihad.⁵⁵ With regards to the role of *military experiences*, Muslim Shishani's words are important. He argues that those who come from Chechnya had a positive impact on the ongoing civil

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

---

⁵² Joanna Paraszczuk, "Interview & Letter from Ajnad al-Kavkaz Amir Abdul Hakim Shishani," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 24 February 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensyria.com/?p=25309>

⁵³ Joanna Paraszczuk, "Interview & Letter from Ajnad al-Kavkaz Amir Abdul Hakim Shishani," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 24 February 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensyria.com/?p=25309>

⁵⁴ Joanna Paraszczuk, "Akhmad Medinsky Addresses 'Vilayat Kavkaz' From Baiji," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 20 July 2015, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensyria.com/?p=23950>

⁵⁵ Joanna Paraszczuk, "Musa Abu Yusuf Shishani Criticizes Imerat Kavkaz In New Furat Media Video," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 10 August 2015, accessed 1 September 2018 <http://www.chechensyria.com/?p=24047>

Beyza Gülin GÜNEY

war thanks to their existing military experience.⁵⁶ In another interview, Muslim argues that no other group can know better the tactics of Russians than the Chechen groups, but he complains that their experience has not been consulted sufficiently in the course of the conflict. According to his own experience against the Russians, he proposes that the military tactics should focus on mobility and surprise without giving any chance to the Russian strikes. Abdulkhakim Shishani also points to the same fact and argues that the Russians use similar tactics as they used in Chechnya and argues that the Chechens in Syria know how to tackle with them.⁵⁷

With regards to the *logistical issues* Muslim Shishani feels shame for the absence of a proper system for the new recruits out of Syria.⁵⁸ In a similar vein, Abdul Hakim Shishani argues that although they came to Syria to help the Muslim brothers and sisters, they could also help those in the North Caucasus by aiding the families of the detainees there.⁵⁹ In another interview Abdulkhakim focuses on the insurgent potential in the North Caucasus and argues that although the struggle has diminished in the region, the existing potential is still important.⁶⁰

---

⁵⁶ Al Jazeera Turk, "Ruslar gücünü ve sahayı sınıyor."

⁵⁷ Joanna Paraszczuk, "Exclusive: Interview with Abdulkhakim Shishani, Amir of Ajnad al-Kavkaz," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 14 July 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25394>

⁵⁸ Muslim Shishani, "Full interview of Muslim Shishani with Muhammad Jazira," Interview by Muhammad Jazira, *From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria*, November 2017, trans. Joanna Paraszczuk, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com>, 31-34, 54.

⁵⁹ Joanna Paraszczuk, "Interview & Letter from Ajnad al-Kavkaz Amir Abdul Hakim Shishani," last modified 24 February 2017, accessed 1 September 2018, From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25309>

⁶⁰ Joanna Paraszczuk, "Exclusive: Interview with Abdulkhakim Shishani, Amir of Ajnad al-Kavkaz," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria,

Radicalized Identity

The expressions of the North Caucasian leaders depict that the factor of *radicalized identity* is an ongoing process so that these figures still try to trigger radicalization not only in Syria but also in their home countries. For instance, in terms of recruitment, it is evident that Chechen leaders have appealed to *effective propaganda/social media* strategies. In an interview a Dagestani fighter explains that Saifullah Shishani, a Chechen fighter and commander of a group in Syria, was continuously releasing videos and he was seen almost as a movie star.⁶¹ To explain the role of *effective propaganda*, Muslim Shishani also explains that ISIS propaganda has been very effective in the Caucasus and attracted many people by the appeal of concepts such as caliphate, Islamic state and so on and he adds that a more scholarly development is needed to turn back this trend.⁶²

The *feeling of otherness* also finds itself an important place in the expressions of the North Caucasian leaders in Syria, both in terms of their radicalization process and also about their role in the Syrian Civil War. For instance, Muslim Shishani refers to the historical process of Western dominance in world politics and argues that the Western system did not allow the Muslims to apply their own system, particularly in terms of education.⁶³ In October 2017, Muslim further argues that he fought in Chechnya against those who have oppressed his people and he continues

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

---

14 July 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25394>.

⁶¹ Joanna Paraszczuk, "From Seyfullakh to Sabri: How the Nephew of the Head of Ingushetia Went To Syria & Didn't Come Home," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 5 July 2018, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=26069>.

⁶² Al Jazeera Turk, "Ruslar gücünü ve sahayı sınıyor."

⁶³ Joanna Paraszczuk, " 'Clash of Civilizations' – Muslim Shishani criticizes Western imperialism, Capitalism," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 14 September 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25480>

Beyza Gülin GÜNEY

to do the same in Syria, refusing to be labelled as a terrorist.⁶⁴ Interestingly, it is possible to trace the ideological differences between Caucasian leaders in Syria and how they exclude each other in the field. In this regard, Abdul Hakim Shishani speaks of the cleavages between the Chechen leaders in Syria. He argues that he called for various commanders in Syria such as Tarkhan and Aslanbek to come together and show unity however since he did not receive positive responses, he set out on his own way.⁶⁵ Similarly, Muslim Shishani also emphasizes the exclusion of non-ISIS groups and argues in January 2016 that his group did not receive enough financial support so that many of his fighters drew apart and probably joined ISIS.⁶⁶ As of 2017, it is possible to deduce that the Chechen leaders in Syria closed up to each other due to the deepening cleavages on the ground in Syria. However, in a joint declaration in August 2017 made by Abdul Hakim, Muslim, and Salahuddin Shishani they stated that the Chechens came to the Syrian soil to help the mujahideen there and they will continue to do so; and they will not be a party to the internal cleavages among other fighting groups in Syria.⁶⁷

---

⁶⁴ Joanna Paraszczuk, "Muslim Shishani: 'I was never a terrorist & I've always hated terrorists,'" From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 20 October 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25526>

⁶⁵ Joanna Paraszczuk, "Interview & Letter from Ajnad al-Kavkaz Amir Abdul Hakim Shishani," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 24 February 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25309>

⁶⁶ Joanna Paraszczuk, "Muslim Shishani Makes Video Address About Situation In Latakia," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 12 January 2016, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=24635>

⁶⁷ Joanna Paraszczuk, "Translation: Abdulhakim, Salakhuddin & Muslim Shishani Address the Syrian People," From Chechnya To Syria: Tracking Russian-speaking Foreign Fighters in Syria, last modified 7 August 2017, accessed 1 September 2018, <http://www.chechensinsyria.com/?p=25414>

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

Table 2. Comparative Analysis of the Foreign Fighter Mobilization in the North Caucasus during the Russian-Chechen Wars and the Syrian Civil War

Russian-Chechen Wars			Syrian Civil War		
<i>Historical Legacy</i>	<i>Existing Networks</i>	<i>Radicalized Identity</i>	<i>Historical Legacy</i>	<i>Existing Networks</i>	<i>Radicalized Identity</i>
Russian dominance in the region	Strong ties with the Middle East	Variety of ethnic groups	Portrayal of jihad as a continuity between Chechnya and Syria	Glorification of the insurgency in North Caucasus	Media and propaganda for recruitment
Insurgency through religious means	Hattab his financial system, and his Afghan-Arab fighters	The feeling of otherness under the Soviet rule	Referrals to Imam Mansour and Imam Shamil	Unity of jihad between Syria and the North Caucasus	Appeal of the concepts such as Caliphate and Islamic State
Heroic leaders such as Imam Mansur and Imam Shamil	Pankisi Valley	Russification policies	Similar sufferings between the Chechens and the Syrians	Positive impact of the militarily experienced Chechen fighters in Syria	Accusation of the West of dominance and oppression
The idea of Caucasus Emirate by Umarov	Military experience in Afghanistan, Karabakh, Abkhazia	Khattab and Udugov's Azzam Publications for jihadi propaganda	Similar experience of Russian occupation	Familiarity with the Russian military tactics	Absence of unity among the Chechen leaders in Syria
1864 and 1944 deportations	Experience in the Soviet Army	Chechen diaspora around the world	Utilization of the commemoration of the 1944 deportation	Referrals to the situation of the insurgency in North Caucasus	Impact of the cleavages in Syria on the rapprochement between Chechen leaders

Source: Author's compilation

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Table 2 gives an overview of the results of the three-layered analytical framework applied to the North Caucasian case with a special focus on the Russian-Chechen wars and the Syrian Civil War. The first and most important conclusion drawn from Table 2 is that there is an important similarity with regards to radicalization paths both in the context of the Russian-Chechen wars and the Syrian Civil War. Thus, an overall look at the results of Table 2 suggests that a similar radicalization pattern exists in the North Caucasus and this pattern does not only include socio-economic factors but also ideological pull factors as well. As explained in the previous two sections, the North Caucasus is a vulnerable region to radicalization since it almost embraces all the push and pull factors that lead to foreign fighter mobilization. Moreover, added to the *historical legacy* of the Russian domination over the region and the Russian-Chechen wars, the Syrian Civil War and the presence of the North Caucasians and their confrontation with Russia there have also become another source of historical grievance that would further radicalize people for the possible conflicts in near future.

Another important point to be noted is that with the flow of North Caucasian fighters to the Syrian soil, the existing network of fighter mobilization has grown and widened. Then during the Russian-Chechen wars, it was the relation between Al Qaeda and Hattab and during the Syrian Civil War a similar relation is formed between the Caucasus Emirate and the ISIS. Thus, such a relation between the local agenda of insurgency in the North Caucasus and the global jihad in general has been formed.

Conclusion

This paper attempted to explain the problem of foreign fighter mobilization in the North Caucasus from a socio-historical perspective with a specific focus on the Russia-Chechen wars and the Syrian Civil War. In doing so, this paper has tried to accomplish analytical and empirical aims. From an analytical point of view, by drawing on the existing

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

literature, this paper has proposed a three-layered framework of historical legacy, existing networks, and radicalized identity in order to understand the foreign fighter phenomenon from a wider historical perspective. Such an approach helps to examine push and pull factors together in decoding foreign fighter mobilization and would be applied in further studies.

In terms of empirical contribution, this study has tried to deal with a relatively untouched topic: the North Caucasus. Indeed, despite the popularity of the topic, the literature on the North Caucasus from a foreign fighter's perspective is still scarce. In this regard, this study located the radicalization phenomenon in the North Caucasus and showed that it has a historical presence in the region affected by various factors, most notably by the previous wars and conflicts. It should be reminded that the roles, aims, and accomplishments of the North Caucasian groups in Syria were not in the scope of this research but rather it tried to show the principal motivations of mobilization of their leaders through their expressions.

From this perspective, it can be argued that the expressions of the North Caucasian leaders and fighters in Syria point to the fact that there is a continuity in the codes of radicalization and insurgency in the North Caucasus from the past to present. Thus, it is possible to argue that another possible war or a conflict around the world would potentially attract North Caucasian fighters due to the same motivations and factors. For this very reason, preventive attempts against radicalization in the North Caucasus should focus on these factors. Here, it should also be mentioned that the Syrian Civil War has added further cleavages between the North Caucasians and galvanized the hostilities among them. In other words, as opposed to Europe, the existing ethnic conflicts in the region render the North Caucasus more vulnerable to the return of foreign fighters. Last, this study demonstrates that in North Caucasus a general trend of articulating local insurgencies to the agenda of the global insurgency/jihad exists. Thus, it is not only the local agenda anymore that defines amity and

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

enmity in the region but rather the global agenda plays an important role in the North Caucasus.

BIBLIOGRAPHY

“Foreign Fighters under International Law.” Academic Briefing no.7 Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2014, Accessed 8 July 2018, <http://www.geneva-academy.ch/docs/publications/Briefings%20and%20In%20breifs/Foreign%20Fighters%20Under%20International%20Law%20Briefing%20no7.pdf>

Bakke, Kristin M.. “Help Wanted?: The Mixed Record of Foreign Fighters in Domestic Insurgencies.” *International Security* 38, no.4 (2014): 150–87, https://doi:10.1162/ISEC_a_00156

Bakker, Edwin and Peter Grol. “Motives and Considerations of Potential Foreign Fighters from the Netherlands,” Policy Brief no.3, The International Centre for Counter-Terrorism, The Hague, July 2015. Accessed 20 June 2018, <https://icct.nl/publication/motives-and-considerations-of-poten-tial-foreign-fighters-from-the-netherlands/>

Bakker, Edwin and Roel de Bont. “Belgian and Dutch Jihadist Foreign Fighters (2012–2015): Characteristics, Motivations, and Roles in the War in Syria and Iraq.” *Small Wars & Insurgencies* 27, no.5 (2016): 837–57. <https://doi:10.1080/09592318.2016.1209806>

De Bie, Jasper L., Christianne J. de Poot, and Joanne P. van der Leun. “Shifting Modus Operandi of Jihadist Foreign Fighters From the Netherlands Between 2000 and 2013: A Crime Script Analysis.” *Terrorism and Political Violence* 27, no.3 (2015): 416–40. <https://doi:10.1080/09546553.2015.1021038>

Byman, Daniel. “The Homecomings: What Happens When Arab Foreign Fighters in Iraq and Syria Return?” *Studies in Conflict & Terrorism* 38, no.8

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

(2015): 581–602. <https://doi:10.1080/1057610X.2015.1031556>

Campana, Aurélie and Jean-François Ratelle. “A Political Sociology Approach to the Diffusion of Conflict from Chechnya to Dagestan and Ingushetia.” *Studies in Conflict & Terrorism* 37, no.2 (2014): 115–34. <https://doi:10.1080/1057610X.2014.862901>

Dawson, Lorne L., and Amarnath Amarasingam. “Talking to Foreign Fighters: Insights into the Motivations for *Hijrah* to Syria and Iraq.” *Studies in Conflict & Terrorism* 40, no.3 (2017):191–210, <https://doi:10.1080/1057610X.2016.1274216>

Duyvesteyn, Isabelle, and Bram Peeters, “Fickle Foreign Fighters? A Cross-Case Analysis of Seven Muslim Foreign Fighter Mobilisations (1980-2015),” no. 8, *The International Centre for Counter-Terrorism, The Hague* 6, (2015), Accessed 3 July 2018, <https://icct.nl/publication/fickle-foreign-fighters-a-cross-case-analysis-of-seven-muslim-foreign-fighter-mobilisations-1980-2015/>

Gurski, Phil. *Western Foreign Fighters: The Threat to Homeland and International Security*, Rowman & Littlefield. 2017.

Güney, Beyza Gülin. *Rus Çeçen İlişkileri Bağlamında Çatışma ve İşbirliği Dinamikleri*. Istanbul: Cinius Yayınları. 2017.

Haner, Murat, Ashley Wichern, and Marissa Fleenor. “The Turkish Foreign Fighters and the Dynamics behind Their Flow into Syria and Iraq.” *Terrorism and Political Violence*, (2018): 1–19, <https://doi:10.1080/09546553.2018.1471398>

Hegghammer, Thomas. “The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad.” *International Security* 35, no.3 (2010): 53–94.

Holmer Georgia, and Adrian Shtuni. “Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative.” Special Report no.402, United States of

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Institute of Peace, March 2017, Accessed 16 June 2018, <https://www.usip.org/sites/default/files/2017-03/sr402-returning-foreign-fighters-and-the-reintegration-imperative.pdf>

Kitagava, Seiichi. “Çeçenistan’da Savaş Komutanlarından Cemaat Emirlerine Dönüşüm.” *Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Last modified 8 February 2017, Accessed 8 August 2018, <https://kafkassam.com/cecenistanda-savas-komutanlarindan-cemaat-emirlerine-donusum.html>

Malet, David. “Foreign Fighter Mobilization and Persistence in a Global Context.” *Terrorism and Political Violence* 27, no.3 (2015): 454–73, <http://doi:10.1080/09546553.2015.1032151>

Malet, David. “Why Foreign Fighters? Historical Perspectives and Solutions.” *Orbis: FPRI’s Journal of World Affairs* 54, no.1 (2010): 97–114, <http://doi:10.1016/j.orbis.2009.10.007>

Malet, David. *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Mendelsohn, Barak. “Foreign Fighters-Recent Trends.” *Orbis: FPRI’s Journal of World Affairs* 55, no.2 (2011): 189–202, <http://doi:10.1016/j.orbis.2011.01.002>

Mishali-Ram, Meirav. “Foreign Fighters and Transnational Jihad in Syria.” *Studies in Conflict & Terrorism* 41, no.3 (2018): 169–90, <http://doi:10.1080/1057610X.2017.1283198>

Moore, Cerwyn, and Paul Tumelty. “Foreign Fighters and the Case of Chechnya: A Critical Assessment.” *Studies in Conflict & Terrorism* 31, no.5 (2008): 412–33, <http://doi:10.1080/10576100801993347>

Nilsson, Marco. “Foreign Fighters and the Radicalization of Local Jihad: Interview Evidence from Swedish Jihadists.” *Studies in Conflict & Terrorism*

Explaining Foreign Fighter Mobilization from the North Caucasus to Syria

- 38, no.5 (2015): 343–58, <http://doi:10.1080/1057610X.2015.1005459>
- Pokalova, Elena. "Driving Factors behind Foreign Fighters in Syria and Iraq." *Studies in Conflict & Terrorism*. (2018): 1-21, <http://doi:10.1080/1057610X.2018.1427842>
- Ratelle, Jean-François. "North Caucasian Foreign Fighters in Syria and Iraq: Assessing the Threat of Returnees to the Russian Federation." *Caucasus Survey* 4, no.3 (2016): 218–38, <http://doi:10.1080/23761199.2016.1234096>
- Reynolds, Sean C., and Mohammed M. Hafez. "Social Network Analysis of German Foreign Fighters in Syria and Iraq." *Terrorism and Political Violence*, (2017): 1–26. <http://doi:10.1080/09546553.2016.1272456>
- Sagramoso, Domitilla. "Violence and Conflict in the Russian North Caucasus." *International Affairs* 83, no.4 (2007): 681–705, <http://doi:10.1111/j.1468-2346.2007.00647.x>
- Sheikh, Jakob. "I Just Said It. The State": Examining the Motivations for Danish Foreign Fighting in Syria." *Perspectives on Terrorism* 10, no.6 (2016): 59–67, <http://www.jstor.org/stable/26297706>
- Sole, Sefa. "Kafkasya'da Rus Emperyalizmi ve Kafkas Direnişi." Last modified 25 June 2016, Accessed 20 July 2018, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/kafkasya-rusya-kafkas-direnisi.html>
- Soufan, Ali and Daniel Schoenfeld. "Regional Hotbeds as Drivers of Radicalization." *Jihadist Hotbeds: Understanding Local Radicalization Processes*, Edited by Arturo Varvelli, 1st ed. Milano: Novi Ligure (AL): ISPI, 2016.
- Souleimanov, Emil. "The Caucasus Emirate: Genealogy of an Islamist Insurgency." *Middle East Policy* 18, no.4 (2011): 155–68. <http://doi:10.1111/j.1475-4967.2011.00517.x>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
241-274

Beyza Gülin GÜNEY

Weiss, Caleb. “Transformative Networks: The Case of North Caucasian and Central Asian Jihadist Networks.” *Illini Journal of International Security* 3, no.1 (2017): 37-74, https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/96239/weiss_caleb.pdf?sequence=2

Wilhelmsen, Julie. “Between a Rock and a Hard Place: The Islamisation of the Chechen Separatist Movement.” *Europe-Asia Studies* 57, no.1 (2005): 35–59, https://econpapers.repec.org/article/tafceasxx/v_3a57_3ay_3a2005_3ai_3a1_3ap_3a35-59.htm

Üsküdar
University
Journal
of Social
Sciences, 2019;
issue: 9,
241-274

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

Terror, Psychological Impacts of 9/11, and Remedial Theraphies

Zeynep Gamze KALKANLI (*)

Öz

Terör, insanlık tarihindeki en acımasız ve en korkunç mücadele yöntemidir. Saldırıları sonrasında insanlar kaygı bozuklukları ve travmalar yaşamakta; bu travmalar, insanların fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehdit etmektedir. Kişiyi geçmişten ve gelecekte koparan zamansızlık hali olan travmalar nedeni ile bireyler günlük hayatları ile ilgili sorumluluklarını yerine getirememekte, aile, iş, okul ve sosyal yaşamda işlevselliikleri bozulmaktadır. 11 Eylül saldırılarında Dünya Ticaret Merkezine çarpma anını, dev binaların çöküşünü, yangından kurtulmak için 400 metre yükseklikten atlayarak betona çakılan kurbanları milyonlarca insan televizyondan izledi.

Bu korkunç sahnelerin görsel ve işitsel imgeleri hala zihinlerden çıkmadı. Bu çalışmada terörün tanımı, 11 Eylül saldırıları, terörün psikolojik etkileri, iyileştirici terapiler ve 11 Eylül saldırısı sonrası EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) terapisi ile tedavi olan iki olgu özeti paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, 11 Eylül Saldırıları, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, EMDR.

Abstract

Terror has been the most merciless and scary method of a fight in the history of humankind. During the post-attack, people go through anxiety disorder and trauma

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 31.07.2019

Kabul Tarihi: 07.11.2019

(*) Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gamze.kalkanli@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org//0000-0002-4244-2646>

Zeynep Gamze KALKANLI

which threaten their physical and psychological integrity. Due to the trauma that is called the state of timelessness, causing victims to lose touch with both the past and the future, they cannot perform the daily responsibilities, suffering the functionality disruption in their family, school, business, and social lives.

Millions of people watched September 11 terrorist attacks on TV; the moment the planes crashed into the World Trade Center, the collapse of colossal buildings and the victims who jumped 400 meters off the building in an attempt to avoid the fire, eventually falling on the ground. The visual and auditory images of those horrific scenes have still kept haunting the mind.

The definition of terror, the September 11 terror attacks, psychological impacts of terrorism, remedial therapy and two case summaries on treatment by the EMDR therapy during Post-September 11 terrorist attacks are provided in this study.

Keywords: *Terror, Terrorism, 9/11 Attacks, Post Traumatic Stress Disorder, EMDR.*

Giriş

Terör, mevcut politik sistemi devirmek ve buna karşı nefreti göstermek amacı ile gerçekleştirilen “tabandan gelen yıkıcı eylemler” olarak değerlendirilebilir. Buna karşın terör her zaman tabandan gelmez. 1795 yılında, “devleti yönetenler tarafından” halka “gözdağı vererek hükmetme” olarak da tanımlanmıştır. İster tabandan gelenler, isterse yönetenler tarafından gerçekleştirilmiş olsun, bu şiddet hareketlerinde suçsuz kişileri hedef alma, rastgele tutuklama ve yok etme vardır.¹

Terör eylemleri yalnızca, hedef alınan ve zarar verilen kişiler ile onların yakın çevresini etkilemez. Terör, eylemin kurbanlarında yol açtığı zararların yanı sıra haberdar olan ve doğrudan tanık olanlar için de örseleyici bir durumdur. Eylem gücü, toplumun tümünde yarattığı gerginlik ve korkuya göre ölçülür. Günümüzde terör eylemleri insanları en yoğun etkileyen travmalar olarak tanımlanmaktadır. Terörün “ne

¹ Abdülkadir Çevik, *Politik Psikoloji* (Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009), 78.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

zaman, nereden, nasıl geleceği ve kurbanın kim olduğunun bilinmemesi”, diğer şiddet eylemlerinden daha korkutucu ve örseleyici duygulara neden olmasında en önemli etkidir. Terör, insanlarda hiçbir yerin, hiçbir kimsenin ve hiçbir şeyin güvenli olmadığı duygusuna yol açar ve toplumda her an “ben, ailem ya da yakınım kurban olabilir” duygusu yaratabilir.²

11 Eylül 2001’de İkiz Kulelere gerçekleştirilen saldırılar terörizmin yıkıcılığını ve sınır tanımazlığını tüm dünyaya göstermiştir. Amerikan halkı kendi topraklarında korku, ölüm ve dehşet kavramlarını ilk kez bu kadar yakından hissetmiştir. Cumhuriyetçi George W. Bush’un almış olduğu güvenlik önlemlerini sorgulamadan kabul etmek zorunda kalmıştır.³

11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki anlayışımıza, psikoloji içindeki temel teorik bakış açılarının pek çoğu katkıda bulunabilir. Psikodinamik açıdan bakıldığında ‘ben’, sevincin ve üzüntünün de kaynağı olabilmektedir. Freud’un kuramında, kişi öfkelenildiğinde “ölüm arzusunu”⁴ kendisine yönlendirilebileceği gibi, öfkesini karşısındakine de boşaltabilir; bu sayede kendisine yönelen ölüm arzusundan da kurtulmuş olabilir.⁵ Evrimsel bir bakış açısıyla bakıldığında, terörizmi besleyen kızgınlık ve sonrasında ortaya çıkan özgecilik bir madalyonun iki yüzü gibidir. Karar teorisi yaklaşımına göre ise gelecek terör saldırılarını önleme girişimi, insan hakları ile insan özgürlükleri arasında bir değiş tokuş olarak düşünülebilir.

² Selçuk Candansayar vd., “Terörizm ve Psikiyatri,” *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, ed. Cemal Güzel (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002), 396.

³ Deniz Ülke Arıboğan, *Terör Tarihin Sonundan Barışın Sonuna* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2019), 36.

⁴ Ölüm Arzusu: Freud insanoğlunun karanlık bir yönünün bulunduğunu; saldırganlık ve yıkıcılığa yönelik temel bir içgüdüye sahip olduğunu belirtmiş ve bu içgüdüye ölüm içgüdüğü Thanatos olarak adlandırmıştır.

⁵ Zafer Cirhinlioğlu, *Terör ve Toplum* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2010), 191.

Zeynep Gamze KALKANLI

Kişilik gelişimi yaklaşımı, zor dönemlerin yeni manevi liderlerin ortaya çıkmasına yardımcı olacağını vurgulamaktadır.⁶

Judith Herman, travmayı “güçsüzlük acısı” olarak tanımlamıştır; yaşanan olay o kadar yıkıcı, o kadar karşı konulmazdır ki keskin bir çaresizlik birey ve topluluğu paralize eder.⁷ Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından 1980 yılında yayımlanan DSM III (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders III) Sürümünde tanımlanmış, travmatik olaya maruz kalmanın duygu, düşünce ve davranışlarda değişikliklere yol açtığı vurgulanmış, aşırı stresin insanlarda yol açtığı moleküler, hormonal, davranışsal ve sosyal değişikliklerin incelenmesini olası kılan çalışmaları teşvik etmiş, travmatik stres sonrası ortaya çıkan belirtilerin tanımlanması, etkili terapi yöntemlerinin geliştirilmesinin de önünü açmıştır.⁸

Travmatik yaşantılar sonrasında tahrip olan güven, otonomi, inisiyatif, yeterlilik, kimlik ve yakınlık kapasitelerinin terapi süresince yeniden geliştirilmesi desteklenmelidir.⁹

TSSB'nin tedavisinde Psikoanalitik/ Psikodinamik Terapiler, Bilişsel Davranışçı Terapiler, ilaç terapileri uygulanmaktadır. Bu çalışmada, Shaphiro tarafından geliştirilmiş bilişsel, davranışsal ve danışan odaklı yaklaşımları bir araya getiren EMDR terapisine yönelik olgular paylaşılmıştır.

---

⁶ Kevin Lanning, “Reflections on September 11: Lessons From Four Psychological Perspectives,” *Analyses of Social Issues and Public Policy*, (2002): 27.

⁷ Tamer A. Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, *Travma ve Stresörle İlişkili Bozukluklar* (Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019), ix

⁸ Okan Taycan, “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Fenomenolojisi,” *Travma ve Stresörle İlişkili Bozukluklar* içinde ed. Tamer A. Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, (Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019), 1-2.

⁹ Ayşe Devrim Başterzi ve Tamer A. Aker, “Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tedavisinde Psikoterapi,” *Travma ve Stresörle İlişkili Bozukluklar* içinde ed. Tamer A. Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, (Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019), 93.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

Olgu sunumları paylaşılan iki danışandan biri 11 Eylül saldırısından 6 hafta, diğeri 9 ay sonra tedaviye başlamıştır. Danışanların travmatik hafızalarının yetersiz olmasına karşın, EMDR protokolu etkili bir şekilde uygulanmış, terapide başarılı sonuçlar alınmıştır.¹⁰

Bu çalışmada; terör ve terörizm kavramları, terörizme psikolojik bir perspektiften bakmak, 11 Eylül saldırısı ve sonrasında bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ve terörizmin psikolojik etkilerini anlamak, TSSB, TSSB tedavisinde kullanılan EMDR uygulamasının tanıtılması ve iki olgunun sunulması amaçlanmıştır.

Terör ve terörizm kavramları, terörizmin psikolojik etkilerini anlamak açısından fayda sağlayacaktır.

Terör ve Terörizm

Terör kelimesi Latince “terrere” kelimesinden gelmektedir ve korku yaratma, korkutup kaçırma, dehşete düşürme, yıldırma ve sindirmeyi ifade eder; aynı zamanda terör, şiddet yolu ile yaratılan korku ortamını ve bu ortamın oluşmasına yol açan şiddet eylemini tanımlamaktadır.¹¹ Günümüzde bütün bu tanımların başına, “politik bir hedef için” gerçekleştirme kavramı ilave edilmiştir ve terörün siyasi tarafı, var olan iktidarı devirmek olacağı gibi, bir iktidarın vatandaşlarını mevcut düzene bağlamayı amaçlaması da olabilir.¹²

Terörizmin nedeni ve kaynağı ne olursa olsun, bu tür eylemler insan haklarını hiçe sayan eylemlerdir; teröristlerin haklarını ya da çıkarlarının

¹⁰ Louise Maxfield, “EMDR Treatment of Recent Events and Community Disasters,” Special Issue on EMDR Treatment of Recent Events and Community Disasters içinde, ed. Louise Maxfield *Journal of EMDR Practise and Resarch International Association 2*, (2008): 76-77.

¹¹ Mehmet Akça, “Terörizmin Kendine Özgü (SUI GENERIS) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu,” *İstanbul Barosu Dergisi 88*, (2014): 16-17.

¹² Cemal Güzel vd., “Korkunun Korkusu/ Terörizm,” *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, ed. Cemal Güzel, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002), 15.

Zeynep Gamze KALKANLI

kabul ettirmek istedikleri merci devlettir; devlet kendi başına bir varlık olmadığı ve bir yerde bulunmadığı için, diğer bir deyişle doğrudan devlete baskı yapmak mümkün olmadığı için, şiddet bu devleti temsil eden kişilere ve gruplara yönlendirilmektedir; bu nedenle insanlar rastgele kurban edilmektedir.¹³

Saldırganlık, bireyin kendine özgü özellikleri ile çevreden aldığı uyaranlarla bir ilişki kurması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çevreden gelen uyaranlar, bireyin bilincinde daha önce yerleşmiş olan duygu, düşünce ve etkinlikleri çağrıştırmakta ve bireyi harekete geçirmektedir. Bireyin kişilik özellikleri saldırganlığın ortaya çıkmasında ve bu çağrışımları saldırganlığa dönüştürmesinde rol oynamaktadır. Terör eyleminin gerçekleşmesini sağlayan sürecin son aşamasında, birey eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği konusunda karar verme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.¹⁴

Jerrold Post (1990), “teröristlerin bir çok alternatif eylem içinden bilinçli olarak terör eylemlerini seçtiklerini” iddia etmektedir. Teröristler, eylemlerini psikolojik güçlerin etkisi ile yapmakta, yapmaya zorlandıkları eylemleri rasyonalize etmeye çalışmaktadırlar. Eylemlerini haklı çıkartacak bir retorik geliştirmektedirler. Kutuplaşma ve mutlakiyet çerçevesinde, “onlara karşı bizler” en bilinen retoriiktir. Kurulu düzen onlardır ve bizler de onun karşısında yer alır. “Bizler” kurulu düzenden özgürlük talep eden taraftır. “Onlar” da problemin kaynağıdır. Problemin ortadan kaldırılabilmesi için onları ortadan kaldırmayı tek seçenek olarak görüyorsa, kendi içerisinden geçerli bir mantıksal dizge kurmuş demektir. Kurulu düzenin kendi karşısında olduğu saplantısına kapılan terörist,

¹³ İoanna Kuçuradi, “İnsan Haklarından Devlet Kavramına,” *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, ed. Cemal Güzel, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002), 341.

¹⁴ Zafer Cirhinlioğlu, *Terör ve Toplum* (İstanbul; Gündoğan Yayınları, 2010), 196-197.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

kendi kimliğini kazanabilmek için kurulu düzen ile mücadele etmek ve onu yenmek gerektiğini mantıksal olarak çıkarmaktadır.¹⁵

11 Eylül 2001, terörizme yeni boyutlar getiren bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırı ile terörizm hem nitel hem nicel açıdan bir sıçrama gerçekleştirmiştir.

11 Eylül Saldırısı

11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi topraklarında gerçekleştirilmiş saldırılar, tüm insanlığın dehşete kapılmasına neden olmuş eylemler olarak tarihe geçmiştir. Dört yolcu uçağı teröristlerce kaçırılıp bir füze gibi kullanılarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin finansal ve askeri gücünün sembolleri olan Dünya Ticaret Merkezi "İkiz Kuleler" ve Pentagon vurulmuş, binlerce kişinin ölümü ve yaralanmasına neden olan bu korkunç saldırılar olayın canlı tanıkları ve televizyonda izleyen milyonlarca insanda dehşet yaratmıştır.¹⁶

Saldırının kronolojisi aşağıdaki şekildedir:¹⁷

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide üyesi on dokuz terörist, dört yolcu uçağını kaçırıp dünya tarihinin en kanlı saldırısını gerçekleştirdi. İki Boston-Los Angeles uçuşu ile Newark-San Francisco ve Washington-Los Angeles uçuşlarını yapan dört yolcu uçağı kaçırıldı. Kaçırılan iki uçak Dünya Ticaret Merkezi-İkiz Kulelere, üçüncüsü Pentagon Binasına çarptı. Dördüncü uçak ise ABD'nin Pensilvanya eyaletinde bir tarlaya düştü.

Saat 07.59'da Boston'daki Uluslararası Havaalanından kalkarak Los Angeles'a uçan Amerikan Havayollarına ait 11 sayılı 81 yolcu ve 11 mürettebatı olan yolcu uçağı, saat 08.16'da rotasından saptı. Beş teröristin kaçırıldığı uçak saat 08.46'da Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesine çarptı. Çarpmadan 102 dakika sonra bina çöktü.

¹⁵ Akt.Zafer Cihrinlioğlu, *Terör ve Toplum* (İstanbul; Gündoğan Yayınları, 2010), 197-198.

¹⁶ Tayfun Taşkın, "11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye ABD İlişkileri" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), i.

¹⁷ CNN.com./U.S., "September 11 Chronology of Terror" September 12, 2001 erişim 15 Ocak 2019 <http://edition.cnn.com/2001/US/09/11/chronology.attack/>

Zeynep Gamze KALKANLI

Saat 09.03'te, beş teröristin kaçırdığı United Havayollarına ait 175 sayılı 56 yolcu ve 9 mürettebatı olan yolcu uçağının güney kulesine çarpmasını bütün dünya televizyonlardan naklen izledi. Çarpmadan 56 dakika sonra ikinci bina da yerle bir oldu.

Saat 09.37'de beş terörist tarafından kaçırılan Amerikan Havayollarına ait 77 sayılı uçak Virginia Arlington'daki, ABD Savunma Bakanlığı Karargahı "Pentagon" a çarptı.

Saat 10.10'da dört teröristin kaçırdığı United Havayolları'na ait 93 sayılı uçağın Pensilvanya eyaletindeki Shansville yakınlarına düştüğü haberi geldi.

Saat 20.30'da Başkan George W. Bush halka seslenerek, *"Binlerce kişinin hayatı kötülük yüzünden aniden sona erdi,"* dedi. Saldırıda hayatını kaybedenlerin aileleri ve yakınları için dua edilmesini istedi. *"ABD hükümetinin eylemleri yapan teröristler ile onları barındıranlar arasında ayırım yapmayacağını"* söyledi. Tüm dünyaya ve dünya liderlerine *"Ya bizdensiniz ya onlardan"* ifadesini kullandı. Bu tarihi konuşma, 7 Aralık 1941 tarihinde Japon İmparatorluğu Deniz Kuvvetlerinin ABD ordusuna karşı Oahu adasında bulunan Pasifik Filosu ve "Pearl Harbour" askeri üslerine düzenlediği saldırı sonrasında Franklin D. Roosevelt'in parlamentoda yaptığı konuşmanın benzeriydi. Saldırıda 2,471 kişi hayatını kaybetmişti.

Tablo 1. 11 Eylül Saldırısı Kayıpları Bilançosu¹⁸

İKİZ KULELERDE	2.606
PENTAGON'DA	125
KAÇIRILAN UÇAKLARDA	246
TOPLAM KURBAN SAYISI	2.977
ÖLEN TERÖRİST	19
TOPLAM ÖLÜ SAYISI	2.996

¹⁸ September 11 Attacks, Erişim 27.10 .2019 https://en.wikipedi0.org/wiki/September_11_attacks

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

11 Eylül saldırısının sonuçları sadece insanları dehşete düşürmekle sınırlı kalmamış, siyasi açıdan da dünyada tüm dengeleri değiştirmiştir. Devletler, güvenlik ve silahlanma ile ilgili büyük bütçeler oluşturmuştur.

Hobbescu Korku ve Güvenikleştirme - Hobbesyen Bakış ve 11 Eylül

Filozof ve siyaset kuramcısı Thomas Hobbes'in baş yapıtı kabul edilen ve 1651'de yazdığı Leviathan kitabında:

“Devletin amacı bireysel güveniktir demektir. Bir devlet otoritesi altında yaşayan insanların tabi oldukları kısıtlamaların nihai amacı kendilerini korumak ve daha mutlu bir hayat sürmektir. Adalet, hakkaniyet, tevazu, merhamet gibi değerlere sahip olmak için uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmaz ise taraf tutma, kibir, aç alma gibi doğal insani duyguların ortaya çıkaracağı savaş durumları ile yüzleşilecektir.”¹⁹

Güvenliği, özgürlükleri olabildiğince sınırlandırmakta ve buna karşın devleti güçlendirmekte arayan Hobbesyen bakış 11 Eylül'den sonra tüm dünyada popülerite kazandı.²⁰

“Başta zaman zaman da terör eylemleri de yaşamış olan ABD ve Avrupa'da olmak üzere tüm dünyada alınan önlemler ile sıradan insanların özgürlük sahaları daraltılmaya başlandı. Bir taraftan haberleşme, seyahat, adli yargılama, çalışma gibi temel hak ve özgürlüklere fiili ve hukuki sınırlamalar getirilirken diğer taraftan oluşan baskı atmosferi nedeni ile her çeşit özgürlük talebi şiddetle bastırılır oldu.”²¹

¹⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan* çev. Semih Lim. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 133.

²⁰ Vahap Coşkun, “Güvenliği Özgürlükte Aramak,” *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8-9, (2003-2004): 5.

²¹ A.g.e.

Zeynep Gamze KALKANLI

Yaşanan ve yaşanabilecek eylemlerden beslenen toplumsal paranoya, özgürlük çağrısı yapanların dışlanmasına ve toplumsal kesimlerin özgürlüklerine esas önceliklerini gözden geçirmelerine neden oldu. Bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan bu güvenlik anlayışı, beklenen biçimde güvenli bir dünya yaratamadı. Özgürlüklerin aşırı derecede kısıtlanması bir taraftan bireyleri tehlikelere karşı daha açık bir duruma getirdi, diğer taraftan da insani varoluşun gelişmesine engel oldu.²²

Terör saldırıları, izleyicilerin önünde sergilenen bir gösteri haline dönüştürülürken, kimilerinin gözyaşları kimilerinin büyük alkışları altında sahnelenmektedir. Brian Jenkins'in ifadesiyle ve çok bilinen deyişle terör saldırıları, "terörizmin bir tiyatro oyunu"dur.²³

11 Eylül saldırıları da "terörizmin bir tiyatro" olduğunu göstermektedir.

Sezgisel olarak terör bir tiyatro olarak görüldüğünde, maddi değil duygusal etkisi değerlendirilmelidir. 11 Eylül saldırıları gerçek anlamda askeri bir saldırı olsaydı, El-Kaide Pentagon'a yönelir, insanların ilgisini Pentagon'a yoğunlaştırırdı. Oysa iki sivil bina yıkılıp borsacı, muhasebeci ve ofis çalışanlarının öldürülmesi ile toplumda daha büyük bir korku yarattı.²⁴

Pentagon yatık ve gösterişsiz bir yapıyken, Dünya Ticaret Merkezinin binaları upuzun fallik totemlere benzediği ve yıkılmaları muazzam görsel ve işitsel etki yarattığı için ikiz kulelerin yıkılışına tanıklık eden insanlık, bu imge ile yaşamını sürdürme uğraşı içindedir.²⁵

Terörizm tiyatrosu, insanlığın içindeki anarşi korkusunu harekete geçirerek insanlarda toplumsal düzen elden gidiyor korkusu yaratmakta olup; insanlık, yüzlerce yıllık kanlı savaşlardan sonra şiddet kara deliğinden kendini kurtarmışken, kara deliğin orada olduğunu ve kendisini

²² A.g.e., 6.

²³ Arıboğan, *Terör Tarihin Sonundan Barışın Sonuna*

²⁴ Yuval Noah Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2018), 155-156.

²⁵ A.g.e.

yutmak için sabırsızlandığını duyumsamakta; tüyler ürpertici o vahşetle karşılaşıldığında da o kara deliğin içine çekiliyor hissi yaşamaktadır.

İnsanların yaşamını büyük ölçüde etkileyen terörizmi farklı psikolojik perspektiflerden değerlendirmek faydalı olacaktır.²⁶

Terörizme Psikolojik Perspektiften Bakış

Freud'un Psikodinamik yaklaşımı, davranışı motive eden psikodinamik faktörlere dikkat çekmiş, bilinçaltının rolüne odaklanmış ve kişiliğin temel özelliğine ait yapının anlaşılması ve değiştirilmesi için terapötik yöntemleri kullanmıştır.²⁷ Psikodinamik yaklaşım hem mağdurların hem de teröristlerin psikolojisi ile ilgili bilgiler vermektedir. Terör Yönetimi Teorisi, insanın temel motivasyonunun ölümün farkındalığı ile gelen kaygıyı azaltmak olduğunu savunmaktadır. Ölüm ile karşı karşıya gelme ve ölüm oranlarının artması kültürel kaygıyı artırır ve kişiyi özgüvenini arttırmak için aktivitelere yönlendirir. Bu aktiviteler kendi grubunda olmayan insanlarla etkileşimi azaltır ve kültürel değerlere bağlı olmayı gerektirir, normlara uyumsuzluğu zorlaştırır. Terör Yönetimi Teorisi'nin öngördüğü etkiler, ABD'de 11 Eylül sonrasında yaşanan davranışlarla paralellik göstermektedir.²⁸

Yeni Psikoloji yaklaşımı evrimsel psikolojiye göre insanlar, nesiller boyunca hayatta kalmayı sağlayan evrimsel davranış, düşünme ve öğrenme kalıpları ile "şartlanmış" ya da "programlanmış" biyolojik canlılardır; belirli davranışsal ve bilişsel eğilimlere sahip olan insanlar daha yüksek olasılıkla hayatta kalacak ve nesillerini sürdüreceklidir.²⁹ Evrimsel Psikoloji bakış

²⁶ A.g.e.

²⁷ Gerald Corey, *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*, çev. Tuncay Ergene (Ankara: Mentis Yayıncılık, 2015), 80.

²⁸ Kevvin Lanning, "Reflections on September 11: Lessons From Four Psychological Perspectives," *Analyses of Social Issues and Public Policy*, (2002): 27-34.

²⁹ Duanne P. Shultz ve Sydney Ellen Shultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 718.

Zeynep Gamze KALKANLI

açısı, terörizme kıskançlık ve özgecilik perspektifinden bakmaktadır. Amerika hem kültürel açıdan hem de ekonomik açıdan süper güç olduğu için 11 Eylül saldırısında yaşananlar tüm dünyayı etkilemiştir. 11 Eylül'den çıkarılması gereken ders şudur ki, artık zayıflığı ve çaresizliği besleyen eşitsizliklere daha çok önem verilmelidir. 11 Eylül'de gerçekleştirilen saldırı dünyadaki insanların çoğunun çektiği açlık, fakirlik, sosyal dışlanma, ekonomik ve politik anlamda yapısal problemlerden kaynaklanmaktadır. Eğer insan doğası kaynakların dağılımına duyarlı olsaydı terörizm tohumları atılmaz, eşitsizliğin kızgınlığı doğurduğu argümanı evrimsel teoride desteklenmezdi. 11 Eylül hikayesinin aydınlatılabilmesinin ve trajedinin ardından gözlemlenen özgecilik, evrimsel yaklaşımın gerçek gücünü göstermektedir. Özgecilik için evrensel bir temel varsa, kahramanlığın reflekslere indirilebildiği anlamına gelmemektedir. 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezinin merdivenlerine tırmanan yüzlerce itfaiyeci diğer hayatları kurtarmak için biyolojik bir zorunluluk nedeni ile hareket etmemiştir.³⁰

Karar teorisi, terörizmi insan hakları ve insan özgürlükleri arasındaki gerginlik boyutu ile değerlendirir. 11 Eylül saldırısından sonraki beş haftalık süreç içinde Arap ve Müslümanlara karşı 170'den fazla nefret suçu işlenmiş olup, bu istatistik buzdağının sadece görünen bölümüdür. Nefret suçları dışında, Amerika'da farklı görüldüğü, farklı bir dine mensup olduğu için birçok çocuk, kadın ve erkek problemler yaşamışlardır. Amerikalılar terörizmin bitmesini istiyorlardı, ancak kendileri bu insanlara böyle davranmak sureti ile terörizmin sürmesine neden olmuşlardır.³¹

Kişilik gelişimi yaklaşımı perspektifinden bakıldığında, travma kişinin olgunlaşmasını teşvik edebilir. Benlik kavramı kısmen ait olduğumuz gruplar tarafından tanımlanır. Teröristler için, kültürlerinin, dinlerinin bir anlamda kimliklerinin yok edilmesi tehdidi vardır. Terör mağduru olan

³⁰ Lanning, "Reflections on September 11," 27-34.

³¹ A.g.e.

kadınlar, erkekler ve çocuklar için ise kim olduğunu ve kendisinin ülkesi ile özdeşleşmiş tarafını yeniden değerlendirme ihtiyacını ortaya koyar. 11 Eylül saldırısı sonrasında daha önceye göre depresyon, kaygı ve stres ile ilgili rahatsızlıklar daha fazla görülmüştür. Travmatik olaylar kişiyi günlük yaşantısından koparır, öğrenilmiş ve otomatik tepkileri yok eder, öncelikleri tekrar sorgulamaya neden olur. Çevresel travmanın bireyin önceden sahip olduğu ahlak ve kişilik gelişimini, karakter farklılıklarını belirginleştirdiğine dair kanıtlar vardır. Travma bazı bireylerde olgunlaşmayı hızlandırır, bazı bireylerde yavaşlatır. Olgunlaşmanın yavaşladığı bireylerde, korku kişileri kendilerini koruma dürtüsüne götürebilir. 20. Yüzyılın liderlerinden Mahatma Gandhi ise şiddet karşıtı liderlerden biri olup, yaşadığı zorlukların kendisini engellemesine izin vermemiş, aksine bu durumlar onun için teşvik edici olmuştur.³²

Terörizmi dört farklı psikolojik perspektiften değerlendirildikten sonra, bireyler üzerindeki psikolojik etkilerinin neler olduğu incelenecektir.

Terörün Psikolojik Etkileri Travma Sonrası Stres Bozukluğu

DSM-5'te travmatik olay TSSB A kriterinde şöyle tanımlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği 2013):³³

- A.** Aşağıdaki yollardan biriyle (ya da birden çoğuyla) gerçek ve göz korkutucu biçimde ölümlerle, ağır yaralanmayla karşılaşmış, ya da cinsel saldırıya uğramış olma:
1. Doğrudan örseleyici olay(lar) yaşama.
  2. Başkalarının başına gelen olay(lar)ı doğrudan doğruya görme (bunlara tanıklık etme)
  3. Bir aile yakınının ya da bir yakın arkadaşın başına travmatik olay(lar) geldiğini öğrenme. Aile bireyinin ya da arkadaşının gerçek

³² A.g.e., 33.

³³ Amerikan Psikiyatri Birliği, *DSM -5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, çev. Ertuğrul Köroğlu (Ankara: HYB Basın, 2014), 146.

Zeynep Gamze KALKANLI

ölümü ya da ölüm olasılığı kaba güçle ya da kaza sonucu olmuş olmalıdır.

4. Travmatik olay(lar)ın sevimsiz ayrıntılarıyla yenileyici bir biçimde ya da aşırı bir düzeyde karşı karşıya kalma (örn.insan kalıntılarını toplayan ilk kişiler, çocuk sömürsünün ayrıntılarıyla yeniden karşılaşan polis memurları)

Not: Böyle bir karşı, karşıya gelme işle ilgili olmadıkça, elektronik yayın ortamları, televizyon, sinema ya da görseller aracılığıyla oluşmuş ise A4 tanı ölçütü uygulanmaz.

Terörizm gibi travmatik bir olaya maruz kaldıktan sonraki psikolojik etkiler değişkendir ve insanların travmaya verdikleri tepkiler farklıdır.³⁴

Ciddi travmatik olaylar yaşamış kişiler TSSB geliştirir. Savaşlardan kurtulanlar, en sık görülen kurbanlardır. Deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler ile insan kaynaklı tecavüz, kaçırılma, rehin alınma ve terör saldırıları gibi felaketleri yaşayanlar da bu bozuklukla karşılaşır. Çocuklar da, gerçek bir yaralanma olsun ya da olmasın, uygun olmayan cinsel yaşantılar sonucunda TSSB geliştirebilir. Kişiler, çocukları eşleri, akrabaları gibi yakın olduğu kişilerin ciddi bir travma yaşadıklarını öğrendiklerinde de TSSB geliştirebilirler. Genel anestezi alan bin kişiden bir veya ikisi, bu işlem sonrasında acı, endişe ve çaresizlik hissettiğini belirtmiş; yarısı da sonrasında TSSB sendromları yaşamaya başlamıştır. Bir afeti, terör saldırısının televizyondaki görüntülerini izlemek de yeterli bir stres durumu olarak kabul edilmektedir.³⁵

Travmatik olay, bireyin genetik yapısı, sosyal bağlamları, geçmiş deneyimleri ve gelecekteki beklentileri ile etkileşime girerek bireyin

³⁴ Derrick A. Hammaoka vd., "Mental Health's Role in Combating Terror," *Journal of Mental Health* 13(6), (2004): 531 – 535, <https://doi.org/10.1080/09638230400021030>

³⁵ James Morrison, *DSM 5'i Kolaylaştıran Klinisyenler İçin Tanı Rehberi*, ed. Muzaffer Şahin, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 219-220.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

psikolojik tepkisini oluşturur. Terör eyleminin diğer özellikleri gibi kendisi de semptomların seviyesini etkileyebilir. Bu bağlamda incelenecek özellikler; bireyin terör eylemine ne kadar yakın olduğu, bireyin terör olayından etkilenme derecesi ve şiddetidir.³⁶

Genel olarak, travmanın şiddeti ve uzun sürmesi TSSB'nin gelişme olasılığını artırır. Ağır savaşlarda hayatta kalanların dörtte biri ve savaşta tutsak olanların üçte ikisi risk altındadır. Yangın ve sel gibi doğal afet yaşayanların semptom geliştirme olasılığı daha düşüktür. Avrupa'da yapılan araştırmalarda, TSSB'nin yaşam boyu görülme olasılığı %9 olarak kabul edilmektedir. Yaşı ilerlemiş olan yetişkinler, gençlere göre daha az semptom geliştirir. Kadınlarda görülme sıklığı, erkeklere göre daha yüksektir. Hastaların yarısı birkaç ay içinde iyileşirken, diğerleri yıllarca TSSB'nin zorluğunu yaşayabilir.³⁷

Travmalar; bireyin kendisi ve dünya hakkındaki algısını, kimlik yapılanmasını, öteki ile ilişkilerini sarsıntıya uğratan, iç dünyası ve dış gerçeklik arasında uyumsuzluk yaratan, kişiyi farklı bir dünyada yaşamaya zorlayan durumlardır. Travmatik olay, kişinin hayata bakışını, beklentilerini, insani ilişkilerdeki duruşunu derinden etkileyebilir; zihinsel, duygusal ve bedensel birçok alanda çoklu etkiler ortaya çıkarabilir. Anksiyete, öfke, yalnızlık, suçluluk duyguları, yetersizlik ve değersizlik düşünceleri, korku, çaresizlik, kontrol kaybı ve yabancılaşma hisleri, baş ağrısı, bulantı, baş dönmesi, nefes darlığı, titreme, çarpıntı gibi tepkiler ortaya çıkarken, diğer taraftan da donuklaşma, hissizleşme, olaylar sanki hiç yaşanmamış gibi davranma eğilimleri gelişebilir.³⁸

³⁶ Hammaoka vd., "Mental Health's Role," 531 – 535.

³⁷ Morrison, *DSM 5'i Kolaylaştıran Klinisyenler İçin Tanı Rehberi*, 219-220.

³⁸ Okan Taycan, "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Fenomenolojisi," *Travma ve Stresle İlişkili Bozukluklar* içinde ed.Tamer A Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, (Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019), 12-13.

Zeynep Gamze KALKANLI

DSM-5'te travmatik olay TSSB E kriterinin başlığında “*Uyarılma ve Tepki Göstermede Değişiklikler* olarak tanımlanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği 2013):³⁹

E. Aşağıdakilerden ikisi (ya da daha çoğuyla) ile belirli, örseleyeci olay(lar)ın ortaya çıkmasıyla başlayan ya da kötüleşen, örseleyeci olay(lar)la ilintili, uyarılma ve tepki gösterme biçiminde belirgin değişiklikler olması :

1. İnsanlara ya da nesnelere karşı özel ya da sözel olmayan saldırganlıkla dışa vurulan, kızgın davranışlar ve öfke patlamaları (bir kıskırtma olmadan ya da çok az bir kıskırtma karşısında) .
2. Sakınmaksızın davranma ya da kendine zarar veren davranışlarda bulunma
3. Her an tetikte olma.
4. Abartılı irkilme tepkisi gösterme.
5. Odaklanma güçlükleri.
6. Uyku bozukluğu (örn. Uykuya dalmakta ya da uykuyu sürdürmekte güçlük ya da dingin olmayan bir uyku uyumak)

Judith Herman’a (1992) göre TSSB’de tedavinin ilk ilkesi, mağdurun güçlendirilmesidir. Bu durumda güçlendirme, terapist tarafından verilen teşvik, yardım ve destek anlamına gelirken, kontrol, güç ve seçim yapma danışanın elindedir. Güçlendirme sadece kişiler arası ilişkiler bağlamında gerçekleşebilir. Bu nedenle terapide, terapist ile danışan arasında ilişki ve ittifak kurmak gerekecektir. Bu ilişki, engellenmiş temel becerilerin rehabilitasyonunu sağlar (güvenme, inisiyatif alma, formda olma, tanımlama, samimi olma ve özerkliğe sahip olma). Bu ilişkide danışan, terapistte çok bağımlıdır. Bu nedenle, “danışanın iyileşmesini sağlamak terapistin sorumluluğundadır.” Terapist, danışanının seçimlerini ve

³⁹ Amerikan Psikiyatri Birliği, *DSM -5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 148.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

kararlarını etkilemeye çalışmaktan kaçınmalı bu anlamında teknik tarafsızlığı kullanılmalıdır. Herman: “*Terapist bir suçun tanığıdır ve kurbanla dayanışma durumu sergilemelidir.*” der. Herman’a göre, terapide birçok durumda travma mağdurları, geçmiş korku ve çaresizlik deneyimlerinden kaynaklanan güçlü bir aktarım geliştirirler. Travma mağduru aktarımının bir başka özelliği de sözel olmayanlar da dahil olmak üzere terapistin tepkilerine aşırı duyarlılıktır. Herman’a göre, terapist travmayla çalışırken terapistin başarısını engelleyebilecek psikolojik reaksiyonlar yaşayacağı için travma mağdurunun terapisi süresince süpervizyon almasını tavsiye etmektedir.⁴⁰

11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri

11 Eylül saldırıları, depresyon, anksiyete, madde kullanımı ve TSSB’yi tetiklemiştir. Hayatta kalan birçok kişi, arkadaşlarının ve diğer insanların ölümüne tanık olmuş, saldırıda binlerce aile kayıplar yaşamıştır. Terör saldırısının ardından, birçok kurtarma ve temizlik işçisi ve gönüllüsünün yanı sıra bölgede yaşayanlar, ofis çalışanları, öğrenciler, aylarca süren strese maruz kalmışlardır.⁴¹

Dünya Ticaret Merkezi Sağlık Sicili (DTMSS), ABD tarihindeki en büyük felaket sonrası kayıt sistemidir. DTMSS, sağlık etkilerini ve sürecini belgelemek, tıbbi bakım ve diğer hizmetlerle ilgili kararları yönlendirmek, bireylere belli hizmetler vermek, gelecekte yaşanacak olası felaketler için

⁴⁰ Mooli Lahad ve Doron Miki, *Protocol for Treatment of Post Traumatic Stress Disorder: SEE FAR CBT Model: Beyond Cognitive Behavior Therapy*, (Amsterdam, Washington DC IOS Press, 2010), 24.

⁴¹ Mark Farfel vd., “An Overview of 9/11 Experiences and Respiratory and Mental Health Conditions among World Trade Center Health Registry Enrollees,” *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine* 85(6), (2008): 880-909. <https://10.1007/s11524-008-9317-4>

Zeynep Gamze KALKANLI

müdahale planlanması bildiriminde kullanılacak önemli bir halk sağlığı kaynağıdır.⁴²

DTMSS, rahatsızlıklarını bildiren kişiler üzerinden düzenlendiği için 11 Eylül saldırılarından etkilenen tüm insanlara genellenebilir. 2003-2004 yılları arasında; ikiz kulelerde çalışanlar, 11 Eylül günü Manhattan Caddesinden geçenler, yerel halk, kurtarma çalışmalarında görev alan personel, gönüllüler, bölge okullarındaki öğrenciler ve çalışanlar ile görüşülerek DTMSS'ye kaydedilmiştir. DTMSS'ye kaydedilen yaklaşık 410,000 kişiden %17'si olan yaklaşık 71,437 kişi ile çalışmıştır. Çalışmada travmatik olaylara tanık olanların %70, yaralananların %13 oranında olduğu belirtilmiştir. 11 Eylül'den sonra kaydedilen yetişkinlerin %16'sının TSSB ve %8'inin ise ciddi psikolojik sıkıntıları olduğu görülmüştür.⁴³

Medya yoluyla dolaylı olarak 11 Eylül saldırılarına maruz kalan kişilerde yüksek kaygı oranlarının ve TSSB semptomlarının bulguları görülmüştür. TSSB'nin travmatik maruz kalmanın olaya tanıklıkla aracılık ettiği (görsel medyada tekrarlı olarak yayınlanan programlar yolu ile) bazı durumlarda olabileceği ve bu kişilerde kırılabilirliğe yol açtığı belirtilmiştir. Sürmekte olan terör tehdidi bağlamında değerlendirme yanıtları, TSSB'ye neden olabilecek çok çeşitli reaksiyonları barındırmaktadır; bu reaksiyonlar hem patolojik (nefret suçları) hem de normatif (hava yolculuğundan kaçınılması gibi) sosyal travma etkilerinden sorumludur. TSSB'ye yapılan diğer bir vurgu da zihinsel bozukluğun, insanların terör bağlamında sahip oldukları birçok anlaşılabilir kaygıya yanlı olarak bağlayabilmesidir.⁴⁴

11 Eylül saldırısından itibaren 7 gün içinde medya maruziyetini ve saldırının 5-8 hafta sonrası TSSB ve depresyonu inceleyen bir araştırmada,

---

⁴² A.g.e., 880.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ Randall Marshall vd., "The Psychology of Ongoing Threat Relative Risk Appraisal, the September 11 Attacks and Terrorism-Related Fears," *American Psychologist* 62 (4), (May-June 2007): 304-316.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

1,008 görüşmeci ile çalışılmıştır. Televizyon görüntülerinin 11 Eylül saldırılarından veya sonrasında doğrudan etkilenen insanlar üzerinde farklı bir etkisinin olup olmadığını incelemek için 4 farklı görüntü ile çalışılmıştır. “Uçağın binalara çarpması”, “insanların duman bulutundan kaçması”, “binaların çökmesi” ve “Dünya Ticaret Merkezinden insanların atlaması” görüntülerine odaklanılmıştır. “Dünya Ticaret Merkezinde insanların atlaması” görüntüsünü izleyen katılımcılarda yüksek oranda TSSB (%14,7) ve depresyon (%17,4) geliştiği belirlenmiştir. “Binaların çökmesi” görüntüsü ile TSBB ve depresyon arasında ilişki bulunamamıştır.⁴⁵

İyileştirici Terapiler

Terörist saldırı ve doğal afetlerin oluşturduğu travmaların etkilerinin anlaşılması ve tedavisinde kullanılan üç model vardır.⁴⁶ Bunlardan ilki klinik modeldir ve geçmişinde psikopatolojisi olan (TSSB, depresyon, kaygı bozukluğu ve “madde kötüye kullanımı” yaşantısı) bireylerin karşılaştıkları terörist saldırı ve doğal afet gibi sıra dışı zorluklarla mücadele için gereken beceri ve duygusal durumlarının yeterince gelişmemiş olduğunu vurgulayarak bu kişilerin yeni travmalar karşısında daha kırılgan oldukları iddia etmektedir.⁴⁷ Figley, “*travmatik olayın kabullenilmesi için ilk olarak travmanın anlamıyla yüzleşilmesi, sonrasında da kısa ve uzun süreli etkilerinin üstesinden gelinmesi gerektiğini*” belirtmekte; iyileşme sürecini de “*sıkışmış durumdaki bir kurbandan, kendi ayakları üzerinde durabilen bir kişiye dönüşme süreci olarak*” tanımlamaktadır.⁴⁸

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
275-305

⁴⁵ Jennifer Ahhern vd., “Television Images and Psychological Symptoms after the September 11 Terrorist Attacks,” *Psychiatry* 65(4), (Kış 2002): 289-300.

⁴⁶ Aylin Demirli, “Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri,” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4 (35), (2011): 72.

⁴⁷ A.g.e.

⁴⁸ A.g.e.

Zeynep Gamze KALKANLI

İkinci model, örgütsel psikoloji ve örgütsel davranış içinde yer alan “Kaynakların Korunumu Teorisi”dir; bu teori bir çok ülkede tükenmişlik sendromundan travmatik strese kadar geniş bir alana uyarlanmıştır.⁴⁹ Stresli yaşam olayları sonucu ortaya çıkan psikolojik etkileri belirlemede kaynak yokluğunun en önemli faktör olduğunu ileri süren bu teori; kaynakları az olan bireylerin kriz dönemlerinden daha kötü etkilendiklerini, iyileşmek için gereksinim duydukları kaynakları bulamadıklarını ve saldırı sonrası dönemde kırılğan olduklarını belirtmektedir.⁵⁰

Üçüncü model ise Jordan tarafından geliştirilmiştir. Üç aşamalı olan bu model, dengesizlik, inkar ve bütünleşmeden oluşur.⁵¹ Bir yas ve iyileşme modeli olarak sunulmaktadır. Saldırının hemen sonrası dengesizlik evresidir. Tepkilerin ağırlığı, eylemin yapıldığı yere yakınlık ve maruz kalma süresi gibi etkenlere bağlı olarak farklılık gösterir. Bu tepkiler; olgunlaşmamış insani duygular, baş edilemeyen karmaşık duygular, acı, kaygı korku, biyolojik tepkiler ve olay ile ilgili rüyalar görme, olayın geçmişe dönüşlerle tekrar, tekrar yaşanması, aşırı uyarılmışlık hali ve öfke patlamalarıdır. İnkâr evresinde kişiler süratli ve şaşkınlık veren bir biçimde saldırı öncesindeki davranışlarına geri dönerler. Bu geri dönüş, bireyin fiziksel ve ruhsal olarak etkilenmediğini göstermez. Bu aşamada hafızalarını baskılamaya çalışarak, yaşanan korku, çaresizlik ve dehşetten uzaklaşmaya çalışırlar. Bütünleşme evresinde hayatın anlamı bireysel temelde değerlendirilir, farkındalık artar. Kişiler, eski düşünce, inanç sistemlerini yeniden kurgular veya yenilerini geliştirmeye çaba göstererek

⁴⁹ Stevan E. Hobfoll vd. “Conversetion of Resources in the Organizational Context: The Reality of Recources and Their Consequences,” *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* 2018. 5:10.1. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych032117-104640>

⁵⁰ Demirli, “Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri,” 72.

⁵¹ Karin Jordan, “What We Learned from 9/11: A Terrorism Grief and Recovery Process Model,” *Brief Treatment and Crisis Intervention* 5(4), (2005): 340. <https://doi: 10.1093/brief-treatment/mhi028>

dış dünya, diğer insanlar, iç dünyaları ve kendileri ile ilgili algılarını düzenler ve uyum sağlarlar.⁵²

Bu bölümde, bireylerin travma sonrasında gelişen olumsuz inançlarının (negatif kognisyonlarının), olumlu inançlara (pozitif kognisyonlara) dönüştürülmesinde etkin bir terapi yöntemi olan EMDR üzerinde durulacaktır.

EMDR Terapisi

EMDR -Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme- Francine Shaphiro tarafından geliştirilmiş bir psikoterapi yöntemidir. Shaphiro, 1987'de EMDR ile ilgili yaptığı gözlemler sonrası çeşitli durumlarda denemelere başlamıştır. EMDR ile ilgili deneyim kazandıkça diğer terapi yaklaşımlarından da yararlanmış ve bu yöntemi zenginleştirmiştir. EMDR ile ilgili kontrollü ilk klinik araştırma 1988'de yapılmış ve bu tarihten günümüze kadar hızla kabul gören ve etkililiği konusunda üzerinde pek çok çalışma yapılan bir teknik olmuştur.⁵³ EMDR, bilişsel, davranışsal ve danışan merkezli yaklaşımlar gibi farklı yaklaşımların öğelerini bir araya getirmektedir.⁵⁴

Travma yaşayan kişi, anıyı o anki duygusal kapasitesi ile kaydeder. Fizyolojik olarak depolanan olay, gerçekleştiği zaman içindeki duygu ve beden duyumu ile işlenmemiş şekilde kaydedilir. Bu anılar işlenmediği için anıyı tetikleyici bir durum, obje ve kişi ile karşılaşıldığında travma mağduru olumsuz duygu ve düşünceler üretmeyi sürdürür. Travma yaşantılarında kişinin genetik yapısı da önem kazanmaktadır. Genetik

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
275-305

⁵² Demirli, "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri," 72.

⁵³ Önder Kavakçı, Orhan Doğan ve Nesim Kuğu, "EMDR (Göz Hareketleri İle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme): Psikoterapide Farklı Bir Seçenek," *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 23, (2010): 195-205.

⁵⁴ Ayşe Devrim Başterzi ve Tamer A. Aker, "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tedavisinde Psikoterapi," *Travma ve Stresörle İlişkili Bozukluklar* içinde ed.Tamer A Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, (Ankara: Bayt Yayın, 2019), 105.

Zeynep Gamze KALKANLI

bir yük nedeniyle beynin işlev görme şekli kişiyi farklı olayların etkilerine karşı daha az ya da daha çok duyarlı yapar. Bu sebeple, bir terör saldırısında anı travmayı yaşayan bir kişi TSSB geliştirirken diğeri geliştirmeyebilir.⁵⁵

TSSB'li hastalarda beyin görüntüleme teknikleri ile yapılan bir araştırmada; hipokampal hacmin daraldığı, travmatik anıların hatırlandığı durumlarda amigdala ve buna bağlı yapılarda etkinliğin arttığı, özellikle sağ hemisferde bu artışın belirgin olduğu, aynı zamanda geçmişe dönüşler (flashback) esnasında sağ görsel kortekste etkinliğin fazlalaştığı, bireysel deneyimleri iletişimsel dile çevirmekten sorumlu olan sol hemisfer bölgesindeki Broca alanının tamamen kapatıldığı gösterilmiştir.⁵⁶

Savaş mağdurları, doğal afetlerden ve terörist saldırılardan kurtulanlar popüler imgelemde travma mağduru olarak tanımlanırlar. Fakat gerçekte, sözlükteki tanımına göre travma, kalıcı olumsuz etkisi olan herhangi bir olaydır. İnsanlar, işlerini, sevdiklerini, mal ve mülklerini kaybederler ve bunun sonucunda da acı çekerler. Kişi huzurunu yitirdiğinde ya da iç huzuru olmadığına, bu durum neden kaynaklanırsa kaynaklansın, ciddi fiziksel ve psikolojik sorunlar yaşayabilir.⁵⁷

EMDR'de beynin sağ ve sol hemisferleri eş zamanlı olarak göz hareketleri ve diğer çift taraflı uyaranlarla uyarılmakta, bu süreç hemisferler arası bilgi aktarımı kolaylaştırılmakta, duygu ve nedeni tekrar işlenerek bütünleşme sağlanmaktadır. EMDR, danışanın yaşama daha iyi uyum sağlamasını, kendisi, diğerleri ve dünya hakkında olumlu düşünmesini, sorunları ile olumlu başa çıkma yöntemleri geliştirmesini sağlar. Terapi sonucunda davranış değişiklikleri olur. Danışanın sıkıntıları azalmaya başlar, yaşadığı

⁵⁵ Reyhan Nuray Duman vd., "EMDR: Olgu Sunumları," *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi* 1, (2018): 142-143.

⁵⁶ A.g.e., 150.

⁵⁷ Francine Shapiro ve Margot Silk Forrest, *EMDR The Breakthrough Therapy for Overcoming Anxiety, Stress and Trauma* (New York: Basic Books, 1997), xiii.

travmatik olaylara yüklediği anlam değişir. EMDR ile süratli ve şaşkınlık veren bir değişim yaşanır.⁵⁸

EMDR Son Olay Protokolü (The Recent Event Protocol)

Bu çalışmada, 11 Eylül terör saldırısı sonrasında EMDR Terapisi ile iyileşen iki olgu sunulmaktadır. Bu çerçevede, protokol hakkında bilgi paylaşılması terapi adımlarının anlaşılmasını sağlayacaktır.

Protokol, 1989 San Francisco depreminden sonra, Shapiro hafızanın bir bölümünü işlemenin olaya hiçbir açıdan etki etmeyeceğini bulduğunda geliştirilmiştir. Shapiro, son travmatik olayın bir düzeyde bir araya gelmesine rağmen, hafızanın bir kısmında birbirinden ayrı olarak yaşantılandığını varsaymıştır. Son olay protokolü, EMDR standart protokolünün genişletilmiş bir versiyonudur. Hastanın öyküsü alındıktan sonra terapist aşağıdaki şekilde ilerler:⁵⁹

1. *Danışan, ana olay içindeki bir dizi hedefi tanımlar. Her bir hedef için: görüntü, olumsuz inanç, istenen olumlu inanç, tetikleyiciler. Öznel Rahatsızlık Düzeyi (Subjective Units of Disturbance Scale SUD) puanı, İnanç Geçerlik Ölçeği (Validity of Cognition Scale VoC) puanı ve beden duyumunu belirtir. Danışan travmatik olay için, SUD puanını 0 hiç rahatsızlık vermiyor, 10 çok rahatsızlık veriyor; istenen olumlu inanç için VoC puanını da 1 ile 7 arasında ifade eder.*

2. *Travma ile ilgili görüntü, olumsuz inanç, duygular ve beden duyumları taranır.*

3. *Kalan her hedef kronolojik sıraya göre işlenir.*

4. *Danışan yaşadığı travmatik olayı bir film şeridi gibi gözleri kapalıyken görselleştirir ve kalan rahatsızlıklarını ifade eder. Bu rahatsızlıklar yeniden işlenir. Bu süreç baştan sona, olayın tümü tamamlanana kadar devam*

⁵⁸ Duman vd., "EMDR: Olgu Sunumları," 143.

⁵⁹ Gina Collelli ve Bruce Patterson, "Three Case Reports Illustrating the Use of the Protocol for Recent Traumatic Events Following the World Trade Center Terrorist Attack," ed. Louise Maxfield *Journal of EMDR Practise and Resarch International Association* 2, (2008): 116.

Zeynep Gamze KALKANLI

eder. *Öznel Rahatsızlık Düzeyi 0 veya 1 olana kadar uygulanır. (SUD düzeyi 0 ya da 1 olana kadar)*

5. *Hasta yaşadığı olayı bir film şeridi gibi gözleri açıkken görselleştirir. Bu süreç olumlu inanç 7 olana kadar sürer. (VoC=7)*

6. *Beden taraması vücutta hiçbir sıkıntı kalmayana kadar devam eder.*

7. *Gerekirse travmatik olayı tetikleyen uyaranlar ile çalışılır.*

11 Eylül sonrasında sıkıntıları nedeni ile başvuran hastalara EMDR Son Olay Protokolü ile gerçekleştirilen terapi etkili olmuştur.

11 Eylül Sonrası EMDR Terapisiyle İyileşen İki Olgu

İkiz Kulelere yapılan saldırının ardından, EMDR İnsani Yardım Programı (Humanitarian Assistance Program – HAP) çerçevesinde, saldırıdan etkilenen kişiler için terapiler gerçekleştirilmiştir. İnsani Yardım Programı, trajediden doğrudan etkilenen bireylere gönüllü psikoterapistlerce terapi desteği sağlanmıştır. Psikoterapistler, EMDR standart protokolünü ve EMDR son olaylar protokolünü kullanmışlardır.⁶⁰

Jenna Vakası:

Jenna 11 Eylül saldırısından 6 hafta sonra 23 Ekim 2001’de tedaviye başlamıştı. O ve erkek arkadaşı Guy, Dünya Ticaret Merkezi’nin karşısındaki evlerinden terör saldırısına tanık olmuşlardı. Jenne evini boşaltmak zorunda kalmıştı, sürekli kabuslar görüyordu. Diğer stres faktörleri ise üvey babasının 11 Eylül’den önce işini kaybetmesi ve Almanya’daki teyzesinin ciddi hastalığıydı. Jenna’nın anlattıklarından travmatik olayın üç kötü yönü ortaya çıktı:

1. *Dünya Ticaret Merkezinden atlayan bir adamın televizyondaki görüntüsü,*
2. *İkinci uçak kuleye çarptığında kendini kapana sıkışmış gibi hissetmesi,*
3. *Bir kadının vücudunun kabloyla kesildiği sesini duyması.*

⁶⁰ A.g.e., 116-120.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

Jenna'nın olumsuz inancı: "Ben güçsüzüm" ve "Ben çaresizim"⁶¹

Jenna'nın Terapi Özeti:

Jenna travmatik olayın en kötü yönlerini belirleyemediği için ona Son Olay Protokolü uygulandı. Jenna ile 11 Eylül saldırısının en kötü üç görüntüsü belirlendi; bu görüntüler ve 11 yaşındayken babasının ölümüyle ilgili işlenmemiş anıları ile çalışıldı. Beşinci seansın sonunda, babasının ölümü ile ilgili anıları, 11 Eylül saldırısına yönelik travması ve uçak korkusu yeniden işlendi; terapi hedefine ulaşmış oldu.⁶²

Alex Vakası:

51 yaşında bir itfaiyeci olan Alex, Dünya Ticaret Merkezindeki kurtarma çalışmaları tamamlandıktan kısa bir süre sonra Mayıs 2002'de başvurdu. Alex'in yardım istemesinin nedeni, mahallede bir kadına vurması ve kadının bu duruma sinirlenmesiydi. Alex, 12 yaşındayken bir kızı itmesi dışında bir kadına vurmadığını belirtti. 11 Eylül saldırısından sonra Alex'in iki büyük travması daha oldu. 10 Kasım 2001 tarihinde babasını kaybetti ve ertesi gün New York Far Rocakaway'deki uçak kazasına müdahale eden ekipteydi. Alex, bulunduğu bölgedeki kilisede acil durum ekibi kurdu, ancak stresini yönetemediği için gruptan ayrıldı. Alex'in geçmişinde de bir yangında yanmış çocukları bulmak, yanan bir arabadan insanları kurtarmak ve bir trafik kazasında olay yerinde olmak gibi büyük travmalar vardı. Alex'e 1991 yılında Lyme hastalığı⁶³ teşhisi konuldu.

Alex, daha önceki evliliğinden iki genç kızı olan Joanne ile evlendi. Alex, aile öyküsünde görülen fiziksel ve cinsel istismar ve alkolizm

⁶¹ A.g.e., 116.

⁶² Collelli ve Patterson, "Three Case Reports Illustrating,"

⁶³ Lyme hastalığı kenelerin ısırması ile insana geçen, deri, merkezi sinir sistemi, göz ve kalp gibi organlara etki eden bir hastalıktır. Hastalık belirtileri tedaviden aylar sonrada görülebilir. Kas ağrıları, kireçlenme, boyun tutulması, zihinsel ağrılar, sınırlı olma ve aşırı yorgunluk gibi belirtileri vardır.

Zeynep Gamze KALKANLI

nedeni ile “zarar görmüş” olduğuna inanıyordu. Kendini ruhsal bakımdan “aşırı yıpranmış” olarak tanımladı. Karısının kendisine yeterince ilgi göstermediği duygusuna kapıldığını belirtti. Kendini küçük kızına daha yakın hissediyordu.

Alex TSSB’ye yönelik bulgulara sahipti. Alex’in problemleri uyuma güçlüğü, kabuslar, bir kadına vurması ve panik ataklarıydı. Alex tedavi olmak için terapiye başvurdu.

En Kötü Görüntü: El ve ayaklar yok. Bunlar insandı. İnsanların uzuvlarını kırmızı bir torbaya atıyorlardı.

Alex’in olumsuz inancı: “Ben bununla baş edemiyorum.” ve “Ben güçsüzüm.”⁶⁴

Alex’in Terapi Özeti:

Alex’in tek travması 11 Eylül saldırısı değildi. Çünkü 9 ay boyunca enkazda çalışmaya devam etti. Önemli olan, tüm yaşantısının en kötü yönünü enkazda geçirdiği zamanın başlangıcını, ortasını ve sonunu yansıtmasıydı. Son Olay Protokolü ile tüm rahatsızlıklarının geçtiğinden emin olmak için bir video gibi olay dizisinin çalıştırılması sağlandı. Alex, tedavisi tamamlandıktan sonra iyi uyuduğunu, kendini iyi hissettiğini ve insanlarla olan ilişkilerinin düzeldiğini belirtti. Alex’in “Yüzbaşı İtfaiyeci” olmak için sınava girmesi gerekiyordu ve bu konuda bir baskı hissediyordu, ancak EMDR terapisi sonrasında kendine daha fazla güveniyordu. EMDR’nin bir mucize olduğunu karısı ve kızları ile arasının düzeldiğini belirten bir mektup gönderdi.⁶⁵

Sonuç

Terör saldırıları zaman ve kapsam bakımından öngörülemediği için tehdit olay sonrasında insanlarda savunmasızlık ve çaresizlik hissine neden olabilmektedir. Bu saldırıların basın yayın yoluyla yoğun ve özellikle

⁶⁴ Collelli ve Patterson, “Three Case Reports Illustrating,” 118.

⁶⁵ A.g.e., 120.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

sosyal medyada kontrolsüz bir şekilde gündemde kalmasıyla tehdit algısını sürekli yaşayan insanlar, kendileri ve yakınları için yaşamsal kaygı duyabilmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar; terör saldırılarına maruz kalan kişiler ile yakınlarında, kurtarma çalışmalarına katılan görevliler ve gönüllülerde, hatta televizyon başında izleyenlerde zaman içinde psikolojik sorunlar görülmeye başladığına dikkat çekmektedir. Tanımlanan grupta saldırı anında, hatta saldırıdan aylar sonra bile depresyon, kaygı bozuklukları ve TSSB görülebilmektedir. Hastalar, şikayetleri ortaya çıktığında en kısa sürede ruh sağlığı profesyonellerine gitmeli, yaşadıkları travmanın etkisinden kurtulmak için ilaç ve/veya psikoterapi yardımı olarak bozulan işlevselliklerini yerine getirebilmek üzere desteklenmelidir. Ruh sağlığı çalışanlarının travmaya yönelik girişimlerinde ilaç tedavisi, bilişsel davranışçı yaklaşımlar ve grup uygulamaları yanı sıra, kısa sürede yanıt alma olanağı sunan EMDR tekniğinin de yaygın olarak kullanılması gerekliliği olgu sunumlarında görülmektedir. EMDR terapisinde, saldırı sonrasında yaşanan travmaların yanı sıra kişilerin geçmişte yaşadıkları ve günlük yaşamlarını olumsuz etkileyen travmaları ile de çalışıldığı için günlük stres ve sorunları ile başa çıkabilme becerileri de geliştiği için EMDR, uygulanacak bir terapi olarak değerlendirilmektedir.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
275-305

KAYNAKÇA

Ahhern, Jennifer, Sandro Galea, Heidi Resnick, Dean Kilpatrick, Micheal Bukuvalas, Joel Gold ve David Vlahov. "Television Images and Psychological Symptoms after the September 11 Terrorist Attacks." *Psychiatry* 65(4), (Kış 2002): 289-300. <https://doi.org/10.1521/psyc.65.4.289.20240>

Akça, Mehmet. "Terörizmin Kendine Özgü (SUI GENERIS) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu" *İstanbul Barosu Dergisi* 88(1), (2014): 15-63.

Zeynep Gamze KALKANLI

Aker, Tamer A., Oktay Taycı ve Feyza Çelik. “*Travma ve Stresle İlişkili Bozukluklar*” içinde ix. Editörler: A. Tamer Aker, Oktay Taycı ve Feyza Çelik Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019.

Amerikan Psikiyatri Birliği. *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Çeviren: Ertuğrul Köroğlu, Ankara: HYB Yayın, 2014.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Terör Tarihin Sonundan Barışın Sonuna*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2019.

Başterzi, Ayşe D. ve A. Tamer Aker. “*Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tedavisinde Psikoterapi*.” *Travma ve Stresle İlişkili Bozukluklar* içinde Editörler: Tamer A. Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, 93-115. Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019.

Candansayar, Selçuk. “*Terörizm ve Psikiyatri*.” *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, Editör: Cemal Güzel, 374-414. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

Cirhinlioğlu, Zafer. *Terör ve Toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 2010.

Corey, Gerald. *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık, 2015.

CNN.com. U.S. “*September 11 Chronolgy of Terror*” September 12, 2001 Erişim 15 Ocak 2019, <http://edition.cnn.com/2001/US/09/11/chronology.attack/>

Collelli, Gina ve Bruce Patterson. “*Three Case Reports Illustrating the Use of the Protocol for Recent Traumatic Events Following the World Trade Center Terrorist Attack*.” Editör: Louise Maxfield, *Journal of EMDR Practise and Resarch International Association* 2(2), (2008): 114-123.

Çevik, Abdülkadir. *Politik Psikoloji*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2009.

Coşkun, Vahap. “*Güvenliği Özgürlükte Aramak*.” *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8-9 (8-9-10-11), (2003-2004): 1-10.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

Demirli, Aylın. “Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri.” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4 (35), (2011): 66-78.

Duman, Reyhan Nuray, Suna Bayram ve Bilge Demirtaş. “EMDR: Olgu Sunumları.” *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi* 1(1), (2018): 142-164.

Farfel, Mark, Laura Di Grande, Robert Brackbill, Angela Prann, James Cone, Stephen Friedman, Deborah J. Walker, Grant Pezeshki, Pauline Thomas, Sandro Galea, David Williamson, Thomas R. Frieden ve Lorna Thorpe. “An Overview of 9/11 Experiences and Respiratory and Mental Health Conditions among World Trade Center Health Registry Enrollees,” *Journal of Urban Health : Bulletin of the New York Academy of Medicine* 85(6), (2008): 880-909. <https://doi.org/10.1007/s11524-008-9317-4>

Francine, Shaphiro ve Margot Silk Forrest. *EMDR The Breakthrough Therapy for Overcoming Anxiety, Stress and Trauma*. New York: Basic Books, 1997.

Güzel, Cemal. “Korkunun Korkusu/ Terörizm” *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, Editör: Cemal Güzel 7-19. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

Hammaoka Derrick A., Jun Shigemura, Molly J.Hall ve Robert J. Ursano. “Mental Health’s Role in Combating Terror,” *Journal of Mental Health* 13(6), (2004): 531 – 535. <https://doi.org/10.1080/09638230400021030>

Harari, Yuval Noah. *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. İstanbul: Kolektif Kitap, 2018.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Çeviren: Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Hobfoll, Stevan E., Halbesleben Jonathan, Neveu Jean-Pier ve Westman Mia. “Conservation of Resources in the Organizational Context: The Reality of Resources and Their Consequences.” *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior* 2018. 5:10.1–10.26. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych032117-104640>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
275-305

Zeynep Gamze KALKANLI

Jordan, Karin. "What We Learned from 9/11: A Terrorism Grief and Recovery Process Model." *Brief Treatment and Crisis Intervention* 5(4), (2005): 340-355. <https://doi: 10.1093/brief-treatment/mhi028>

Kavakçı Önder, Orhan Doğan ve Nesim Kuğu. "EMDR (Göz Hareketleri İle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme): Psikoterapide Farklı Bir Seçenek." *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 23, (2010): 195-205.

Kuçuradi İoanna. "İnsan Haklarından Devlet Kavramına." *Silinen Yüzler Karşısında Terör* içinde, Editör: Cemal Güzel, 332-344. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.

L.v. Gorka, Sebestyen. "5. Maddenin İşletilmesi: 5 Yıl Sonra." *NATO Dergisi* 2006. Erişim 25 Ocak 2019. <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art1.html>

Lahad Mooli ve Miki Doron. *Protocol for Treatment of Post Traumatic Stress Disorder : SEE FAR CBT Model: Beyond Cognitive Behavior Therapy*, Amsterdam, Washington DC : IOS Press 2010.

Lanning, Kevvin. "Reflections on September 11: Lessons From Four Psychological Perspectives." *Analyses of Social Issues and Public Policy*, (2002): .27-34.

Marshall, D. Randall, Richard A. Bryant, Lawrence Amsell, Eun Jung Suh, Joan M. Cook ve Yuval Neria. "The Psychology of Ongoing Threat Relative Risk Appraisal, the September 11 Attacks and Terrorism-Related Fears." *American Psychologist* 62 (4), (Mayıs-Haziran 2007): 304-316. <https://doi: 10.1037/0003-066X.62.4.304>

Maxfield, Louise. "EMDR Treatment of Recent Events and Community Disasters," *Special Issue on EMDR Treatment of Recent Events and Community Disasters* içinde, Editör: Louise Maxfield *Journal of EMDR Practise and Resarch International Association* 2 (2), (2008): 74-78.

Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri ve İyileştirici Terapiler

Morrison, James. *DSM 5'i Kolaylaştıran Klinisyenler İçin Tanı Rehberi*. Editör: Muzaffer Şahin, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Shultz, Duanne P. ve Shultz Sydney Ellen. *Modern Psikoloji Tarihi*. Çeviren: Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.

Şahin ve Taştekin Mesut. *II. Körfez Savaşı*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

Taşkın, Tayfun. "11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye ABD İlişkileri" Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2010.

Taycan, Okan. "Travma Sonrası Stres Bozukluğu Fenomenolojisi." *Travma ve Stresle İlişkili Bozukluklar* içinde Editörler: Tamer A Aker, Okan Taycan ve Feyza Çelik, 1-35. Ankara: Bayt Yayıncılık, 2019.

Wikipedia, the free encyclopedia. Erişim 27 Ekim 2019, https://en.wikipedi0.org/wiki/September_11_attacks

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
275-305

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları

The Spatial Transformation of the Capital of the Republic and Its Reflections on Hâkimiyet-i Milliye Newspaper in the 1928-1930 Period

Cemile Burcu KARTAL^(*)

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Anadolu coğrafyasında önemli mekânsal değişimleri beraberinde getirmiştir. Yeni Türkiye'deki başkent değişikliği, sadece jeopolitik veya askeri bir strateji değil, aynı zamanda siyasal bir nitelik de taşımaktadır. Başkent Ankara, yeni kurulan ulus devletin mekân politikalarının merkezi olmuştur. İktidar kadroları da Ankara'yı tüm ülkenin mekân organizasyonu için bir örnek olarak kurgulamıştır. Ankara'yla sadece bir başkent değil, tüm Anadolu'nun imarı için bir okul yaratılacaktır. Türkiye'de 1920'lerde yaşanmakta olan büyük değişim, Ankara'yla sembolize edilip güçlü biçimde vurgulanacaktır. Ancak Ankara'nın imarında esas dönüm noktası, 1927 yılı ve sonrası olacaktır. Bu dönemde, Ankara'nın imarına ilişkin yasalar çıkarılmış, önemli imar hareketleri başlamıştır.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 07.11.2018 Kabul Tarihi: 19.03.2019

^(*) Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler ABD, email:burcu.kartal@atauni.edu.tr

^(**) Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Birsan Hekimoğlu Örs danışmanlığında hazırlanan "Değişen İktidar İlişkileri İçinde İki Kentin Dönüşümü: İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e –Payitaht İstanbul'dan Makarr-ı Hükümet Ankara'ya" isimli doktora tezinden faydalanarak hazırlanmış ve özet metin olarak 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu-Asos Congress 2016'da sunulmuştur.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1575-6612>

Cemile Burcu KARTAL

Ankara'nın imarının önemi, başkent ilan edildiği 1923 döneminin ardında bir kez daha dönem basımında büyük bir heyecanla gündeme getirilmiştir. Bu çalışmada, Ankara'nın imarının artık planlı bir şekilde yapılma kararının alındığı yıllarda; dönemin resmî yayın organı sayılabilecek olan Hâkimiyet-i Milliye (1928-1930) gazetesindeki köşe yazılarında yapılan tartışmalarla desteklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ankara İmar Planı, Mekân, Başkent, Hâkimiyet-i Milliye, Erken Cumhuriyet Dönemi.

Abstract

The foundation of the Turkish Republic brought along many changes on the Anatolian geography. Relocation of the capital from Istanbul to Ankara was not only a geopolitical or military strategy, but also had political implications. Ankara, the new capital, had been the center of geographical space politics of the new nation-state. The political cadres in power imagined Ankara as a sample and a school for the geographical space organization and planning of the whole country as well. Ankara was also a symbol of great transformation of the new nation and state initiated by the new reforms in 1920s. The fundamental turning point in the planning of Ankara occurred in the years following 1927. At this period, new laws for development planning of Ankara were made.

During this period, the national press of the time, excitedly brought forward the importance of development planning of Ankara. In this paper, the discussions and debates about the development planning of Ankara, published in Hâkimiyet-i Milliye, regarded as the official newspaper of the period, will be discussed and analyzed in the framework of geo-political perspective.

Keywords: City Development Planning of Ankara, Space, Capital City, Hâkimiyet-i Milliye, Early Republican Period.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş her şeyden önce mekânsal bir değişimi beraberinde getirmiştir.¹ 1924 Anayasası ile Ankara'nın adı "makarr" (karar merkezi) olarak geçmiştir. TBMM'nin 5 Şubat 1937 tarihli oturumunda yapılan değişiklikle 1924 Anayasası'nın

¹ Hande Özkan, "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayışları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi," *Toplum ve Bilim* 94, (Güz 2002): 144.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

2. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin var olma ve varlığını sürdürme koşullarını açıklayan temel bir madde haline sokulmuştur.²

Ankara'nın başkent seçilmesinde türlü faktörler etken olsa da yepyeni bir şehir kurulmaya başlanmıştır. Yeni şehir genç ulusun iradesini ve ideallerini temsil edecek ve aynı zamanda hem yeni idare şeklinin hem de yeni bir yaşam biçiminin mekânı olacaktır. Mekânsal yapının, toplumsal güç ilişkilerinin üzerinde yer aldığı tarafsız bir alan olmayıp, bu ilişkilerin kurulduğu ve taşındığı aracın kendisi olması düşünüldüğünde yeni ulusun kurgulanmasında mekânsal olarak sıfırdan başlamak –yepyeni bir şehir kurmak- anlamlı bir tercihtir.³

Kurtuluş Savaşı sonrasında 1924 Anayasasıyla da Ankara'nın başkent olarak seçilmesiyle başkentin dışı açık, kozmopolit ve Osmanlılık imgesi ile bütünleşmiş İstanbul'dan İç Anadolu'ya nakledilmesi kendi başına devrimci bir karar olmuştur. Bu karar dış güçlerin ve ülkenin burjuvazisinin baskılarına rağmen alınmıştır. Ankara'nın başkent olması kararının başarıya ulaşması öncelikle yeni rejimin ideolojisiyle tutarlı, çağdaş bir kentin kurulmasından geçecektir. Böylece Ankara'nın başarısı rejimin başarısıyla özdeşleşmiştir. Cumhuriyet, başarısının somut simgesini Ankara'da göstermek durumundadır.⁴

1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni düzenin örgütlenmesinde mekân üretimi önemli bir mesele olarak ele alınmış, hiç yoktan inşa edilecek Ankara şehri, ulus devletin simgesi, yeni düzenin kendini gerçekleştirdiği süreklilik olarak kavranmıştır. Yeni kurulan ulus-devlette yaratılacak

² Gönül Tankut, *Bir Başkentin İmarı* (İstanbul: Anahtar Kitap, 1993), 45.

³ Bülent Batuman, "Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı olarak Kızılay Meydanı," *Başkent Üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, ed. Güven Arif Sargın, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 43.

⁴ İlhan Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009), 33.

Cemile Burcu KARTAL

olan resmî-sivil kamusal alanlar için resmî bir belleğin tanımlanmasına çalışılmıştır.⁵

Nitekim bir başkentim imarı sadece şehri alt ve üst yapılara kavuşturan teknik bir süreç değildir. İmar sürecinin başlatılması, hem de bir plan çerçevesinde yapılması, her şeyden önce, siyasal bir tercihtir. Sürecin devamı ise siyasal kararlarla yakından ilişkilidir. Dünya deneyimine bakınca, başkentlerin ülke yöneticilerinin “hayat görüşlerinin” simgesi olmak üzere kurulup, imar edilmiş oldukları görülmektedir. Nitekim Ankara'nın kuruluşu, Atatürk'ün çağdaşlaşma ilkesinin bir çeşit somutlaşmasıdır.⁶ Cumhuriyet radikal modernite projesinde de ulus devleti oluşturabilmek için mekânsal düzenleme stratejilerine önemli bir yer vermiştir. Ülke düzeyinde izlenen mekânsal stratejinin dört önemli ögesi olduğu söylenebilir:

1. Ankara'nın başkent oluşu ve buna bağlı olarak yeni mekân stratejisinin oluşturmak,
2. Yeni demiryolu hatları yaparak, yabancı şirketlerin elindeki hatları devletleştirerek, Ankara merkezli bir demiryolu şebekesi oluşturulması hedefiyle ülkeyi “demir ağlarla” örmek,
3. 1929 krizi sonrasında gelişen devletçilik politikası sonucu uygulanan sanayi planlarında, fabrikaların demiryolu güzergâhındaki küçük Anadolu kentlerinin seçmek,
4. Yerleşim yerlerinde halkevleri kurmak.⁷

Mekânsal strateji açısından bakıldığında da Ankara'nın başkent seçilmesi, askerî ve siyasi etkenlerin ve eski rejime karşı ideolojik

⁵ İnci Yalım, “Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası,” *Başkent üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, ed: Güven Arif Sargın, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 158.

⁶ Ankara'nın kuruluşuna benzer başkent örnekleri Canberra, İslamabad, Brasilia'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tankut, *Bir Başkentim İmarı*, 15-45.

⁷ Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, 144.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

tavrın yanı sıra yönetsel açıdan da önemli bir noktaya dayanmaktadır. Kentin konumu, hizmet sunumu açısından Anadolu'da ağırlık merkezi oluşturmaktır. Bölgesel geri kalmışlığın giderilmesinde yeni kentlerin hatta yeni bir başkent in yaratılması önemli bir bölgesel gelişme kararıdır. Yine demiryollarının millileştirilerek Ankara merkezli demiryolu ağının oluşturulması önemli stratejik kararlardır.⁸

Mekânsal değişimde de en önemli araçlardan biri mimaridir. Batı dışındaki ülkelerde modern mimarlıktan bahsedilirken, bu mimarlığın söz konusu ülkelere, batı modernizminin içinde olduğu bütün tarihsel koşullardan, özellikle de sanayi kenti, kapitalist üretim ve kişiselliği gelişmiş özerk bir burjuva sınıfından yoksun olarak gelişmiştir. Dolayısıyla böyle eksiklerle gelen bir modern mimarlık, batıdaki gibi, tarihsel, toplumsal ve teknolojik dönüşümler bağlamında mimarlık disiplininin köklü bir biçimde yeniden sorgulanmasından kaynaklanmamıştır. Esas itibariyle topluma tepeden inme getirilen ve ulus devletlerin bürokratik ve profesyonel elitlerince uygulamaya konulan resmî modernleşme programlarının mimari bir ifadesi, bir çeşit gözle görülür "siyaset" ve "uygarlaştırma" misyonu olmuştur.⁹

Cumhuriyet rejiminin, toplum mühendisliği ve yukarıdan aşağıya modernleşme eğilimi ve devrimlerinin niteliği, yüksek modernist inancı kurucu ideojilerden biri olarak benimsemesinin göstergesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinin mimari kültürü, bir ideoloji olarak yüksek modernizmin seçilmesinde: "halkın çalışma alışkanlıkları, yaşam örüntüleri, ahlaki davranışları ve dünya görüşlerinde devasa, ütöpik değişimler yaratmak için devlet iktidarını kullanmak isteyen planlamacılar, mühendisler, mimarlara, bilim adamlarına ve teknisyenlere emanet

⁸ H. Çağatay Keskinok *Kentleşme Siyasaları*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006), 27.

⁹ Sibel Bozdoğan "Türk Mimari Kültüründe Modernizim: Genel Bir Bakış," *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, ed: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 122.

Cemile Burcu KARTAL

etmesi” etken olmuştur. Modern mimari, ülkenin kendi Osmanlı ve İslami geçmişinden kopmuş, tam anlamıyla Batılılaşmış, modern ve laik yeni bir ulus yaratmaya yönelik bu radikal programın hem gözle görülür bir simgesi hem de etkili bir aracı olarak ithal edilmiştir.¹⁰

Bu bağlamda makalemizde ilk olarak yeni başkent Ankara'nın mekânsal dönüşümü ana hatlarıyla ele alınacak, ardından da yeni başkent Ankara'nın mekânsal dönüşümün önemi resmî gazetesi sayılabilecek olan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 1928-1930 yılları arasında yapılan haberlerle analiz edilmeye çalışılacaktır. Gazetede konu ile ilgili haber ve köşe yazıları, dönemsal olarak artmış ya da azalmıştır. Burada amaç, dönemin heyecanını Hâkimiyet-i Milliye gazetesindeki bu haber ve köşe yazılarında okuyabilmektir. Süreç boyunca aynı gazetede yapılan mekânsal değişim ve yeni binaların da fotoğrafları yayınlanmıştır. Ancak makalede bu görseller aktarılmayacak sadece ilgili sayıların tarihleri verilecektir.

1. “Temsilî Mekân”¹¹ Ankara

Her bir ulus devletin ikonografisini nasıl oluşturduğuna bağlı olarak değişmekle beraber, bir ulusu temsil eden semboller genellikle benzerdir. En sık kullanılanlar ulusal birlik ruhunu, caydırıcı güç olarak savaşkanlığı ve cesareti, üretkenliği ve yaratıcılığı, kültürel zenginliği ve ulusal mitolojiyi, modernleşme yönündeki potansiyeli ve arzuyu temsil edenlerdir. Kullanılan figürler ise, ulusun kurtarıcısı ve kurucusu sayılan kişi veya kişiler, savaş meydanlarından sahneler, fabrika bacası, buğday başağı, sağlıklı ve aydın gençliği simgeleyen figürlerdir. Bunların mekânda yer alış biçimleri ve sıklıkları, egemen ideolojinin o mekânı kullanan kişilere kendini göstermesinin-hatırlatılmasının veya geçmişin yeniden üretilmesinin bir yoludur. Bunlar en fazla kullanılan kamusal mekânlara,

¹⁰ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 18.

¹¹ Henri Lefebvre, *The Production of Space*, (Oxford and Cambridge: Blackwell, 1993), 111.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

kolaylıkla görülebilecek biçimde yerleştirilen figürler, aynı zamanda sembolik iktidara sahip olmaları nedeniyle, o mekânları kullananları gözetler konumdadırlar. Ankara modern mimarinin eserlerinin yanında, heykeller, heykel grupları, rölyefler, anıtlar ve benzeri, ideolojik sembollerle de düzenlenmiştir.¹²

Bu bağlamda da ülke bir ulus-mekân haline getirilmeye çalışılırken, Ankara'nın çağdaş bir kent olarak imar edilmesi iktidardaki kadrolar için büyük önem taşımıştır. Bu projenin gerçekleştirilmemesi, Cumhuriyet rejiminin başarısızlığa uğraması demek olacaktır.¹³

Ankara'nın mekânsal dönüşümü, iki aşamaya bölünebilir: 1923-1927 arası dönem ile 1930 sonrası dönem. Nitekim Lord Kinross'a göre, yeni Türkiye'nin kuruluş aşaması, 1927 yılında meclisin üçüncü döneminin açılması ile son bulmakta ve bundan sonra gelişme dönemi başlamaktadır.¹⁴ Bilindiği gibi 1927 yılı Mustafa Kemal tarafından Nutuk'un okunduğu, kendini; ülkeyi kurtaran ve yeni rejimi kuran tek isim olarak siyasal yaşamda rakipsiz olarak sembolik manada otoritesini pekiştirdiği bir dönemdir. Türkiye'de, bu dönemden itibaren, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi sayılmazsa, 1940'lı yılların ortalarına kadar sürecek olan tek parti yönetiminin temellerinin sağlamlaştırıldığı bir dönem olmuştur. Bu bağlamda da Ankara'nın imarında esas dönüm noktası 1927 yılı sonrası olacaktır.¹⁵

¹² L. Funda Şenol Cantek, "Yaban"lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 289.

¹³ Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, 112.

¹⁴ Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletlin Doğuşu*, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1994); Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 46.

¹⁵ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 168-170; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)," *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*, içinde ed: Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınları, 1995), 102, 104.

Cemile Burcu KARTAL

1923–1927 yılları arasında başkent Ankara’ya ilişkin en önemli tartışma, başkentlik kararının ne ölçüde sağlıklı olduğudur. Bu dönemde meclisteki muhalefet, “İstanbul’a dönme” kampanyasını sürdürmüş ve Ankara’nın az gelişmiş, kentsel değerlerden yoksun, kültürel tabanı cılız bir kent olmasından da yararlanarak destek bulmuştur. Bu dönemdeki imar hareketleri oldukça sınırlı düzeyde yürütülmüştür. 1927 yılından sonra ise Ankara’nın imarına ilişkin önemli yasaların çıkarıldığı, daha sonrasında da önemli imar hareketlerinin başladığı bir dönem olmuştur.¹⁶

a. Başkent’in Mekânsal Dönüşümünde İlk Dönem (1923-1927):

Ankara’nın başkent ilan edilmesi ve hemen ardından başlayan imar faaliyetlerinin ilk döneminde Osmanlı etkisi hâkim olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında sınırlı sayıdaki mimarın hemen hemen tümüne yakını ulusal mimarlık akımına bağlı kalmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki yönetimler de, bu üslubu desteklemişler, yaygın uygulama alanı yaratmışlardır. Ancak mimarların ulusal bilinç yaratmada geçmiş değerlerin kullanılmasını yeğlemeleri devrimlerle çelişkili bir durum yaratmaktadır. Cumhuriyet’in kuruluş aşamasını geçip yeni atılımlara gereksinim duyulmaya başlanmasıyla Birinci Ulusal Mimarlık akımına bağlı mimarlara ve eserlerine eleştirilerin arttığı görülmektedir. Bunda özellikle 1930 sonrası yavaş yavaş dışa açılma eğilimlerinin de payı olmuştur. II. Meşrutiyet sonrası gelişmeler Cumhuriyet’in ilk yıllarında da egemenliğini sürdürmüş ve düşünce yapısıyla mimarlık arasındaki uyum bir süre ortama egemen olmuştur. Dünyadaki yeni gelişmelere bir oranda kapalı gözükse de bu ortam, her konuda ulusal bilincin oluşmasına çalışan anlayışa uygun gelişmiştir. Dönem mimarları arasında yabancı sayısı sınırlı olmuştur. Onlar da bu akıma bağlı kalmışlardır. Kamu yapılarında bir oranda başarılı olan bu yaklaşım konutlarda istenen sonucu vermemiştir. 1927’den sonra yavaş yavaş dünyada mimarlık alanındaki yeni gelişmeler

¹⁶ Tankut, *Bir Başkent’in İmarı*, 47.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

etkilerini duyurmaya başlayınca döneme eleştiriler de yoğunlaşmıştır. Bu arada Mimar Kemalettin Bey'in erken ölümü, batıya açılma çabalarının artması, eğitim kurumlarında Vedat (Tek) Bey'in ve Builio Mongeri'nin yerine değişik anlayışta yabancıların getirilmeleri, ilgili eğitim kurumlarında yapılan değişiklikler, yabancı mimarların ilk ürünlerini vermeye başlamaları, batıya her alanda yetişme istekleri yeni bir dönemi de birlikte getirmiştir. Ancak yeni rejimin her alanda çağdaşlaşmayı hedef alan politikası, mimarlığı da batıdaki düzeyine getirecek gelişmeleri 1930'lu yıllarda yaşayacak ve Modern Akım'ın o yıllarda tanımlanmasıyla "yeni" ya da "asri" örneklerini verecektir.¹⁷

Özetle, Birinci Ulusal Mimari'nin hâkim olduğu bu dönemde yeni ulus devletin kentleşme alanında, görüldüğü gibi, iki temel sorun ön planda olmuştur:

- 1) Kurtuluş Savaşı sonunda yakılan ve tahrip edilen kentlerin imarı.
- 2) Cumhuriyet'in devrimci kararıyla başkent ilan edilen Ankara'nın Cumhuriyet'in taşıdığı iddiaya uygun biçimde imar edilmesidir. Bu durum sadece bir kentin imarı olarak görülmemiştir. Burada söz konusu olan Ankara pratiğinde Cumhuriyet'in kentini yaratmak olmuştur.¹⁸

Ankara'nın çağdaş bir kent ve ulus devletin merkezi olarak imar edilmesinin iktidardaki kadrolar için büyük önem taşıması; bu projenin

¹⁷ İnci Aslanoğlu, "1928-1946 Dönemi Resmi Yapıları", *Tarih İçinde Ankara I* içinde, ed. Ayşıl Tükel Yavuz, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1984), 275; Yıldırım Yavuz, "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Mimari Biçim Endişesi", *Mimarlık 11-12*, (Kasım-Aralık 1973): 26-43; Yıldırım Yavuz, "1923-1940 Arası Ankara'da Mimari", *Ankara Ankara*, içinde, ed: Yıldırım Yavuz, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), 201-209; Gülsüm Nalbantoğlu, "Ankara'da Apartmanlaşma Olgusu", *Tarih İçinde Ankara I* içinde, ed: Ayşıl Tükel Yavuz, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1984), 260; İnci Aslanoğlu, *Erken Dönem Cumhuriyet Mimarlığı (1923-1938)*, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1980), 12-15.

¹⁸ İlhan Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, 2009), 7-9.

Cemile Burcu KARTAL

gerçekleştirilmemesinin Cumhuriyet rejiminin başarısızlığa uğraması ile eş tutulması, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'nın imarında hareketliliği de beraberinde getirmiştir.¹⁹

Bu dönem Ankara özelinde tüm Türkiye için uygulanacak olan belediyeçilik anlayışı için de bir çeşit hazırlık dönemi olmuştur. Cumhuriyet rejimi önemli belediyeçilik ve imar sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyetin belediyeçilik görüşü, bu sorunlara aranan çözümler ve uygulamalar içinde olmuştur.²⁰

Ankara'nın mekânsal dönüşümünde en önemli kurumsal oluşum ise Ankara Şehremaneti'nin kurulmasıdır. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, 1924'te mecliste, eski Ankara'nın imarına karşın yeni bir yerleşme alanının açılması tartışması başlamıştır. Eski kentin gelişmesini destekleyenler bu kesimi imarsız bırakıp kent halkının vergileri ile yeni bir kent parçası kurulmamasını öne sürerken, karşı görüşte olanlar bu kent dokusunun çok sık ve eski olmasından dolayı istimlak giderlerinin çok yüksek olacağını, başkent niteliği taşıyan bir kent için burada yeterli gelişme alanı olmadığını savunmuşlardır.²¹

Tartışmalar devam ederken, hızla imara olanak vermeyen yürürlükteki 1298 sayılı Ebniye Yasası kaldırılmış ve 16 Şubat 1924'te 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu ile Ankara Şehremaneti kurulmuştur. Ankara Şehremaneti genelde İstanbul'daki örgüte benzemekle beraber yetki ve sorumluluklarının bir kısmını merkezi yönetimin saklı tutması açısından özgündür. Şehremini İçişleri Bakanı'na bağlanmış, aynı Bakanlık bütçesinin onaylanmasından, kadro ve maaşların saptanmasından da sorumlu tayin edilmiştir. Bu denetimin nedeni, İlhan Tekeli'nin belirttiği gibi, yönetimin merkezi eğilimleri ve kent imarının başarısının rejimin başarısı ile özdeşleştirilmesi, yukarıda sıraladığımız imara ilişkin

¹⁹ Tekeli, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, 112.

²⁰ Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyeçilik Öyküsü (1923-1990)*, 32.

²¹ Fehmi Yavuz, *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*. (Ankara: Siyasal Yayınları,1952).

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

sorunların çok geniş kapsamlı oluşu ve salt yerel yönetim olanak ve yetkileri ile çözülemeyeceği endişesi ve gene yukarıda değinilen diğer çıkar çatışmalarında merkezi yönetimin varlığını hissedebilme isteği olmuştur.²²

Burada dikkat çekici olan nokta, İstanbul Şehremaneti ile Ankara Şehremaneti arasındaki farklılıktır. Ankara Şehremaneti'nin İstanbul'a kıyasla farklı olmasının çeşitli sebepleri vardır. İstanbul örneğinde üyelerin ve üyeleri seçecek seçmenlerin mülk sahibi ve vergi mükellefi olması koşulu kabul edilmiştir. Eğer bu koşul Ankara'ya aynen uygulanmış olsaydı, yeni başkentin imarını, henüz taşınmaz sahibi olmayan ve vergi ödemeyen devrimci kadro yerine, eski Ankaralılar yönlendirecek ve yeni imar rantını da yine onlar paylaşacaktı. Bu yüzden devrimci kadrolar tarafından söz konusu koşul kaldırılmıştır. Bu amaçla da başkentin eski çekirdek üstünde değil, yeni şehir alanında büyümesinin yolu açılmış, yeni topraklarda yaratılacak arazi rantları Cumhuriyet bürokratlarına aktarılabilmiştir. Bu süreci meşrulaştırmak için iki gerekçe gösterilmiştir. Bunlardan birincisi, Şehremaneti üzerinde güçlü bir merkezîyetçi denetimin varlığı, ikincisi ise Ankara'nın başarısının Cumhuriyet'in başarısı olduğudur. Ankara'da kurulan yeni belediye kısa sürede Türkiye'de kentsel alandaki gelişmelerin öncülüğünü yapacak, kentsel politikanın ilk girişimleri hep buradan kaynaklanacaktır.²³

Yeni yönetimin önünde çözülmesi gereken üç ayrı sorun vardır. Birincisi bu işlemlerin hızla, istenilen düzeyde ve kamu yararının gelişmesini sağlayacak olan yasal ve özellikle örgütsel çerçevenin kurulmasıdır. Diğeri bu işlemlere katılacak girdi sorununun çözülmesi, üçüncüsü ise altyapı

²² İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978), 38; Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 43.

²³ Tekeli ve Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, 37-38; Ruşen Keleş ve Bülent Duru, "Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış," *Mülkiye* XXXII -261, (2008), 28.

Cemile Burcu KARTAL

sorunudur.1924 yılında şehremanetinin çözmesi gereken en kapsamlı sorun ise altyapılara ilişkindir. Kentte elektrik yoktur. İlk elektrik 1925 yılında Şehremanetinin Bentderesi'nde kurduğu bir santralle getirilmiştir Ancak daha sonra elektrik işleri 1927 yılında Alman Didier firmasına verilmiştir. 1926 yılı içinde kente ilk kez otomatik telefon santrali gelmiş ancak kentler arası bağlantı 1929'da kurulabilmiştir. 1925 yılında tulumbacı örgütü kaldırılarak yerine bir itfaiye örgütü kurulmuştur.²⁴

Kentsel dönüşümde ise ilk yenilenme hamlesi eski yerleşimde başlamıştır. Bütün modern kentler için elzem olan ana cadde, İstasyon'dan Kale'ye uzanan İstasyon Caddesi'nin düzeltilmesiyle elde edilmeye çalışılacaktır.²⁵

1925 yılında ise eski kent tarafında yeni yönetimin ilk bakanlık binası olan Maliye Bakanlığı ve Adliye Sarayı yapılmıştır. Aynı yıl içinde, 15 Ekim 1925'te meclis yeni binasına yerleşmiş ve eski meclis binası CHP merkezi olmuştur. Vilayet konağı arkasındaki binada çalışan telgrafhane aynı yıl biten postane binasına taşınınca, boşalan binaya Hukuk Mektebi yerleştirilmiştir. Hukuk Mektebi, Kasım 1925'te meclis binasında Atatürk'ün bir söylevi ile açılmış ve ilk yükseköğretim başlamıştır. 1927 yılında alınan bir Bakanlar Kurulu kararı ile okulun adı fakülteye çevrilmiş ve Ankara Üniversitesinin temelleri atılmıştır. 1927 yılında önemli bir başka olay da Ankara Radyosunun yayına başlamasıdır. Radyo, 1938 yılında bugünkü binasına geçmiştir.²⁶

Bu dönemde Ankara Şehremini Haydar Bey'in en önemli girişimi, yeni kentin kurulacak olduğu alanın istimlakını gerçekleştirmek olmuştur. Ankara kentinin gelecekteki konumunda eski Ankara bırakılarak, yeni kent Çankaya ile Ankara arasında kurulacaktır. Başkent'in eski Ankara'da

²⁴ Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 44.

²⁵ Yavuz, "1923-1940 Arası Ankara'da Mimari," 203.

²⁶ Tansu Şenyapılı, *Baraka'dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 45-60.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

yoğunlaşmaması için önemli nedenler vardır. Eski Ankara'da arsa spekülasyonları çok yüksek değerlere ulaşmıştır. Burada başarılı bir uygulama yapma olanağı yoktur.²⁷

Büyük kamulaştırmayı öngören 24 Mart 1925 gün ve 583 sayılı yasa, Cumhuriyet Meclisi'nin çıkardığı en yaratıcı, en adil ve en sosyal içerikli yasalardan biridir. Kamulaştırma alanı yaklaşık dört milyon metrekaredir. Bu kamulaştırma ile yeni başkentin yeni yerleşim alanı belirlenmiştir. Yeni kent eski Ankara'nın güneyindeki boş araziler üzerinde kurulacaktır. Eski kentin kısa bir zamanda modern bir yerleşim alanına dönüştürülmesi, hem teknik olarak çok zor hem de çok pahalıdır. Bu kamulaştırmanın ayrıca, büyük ekonomik hedefleri de olmuştur. Yeni başkentin yeni yerleşme alanını ucuz mal etmek, yasanın öngördüğü zaman sınırı içinde kamulaştırıp ucuz araziye parselleyip, daha pahalıya satarak Şehremaneti'ne sermaye sağlamak hedeflenmiştir.²⁸

Bu dönemin ilk planlama girişimi, Şehremaneti'nin bir inşaat şirketine ısmarladığı iki plan olup, birisi eski kente birisi yeni kente ait düzenlemelerdir. Literatürde "Lörcher Planı" diye anılan Yenişehir Planı, Şehremaneti'nin kurduğu bir komisyonca kabul edilmiş ve uygulamaya sokulmuştur. Aynı komisyon eski kent düzenlemesini, uygulanamaz gerekçesi ile reddetmiştir. İkinci planın kabul edilmesinin nedeni, gittikçe yükselen konut sıkıntısıdır.²⁹ Ali Cengizkan, Ankara'nın ilk planının, 1928 yılında yapılan yarışma sonucunda, 1932 yılında kesin uygulama çizimleriyle Ankara Belediyesi'ne teslim edilen Hermann Jansen Planı değil de Lörcher planının olduğunu belirtmiştir. 1924-1925 tarihli olan Lörcher Planı, yalnız Kızılay bölgesinin imara açılmasını sağlamamış, Ankara'da kendisinden sonra gelen bütün planlama çalışmalarını yönlendirmiş, Eski

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

²⁷ Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 44.

²⁸ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 51.

²⁹ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 54.

Cemile Burcu KARTAL

Şehir ve Yeni Şehir alanlarındaki belli başlı kamusal mekânların fiziksel olarak da kurulmasını sağlamıştır.³⁰

Lörcher planı 1923 yılı sonunda Ankara Şehremini Ali Bey tarafından, İstanbul'da bulunan Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi'nden Ankara'nın genişlemesi ve düzenlenmesi için bir çalışma yapılması istenmiştir. Şirket bir rapor hazırlayarak "Ankara Şehrinin İmar ve İnşa Planına Aid İzahnamedir" başlığıyla 1924 yılında raporu teslim etmiştir. Raporun yazarı, mimar G. Karl Lorchar'dır. Raporda Eski Şehri, Yeni Şehri ve bugünkü Kızılay bölgesini içeren üç ayrı rapor yer almıştır. Lörcher planı, Eski Şehir bölgesinde Taşhan Meydanı'nı iyileştirmiş, Ankara Heykeli'ni Yeni Şehir'e doğru kaydırmış, yine her ne kadar uygulanamasa da Hükümet Meydanı, İtfaiye Meydanı, Tiyatro Meydanı, Gazi Meydanı, Kale Meydanı ve Yıldız Meydanı gibi alanlar tasarlamıştır. Ancak, Cumhuriyet ya da Kurtuluş (bugünkü Kızılay) Meydanı, Sıhhiye Meydanı, Zafer Meydanı, Millet (Ulus) Meydanı, Lozan Meydanı, Tandoğan Meydanı, Cebeci Meydanı, Parlamento Meydanı Lörcher planının içinde yer alıp daha sonra Jansen planı ile de uygulama alanı bulan meydanlar arasındadır. Ancak bu plan tamamen Lörcher'in tek taraflı biçimde aldığı kararlarla oluşturulmuştur. Bu planda yer alan düzenlemelerden hiçbiri, Şehremaneti ya da merkezi hükümet, meclis ve Cumhurbaşkanı tarafından istenmiş düzenlemelerden değildir. Kısacası Lörcher planı uygulamaya tam olarak koyulmamış olsa da Yeni Şehrin bir kısmı değişmeyecek bir biçimde belirlenmiştir.³¹

³⁰ Ali Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*, (Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, 2004); Ali Cengizkan, "Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekânları için Bir Çalışma Programı," *Başkent üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, ed: Güven Arif Sargın, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 220.

³¹ Cengizkan, "Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekânları için Bir Çalışma Programı," 220-239; Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, 66.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Ankara'nın imarının 1923-1927 döneminde en çarpıcı iki yönünü belirtmek gerekirse, bunlardan birincisi kamuoyunun kentsel çevrenin çirkinliğine karşı duyarlılığıdır. Parlamento üyeleri kentsel estetik tartışmalarına girmiştir. Ankara basını ise, şiddetli eleştiriler yapmıştır. Çünkü yaygın bir kanıya göre başkentin görünüşü ile Cumhuriyet'in kökleşmesi doğru orantılıdır. Bu duyarlılık daha sonra azalacaktır. İkinci ilginç yön, Meclis'te toplumsal içerikli bir kamulaştırma yasası çıkarılabilmiş ve yasa geçerken üst düzeyde, adeta bilimsel tartışmalara girilebilmiş olmasıdır. Meclis üyelerinin genellikle henüz taşınmaz sahibi olmaması, tartışmaların tarafsız ve bilimsel olabilmesinin nedenidir.³²

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan imar işlemleri 1927 yılına dek daha çok yeni yönetimin işlevlerini yürütecek ve mekânda onu temsil edecek binaların gerçekleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Yasal tabanın kurulmasının ardından imar işlemleri bir plan kapsamında olmasa da hızla gelişmeye başlamıştır. 1924 yılında, eski ve yeni kenti birleştirecek ulaşım arteri açılmıştır. Bulvarın yapımı 1929 yılında tamamlanmıştır.³³

b. 1927 Sonrası Dönem

Cumhuriyet yöneticilerinin Ankara'nın imarında yabancı sermayeye ve yabancı uzmanlara açılması bakımından 1927 yılı dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası sadece altyapı işlemlerinde değil kentin planının yabancı mimarlara yaptırılmasında da kendini göstermiştir. Dönem aynı zamanda, Cumhuriyet belediyeciliğinin görüş geliştirme yılları olmuş, Ankara deneyimi bu noktada çok önemli bir hareket ve deneyim noktası sayılmıştır. Önceki dönemin kurumsal yapısı ve "utangaç" modernite anlayışı içinde kısmen üretilmeye başlanan kent dokusu Cumhuriyet yöneticilerinin beklentilerini karşılamakta yetersiz kalmış, Cumhuriyet yönetimi kentin bir tür Türk-İslam sentezi ile biçimlenmesini istememiştir. 1928 yılında

³² Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 59.

³³ Aslanoğlu, *Erken Dönem Cumhuriyet Mimarlığı (1923-1938)*, 61.

Cemile Burcu KARTAL

kurulan Ankara Şehri İmar Müdürlüğü ve Jansen'in kazandığı sınırlı Ankara imar planı yarışması da dönemin önemli dönüm noktalarından olmuştur.³⁴

Özellikle 1930 sonrası, Cumhuriyet'in kentsel yaşama ilişkin radikal modernite projesinin başlangıcıdır. Böyle bir değişimi gerçekleştirebilmek, büyük miktarda kaynak ile mümkün olabilecektir. Ancak, 1930- 1944 dönemi bu bakımdan çok olumsuz koşullara sahiptir. 14 yıllık dönemin başlangıcında büyük ekonomik kriz yaşanmış, son beş yılında ise İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. Gerek kentsel modernite projesinin başlaması gerekse de tüm dünya ve Türkiye'de yaşanan ekonomik dönüşüm, Ankara deneyi ile tüm Türkiye'de başlayacak olan kentsel dönüşüm bu döneme damgasını vurmuştur.³⁵

1927 sonrasında yeni başkentin imarında yaşanan önemli değişimlerden biri, dönemde başlayan şehircilik anlayışı ve uygulamaları olmuştur. 1930'lardaki şehircilik uygulamalarının dayandığı temel ilke ve siyasalar şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Milli iktisadın oluşturulması
- 2) Kır-kent bütünleşmesi ve kırsal emeğin özgürleştirilmesi
- 3) Bölgeler arası bütünleşme
- 4) Sanayileşme ve sanayi-kent bütünleşmesi
- 5) Merkezi planlama ile tutarlı yerel yönetim örgütlenmesi
- 6) Kamusallaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişme
- 7) Cumhuriyet yurttaşlarının kamusal mekânlarının yaratılması³⁶

1930'lu yıllarda şehircilik uygulamalarının dayandığı temel ilke ve siyasaların, birbiri ardına gerçekleştirilen kentsel düzenlemelerin yaşama geçiriliş biçiminin denendiği yer Ankara olmuştur. Düzenli bir kentleşmeyi sağlamayı amaçlayan bu yasaların ardında, Ankara'yı çağdaş kent yaşamını

³⁴ Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 7-9.

³⁵ A.g.e.

³⁶ Keskinok, *Kentleşme Siyasaları*, 25.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Türkiye'ye yansıtacak mekân olarak tasarlama düşüncesi bulunmaktadır. 1930'da Belediye Kanunu, 1933'da Belediyeler Bankası ile Yapı ve Yollar Kanunu, 1934'de Tapu Kanunu ve 1939'da Belediye İstimlâk Kanunu çıkarılırken Ankara göz önünde bulundurulmuştur.³⁷

1930-1944 döneminde, belediyciliğinin temel sorunu, ideolojik çerçeveye göre "sıhhatli" ve "medeni" kent yaratmaktır ve Anadolu'nun sanayi öncesi dönemi kentinin niteliklerini taşıyan kentlerde bu dönüşümü gerçekleştirmektir. Ankara diğer kentlerden iki önemli ayrıcalığa sahiptir: Diğer kentlere oranla yaşanan hızlı büyüme dolayısıyla kentin imarının düzenlenmesi, diğeri ise yaratılacak yeni "medeni" kentsel yaşam için örnek teşkil etmesidir. Ankara'nın meydanları ve parkları Anadolu için izlenecek bir örnek olacaktır. Bu yüzden Ankara'nın imarının başarısı öncelikli olmuştur.³⁸

Ankara'nın bu dönemin kentleşme projesi içindeki konumunda Ankara İmar Müdürlüğü'nün simgesel bir önemi bulunmaktadır. 1928'de İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Ankara İmar Müdürlüğü, yalnızca Ankara'nın değil, bütün kentlerin imar planlarını onaylamakla görevlendirilmiş, bir anlamda bütün belediyeler üzerinde vesayet denetimi uygulama yetkisine sahip olmuştur.³⁹

Müdürlüğün Ankara Belediyesi'ne bağlanması ancak 1937'de gerçekleşmiştir. Bu örgütlenme biçimi yalnızca Türkiye için değil, dünya için de tek örnektir.⁴⁰ 1928 yılında 1351 sayılı yasa ile kurulan Ankara İmar Müdürlüğü'nün kurulma gerekçesi; "Cumhuriyet'in başkentinin imarı bir

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

37 Keleş ve Duru, "Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış," 30.

38 Tekeli, *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 54.

39 Fehmi Yavuz, *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*, (Ankara: SBF Yayınları, 1980), 3-4.

40 Altaban Özcan, "Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi," 75 *yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde 41-64, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1978), 41-64; Keleş ve Duru, "Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış," 33.

Cemile Burcu KARTAL

şehir Belediyesinin meselesi değil, doğrudan doğruya bir devlet meselesi.” olmalıdır.⁴¹ 1930 yılında da, batı modeline erişme olarak tanımlanabilecek kentleşme işlevlerini etkin bir biçimde uygulayabilmek için 1930 tarih ve 1580 sayılı yasa ile Ankara Şehremaneti kaldırılarak yerine belediye örgütü getirilmiştir. Bu örgütün getirilmesi ile benimsenen ilkeler; belediyeler arası eşitlik sağlanması, yasaların tam olarak uygulanabilmesi için belediye üzerinde güçlü bir merkezi denetim kurulması ve iç işlerinde özgür bırakılmasıdır.⁴²

1927 yılından sonra yaşanan diğer önemli bir gelişme, yabancı mimarların değişik açılardan etkilerini duyurmaya başlamış olmalarıdır. Bu birçok açıdan yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Dönemdeki hem Türk mimarlar, hem de yabancı mimarların etkinlikleri iki yönlü bir gelişme göstermiştir. Türk mimarlardan bir bölümü Ulusal Mimarlık Akımına bağlı kalmış, diğerleri ise devletin her alanda yapmak istediği yeniliklere uygun uluslararası mimarlık anlayışını ülkede egemen kılmaya çalışmışlardır. Cumhuriyet’in amacı; batının maddi kültürünü ve teknolojisini alarak çağdaş medeniyetler seviyesine erişmektir. Yabancı uzmanlar da bu amaçla çağrılmış ve görevlendirilmiştir. Özellikle 1927’de endüstriyi özendirmek amacıyla çıkarılan Teşvik-i Sanayi yasası çerçevesinde çok sayıda yabancı uzman davet edilmiştir. Ankara master planı için bir yarışma açılmıştır. Aynı yıl Ernest Egli ve Clemens Hazmeister Türkiye’ye gelmiştir.⁴³

Mimarlık alanında görev almış yabancı mimarlar bir yandan Ankara’da büyük boyutlu eserler verirken, İstanbul’daki ilgili eğitim kurumlarında da görev almışlardır. Bu mimarlara kamu yapılarının büyük bir bölümünün tasarımı ve uygulanması görevi verilmiştir. Gerek yabancı mimarlar, gerekse uluslararası üslubu benimseyen yerli mimarlar “kübik mimari” olarak adlandırılan örneklerin yayılmasında etkili olmuşlardır. Dönem eserleri

41 Tankut, *Bir Başkent’in İmarı*, 72.

42 Tekeli, *Cumhuriyet’in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, 56.

43 A.g.e., 113.

tümüyle gözden geçirilince bazı ortak özellikler dikkati çekmektedir. Birinci Ulusal Mimarlık dönemindeki temel noktalardan kaçınılmaktadır. İlk olarak yapılar hangi amaca yönelik kullanılacaksa onun çözümüne çalışılmakta ve buna göre biçimlendirilmektedir. Gelişmeleri özetlersek, bu dönemin değişik dış etkiler altında biçimlendiğini söyleyebiliriz. Bu dönemdeki iki farklı akımın ve iki mimari grubun etkin olmasıyla, genellikle kamusal binalarda tam bir bütünlük oluşmamıştır. 1930'larda Türk mimarlarına ait yapıların, büyük bir çoğunluğu sivil mimarlık örnekleridir. Devlet eliyle yaptırılan kamu binaları ise yabancı mimarlar tarafından yapılmıştır.⁴⁴

1927 yılı sonrası Ankara'nın İmar planındaki en önemli gelişme ise, 1927 yılına açılan imar yarışması ve 1929 yılında başlayan Jansen planı ve uygulanışı olmuştur.

Başkentin Yeni İmar Planı: Jansen Planı

1927 yılına gelindiğinde, Ankara'nın imarında büyük aksaklıklar ve başarısızlıklar söz konusu olmuştur. Yönetim basın aracılığı ile bir genel plan arayışına girmeye başlamıştır. 1927 yılı Cumhuriyet idarecilerinin milliyetçi coşkusu ve yabancı uzmanlık ve sermaye kuşkusuna rağmen, Ankara imarında dışa açıldıkları ve yabancı teknik ve becerilere başvurdukları bir dönüm noktasıdır. Ankara için geniş kapsamlı bir plan fikri ve bunun elde edilmesini sağlayacak yarışmanın açılmasına karar verilmiştir. Ankara'nın imarı ile çok yakından ilgili iki üst düzey bürokrat, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Ankara'nın şehremini Asaf Beylerdir. Onların desteği ile, bir yabancı mimarın üstleneceği, bir imar planı yarışması yapılmıştır. Projenin ihale değil de yarışma yolu ile elde edilmesi

⁴⁴ Aslanoglu, "1928-1946 Dönemi Resmi Yapıları," 54; Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996),39-63; Sıdika Çetin, "Kimlik Arayışında Arkitekt Dergisinin Konut Söylemi ve Uygulamaları," *Cumhuriyet'in Mekânları, Zamanları, İnsanları*, içinde, ed: Elvan Altan Ergut ve Bilge İmamoğlu, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2010), 235.

Cemile Burcu KARTAL

kararındaki en büyük etken, sorumluluğu paylaşma, daha iyi projeyi seçebilme şansı ve kısa zamanda bir ürün elde etme isteği olmuştur.⁴⁵

Ankara kent planı yarışmasına üç yarışmacı katılmıştır. Ankara Şehremaneti 1927 yılının Mayıs ayında Almanya'ya bir seçici heyet göndermiştir. İlk bağlantı Prof. Ludwig Hoffmann ile kurulmuştur. Hoffmann, kendisinin uzun seyahatlere katlanamayacağı gerekçesi ile, heyete iki ayrı mimar önermiştir. Bunlar Berlin'deki Mühendislik Meslek Okullarının hocaları olan J. Brix ve H. Jansen'dir. İki adayla konuşarak anlaşılan seçici kurul Ankara'ya döndükten sonra bir üçüncü ismi, Fransız L. Jausseley'i de listeye ekleyerek kısıtlı davetli bir yarışma düzenlemek üzere çalışmalarına başlamıştır.⁴⁶

J. Brix, Berlin-Charlottenburg Yüksek Mühendislik Okulu hocalarındandır. İkinci yarışmacı L. Jausseley Fransız hükümetinin baş mimarıdır. "Ecole des Beaux-Arts" çevresinden yetişmiş, "Barselona" plan yarışmasını kazanarak kentin kesin planlarını hazırlamış, 1919'daki Paris planlama yarışmasından da birincilik ödülünü almıştır. Üçüncü yarışmacı Hermann Jansen, Berlin'de hem eğitim hem de uygulama yapan bir mimardır. Kent planlamasında sanatsal yöne önem veren planlama ekolündendir.⁴⁷

Ankara Kısıtlı İmar Planı yarışmasına davet edilen mimarlar 1927 yılı Temmuz ayı içinde Ankara'ya gelerek yerinde incelemeler yapmış, yarışma sözleşmelerini imzalamış ve projelerini Aralık 1928'e kadar hazırlamak üzere ülkelerine dönmüşlerdir.⁴⁸

1928 yılı sonlarından itibaren yarışmacıların projeleri de belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Cumhuriyet yönetiminin

---

⁴⁵ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, 16-66.

⁴⁶ A.g.e., 66.

⁴⁷ A.g.e., 66; İlhan Tekeli, "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökenleri," *Türkiye'de İmar Planlaması* içinde, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1980), 58.

⁴⁸ Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, 67.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

gerek siyasal gerekse ekonomik gücünün sınırlı olması bu projelerin değerlendirilmesinde belirleyici faktörler olmuştur. Kendisi ile diyalog kurmakta zorlanmayacak, uygulamada büyük ekonomik engellerle karşılaşmayacak bir proje ve proje yapımcısı aranmıştır. Fransız yarışmacı L. Jausseley'in, Eski Kenti silip süpüren, yepyeni simgesel bir merkez yaratan, iddialı ve büyük perspektifli planı Cumhuriyet yöneticilerinin Ankara'ya ilişkin siyasal ve ekonomik beklentilerini aşmıştır.⁴⁹

Ekonomik açıdan fazla yük getirmeyecek bir proje istenmektedir. Jansen Planı, Eski ve Yeni Kenti bütünleştiren, Eski Kentin sorunlarının çözümünü akıllıca erteleyen, yeni gelişme alanlarına yeni bir kent gibi değil de yeni mahalleler ölçeğinde yaklaşan ve pahalı olmayan bir projedir. Bu proje aslında, "iktidar ürkekliliği, parasal güçsüzlük, teknik bilgisizlik ve kentsel deneyim eksikliği" içindeki Cumhuriyet yöneticilerinin tam aradığı projedir. Yine projenin seçilmesinde, Mustafa Kemal'in özellikle Jansen planını istemesinin de önemli bir etkisi olmuştur.⁵⁰

Üç yabancı yarışmacınının davet üzerine katılması ile gerçekleştirilen kısıtlı yarışma sonucu Berlin Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesinde hoca olan Prof. Herman Jansen kazanmıştır. Ankara imar planını seçen, genç Cumhuriyet'in üst düzey gözde bürokratlarından oluşan jüri, kararını projelerin tesliminden beş ay sonra 1929 yılında açıklamıştır.⁵¹

Yarışmanın açıklanması ve Jansen planının kazanmasının ardından jüri üyelerinden Celal Esat Bey de *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine beyanatta bulunmuştur. Jürinin kabul ettiği planın Ankara için en mükemmel plan

⁴⁹ "Ankara'nın Planı," *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mayıs 1929, sayı: 2811, 1; Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 82.

⁵⁰ A.g.e., 82; "Profesör Jansen haritalar Üzerinde Planın Tatbikine Başladı: Profesör ilk iş olarak Yenişehirdeki Gazi Bulvarını Tashi Edecektir," *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1929, sayı: 2869, 1.

⁵¹ "Ankara'nın Planları," *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1929, sayı: 2814, 1; "Ankara'nın Planı: Jüri Jansen'in Projesini Şehrin Planı Olarak Kabul Etti," *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1929, sayı: 2828, 1.

Cemile Burcu KARTAL

olduğunu belirtmiştir. Daha önce Ankara'nın plansız olarak yapılmasından dolayı dağınık bir yerleşim halinde olduğunu ancak bu yeni plan ile Ankara'nın çok daha planlı ve düzenli bir şekil alacağını ifade etmiştir. Şehir planını da bir kalbe benzeten Celal Esat Bey; "Şehir planı tesadüfi olarak bir kalbe benzer ki Ankara'mız da Türkiye'nin kalbidir." demiştir.⁵²

Temmuz ayından itibaren plan uygulanmaya başlamıştır. Herman Jansen, Ankara'nın imar planı ile ilgili *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine Temmuz ayında bir demeç vermiştir. Planda yer alan noktalardan bahseden Jansen, bu plandan sonra merkezin Türkiye'nin milli ve kültürel hayatını taşıyacağından bahsetmiştir:

*Bir hükümet merkezinin vahdet ve hâkimiyet ifade eden bir inşai fikir tahtında kurmak imkânı pek nadirdir. Bu gibi şehirlerin birkaç asır zarfında meydana gelmeleri, ya esas fikrin sultanmasını yahut birçok şehircilik düşüncelerinin ya yana yaşamasını ihtiyaç etmiştir. Ankara için vaziyet başkadır. Burada bakir bir toprak üstünde, ufacak bir taşra kasabacığı, Amerika'nın sanayi şehirlerine has bir süratle, bir memleketin bütün idari ve kültür merkezleri ile mücehhez bir devlet merkezi halini almaktadır. (...) Türk milletinin kuvvetli milli duyguları ve Avrupa medeniyetinin vasıtalarından istifade etmek suretiyle muasır Türk kültürüne varmak hususundaki kuvvetli hamlesi, bir merkeze ihtiyaç göstermektedir. Böyle bir merkez için, fakat acaba gerek topografyası gerekse mazinin heybetli parçaları ile Ankara'nın manzarasını tayin eden bir yerden daha münasibi bulunabilir mi? Eski Selçuk burçlarının ördüğü çelenk, şimdiye kadar tevarüt eden batınların pek büyük... Muhafaza edebildiği bir harabeden ibaretti. Bundan sonra fakat Türkiye'nin milli ve kültürel hayatının merkezini taşıyacaktır.*⁵³

⁵² "Ankara'nın Kat'i Planı: Profesör Jansen'in Yaptığı Plan Tatbik Edilince Şehri Nasıl Güzelleşecek ve Genişleyecek?: Jüri azasından Güzel Sanatlar Akademisi Celal Esat Bey'in izahatı," *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1.

⁵³ "Ankara-Herman Jansen," *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1929, sayı: 2870, 1.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Yarışmanın sonuçlanışının ardından 1929-1932 yılları arasında imar planının ön uygulamasının gerçekleştiği dönemdir. Yarışma sonucu belirlenen plan sadece avanprojedir. Kesin imar planı için 1932 yılını beklemek gerekecektir. 1932'de TBMM de onayını alan Jansen planı artık yasal bir belgedir ve Ankara böylece kentsel tarihin en planlı dönemine girmektedir. Artık "Ankara İmar Planı" Cumhuriyetin koruması altına girmiştir.⁵⁴

Tankut'un belirttiği üzere, Jansen için, Ankara imar planı, profesyonel yaşamının sonunda eline geçen büyük bir fırsattır. Ankara onun için sadece bir başlangıçtır. Jansen'in esas çalışmak istediği şehir İstanbul'dur. 1929 yılının sonlarına doğru, Taksim Meydanı düzenleme çalışmaları da başlamıştır. Yuvarlak bir meydanı öngören bir ön proje de hazırlanmıştır. Jansen Ankara'ya gelişinden önce İstanbul'a uğramış önemli, etkili kişiler ile bağlantı kurmuştur. Valiyi ziyaret etmiş, İstanbul milletvekilleri, tanınmış gazete yazarları ve mimarlık hocaları ile tanışmıştır. Taksim için hazırlanan kesin Jansen Projesi altı ay sonra İstanbul İmar Müdürlüğü'ne verilmiştir. Ancak Taksim Meydanı projesi kendine verilmemiştir.⁵⁵

Dönemin mimari alandaki etkinliğine bakıldığında; modern mimari en etkili ve hareketli yıllarını 1929-1934 yılları arasında yaşamıştır. 1929 yılında Jansen planının onaylanıp uygulanmaya girmesiyle Ankara'nın fiziksel görünümündeki değişim hız kazanmıştır. 1928-1938 yılları arasında Jansen planının büyük bölümü gerçekleştirilmiştir. Ancak, dünyada ve Türkiye'de etkisini sürdüren ekonomik bunalıma rağmen devlet büyük fedakârlıklardan kaçınmayacak ve Ankara imarını önde tutacaktır. Yine de bütün bu güvence ve olumlu verilere rağmen, en planlı dönemde plandan sapmalara tanık olunacak, planın onayından yedi yıl

⁵⁴ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 17; Tankut, Gönül." Ankara İmar Planı Uygulamasının 1929-1929 Arasında Dikkat Çeken Verileri," *Tarih İçinde Ankara II* içinde, ed: Yıldırım Yavuz, (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2001), 13.

⁵⁵ Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, 104-106.

Cemile Burcu KARTAL

sonra planlı gelişmenin büyük savunucusu Atatürk'ün de ölmesiyle kırılma noktasına erişilecektir. 1939 yılında Hermann Jansen on yıldır plancılık ve danışmanlık yaptığı Ankara imarındaki görevinden uzaklaştırılmıştır. Bunu izleyen savaş yıllarında da yapılaşma yavaşlayacak ve yapılan tek tük imar girişiminde de plan fazla gözetilmeyecektir.⁵⁶

2. Dönemin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Ankara'nın İmarı ve Yeni Ankara

Ankara'nın imarının artık "planlı" bir şekilde yapılma kararı dönemin resmi yayın organı sayılabilecek olan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde de ele alınmıştır. Ankara'nın imarının önemi, başkent ilan edildiği 1923 döneminin ardında bir kez daha dönem basınında büyük bir heyecan tekrar gündeme getirilmiştir. 1923 yılından itibaren oluşturulmaya çalışılan yeni Ankara'nın imarının bu defa Avrupalı bir mimar tarafından planlı bir şekilde başlaması, Ankara'nın *Hâkimiyet-i Milliye*'de 2 Eylül 1923'de yer alan "Ülkümüzdeki Ankara'ya doğru" ifadesi ile idealini yeniden hızlandırmıştır. Ankara bir kez daha; "ölen bir devirle doğan bir devrin arasındaki fark", en büyük rakibi, ona karşı duran en modern kent olan İstanbul'dan bile daha "Avrupalı bir kent" , "bir hareket değil bir inkişaf" olmuştur.⁵⁷

Dönem basınının bu heyecanı köşe yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Ankara'da başlayan bu imar hareketi Rönesans olarak da kabul edilmiştir. Ankara artık "yenidünya ruhunun, yeni bir hareketin bedenidir. Ankara'nın diğer Avrupa başkentlerine nazaran göz kamaştırıcı bir yapısı yoktur. Ankara'yı emsalsiz yapan onun oluşmasının altında yatan ruh olmuştur."⁵⁸

⁵⁶ Nalbantoğlu, "Ankara'da Apartmanlaşma Olgusu," 260; Yavuz, "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Mimari Biçim Endişesi," 26-43, Yavuz, "1923-1940 Arası Ankara'da Mimari," 201-209; Tankut, *Bir Başkent'in İmarı*, 17.

⁵⁷ Yakup Kadri, "Ankara Şehri," *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1; Hasan Cemal, "Ankara," *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani 1929, sayı: 2988, 1.

⁵⁸ Hasan Cemal, "Ankara."

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Genç Türk Cumhuriyetinin Ankara'yı daima kaynakayan hayâ muhtevasıyla ve mütemadi bir inkişaf içinde yer yer yükselen yeni mahalleleri binaları ve abideleriyle görüp de, bu muhteşem milli eserin önünde haşyet ve gurur duymamak mümkün değildir. Acaba hangi peygamber arsasının mucizeli teması bir çölün ortasında bu fecir kadar güzel canlı dünyayı vücuda getirdi? Avrupa'da gördüğümüz mamureler uzak tarihlerin, eski medeniyetlerin, büyük milli servetlerin mahsulüdür. (...) Amerikan şehirleri ameli bir görgü ve yüksek bir teknikle beraber, daha ziyade sayısız milyonların hisapsız sarfile vücuda gelmiştir. Acaba istikbal kadar füsunkâr ve hayat kadar canlı olan ve yalnız birkaç yıl içinde, hemen de yoksuzluktan vücuda gelen bu Ankara hangi ilahi kuvvetin eseridir? Bu yavruder bütün beşeriyet tarihindeki bu ehemmiyetli ve yekta mevkiini kimden, nereden ve nasıl aldı? Medeniyet ile ve yüksek kültürü ile mağrur dünya, yapısı bile henüz bitmeyen bu yeni küçük şehre neden gıptalı mütehassır gözlerle bakıyor. Elbette bu nateman Ankara, bugün ki mamuriyet derecesiyle ve ihtiva ettiği kültür mamelekiyle büyük dünya merkezlerinin gözlerini kamaştıramaz. (...) O halde asırlardan beri her şeyleri mevcut ve tamam olan o dünya merkezlerinin Ankara'da gıpta ve hatta hasetle gördükleri şey nedir?

Ankara'nın bütün dünyayı önünde irkilmeğe mecbur eden kıymeti malikânesi, ne yalnız bugünkü vüs'at ve mamuriyetinde, ne de tekamülünün bugünkü mertebesindedir. Onun bütün cihanşümül kıymeti, ihtiva ettiği manada ve ruhtadır, onun nefesine, sesinde ve tesirindedir. Ankara kahramanlığın, hürriyetin vatanın, mefkûrenin, tabiatın ve mukadderatın hareket ve faaliyete geldiği en yeni, en canlı bir dünya merkezidir. O sabit bir varlık değil mütemadi bir oluş ve olduruştur. (...) Ankara bir hareket bir inkişaftır. Atalet, sükûn, istirahat değil, mütemadi bir yaratış ve yaratılıştır ve bunun hiç sönmeyen hasreti. Ankara eskiyi temelinden söken ve yeniyi temelinden kuran, maziden bir hercümerç ve hercümerçten bir "Nizam-ı Âlem" yapan bir kasırgadır. (...) Ankara müebbeden genç bir milletin edebi hayatıyetinin ve ruhi hareketinin şekilleşmiş timsalidir. Ankara büyük bir fikrin sembolüdür. Çünkü Ankara "Renaissance"dir. (...) Ankara

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

Cemile Burcu KARTAL

*eski uyuşuk mefhumların ve zihniyetlerin, sönük cansız mefkûrelerin üzerine, ısıtan, dirilen, yeşerten bir güneşin doğuşudur. Ankara yenedünya ruhunun bedendir. Ankara bir hareketin bedenidir. O bir hedef değil bir azimet noktasıdır.*⁵⁹

Ankara'nın imarındaki kudret, onun arkasındaki güç “büyük Gazinin şahsiyetinde” toplanmıştır. Yeni başkenti ve yeni ülkeyi imar etmek sadece bir devlet meselesi değil, “vatan aşkının” da bir yansımasıdır. Bundan sonra yeni ülkenin tüm vatandaşlarının hayattaki amaçları imar etmek olacaktır. Asırlardan beri bu topraklar yıkılmış, daima hazırdan yenmiştir. Artık yeni nesiller yıkmayacak yapacaktır:⁶⁰

Yeni Türkiye'nin en bariz seciyelerinden biri de imardır. Türk cumhuriyetinin imar kudreti, büyük reisi, Büyük Gazinin şahsiyetinde en mütekâmil derecesini bulmuştur. (...) İmar meselesinde paranın, refahın tesirini inkâr edecek değiliz. Fakat bizce, imar kudretinin en büyük menbaı paradan ziyade imar aşkıdır.

*İmar aşkı vatan aşkının bir neticesidir. Büyük gazi Türkiye'sinin vatandaşları için en büyük hayat umdesi, bundan sonra yapmak ve imar etmektir. Asırlardan beri hep hazırdan yedik, yapmadık yıktık, biriktirmedik, azalttık. (...) ayak bastığı yerde daima yeni ve feyizli bir hayat fışkırtan Büyük Reis, bize imar aşkını da telkin etmektedir. (...) büyük eseri hiç şüphesiz ancak bu aşkla çalışacak ve daima yaratacak, yapacak nesillerin mesaisi ile tamam olacaktır.*⁶¹

“İdeal Ankara” sadece mimari bir değişimi değil, aynı zamanda “yeni devrin yolunu irade kuvveti ile değiştiren insanın yurdudur.” Onu yaratan da yeni devletin ruhudur. İdeal Ankara aynı zamanda bir üniversitedir,

⁵⁹ Hasan Cemal, “Ankara.”

⁶⁰ Zeki Mesut, “İmar Aşkı,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1929, sayı: 2926, 1

⁶¹ Zeki Mesut, “İmar Aşkı.”

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

ideal Ankara; “karanlığı yenmiş bir ışık, hakikati masalın istibdadından kurtarmış bir kudrettir.”⁶²

Yabancı ellerden Ankara'ya boyuna âlimler, muharrirler geliyor. Ankara için dünyanın her yerinden her gün yazılar yazılıyor, kitaplar basılıyor. Neden? Küçük bir yıl yığının arasındaki Ankara; yeryüzünün unutulmuş bir köşesi idi. (...) bugün Ankara, Türklüğün merkezi oldu. Topraklarında yeni bir şehir gençliği uyandı. Fakat ziyaret edilen, aranılan fikirlerde merak kıvılcımı yakan bütün bir asrı düşündüren Ankara acaba yalnız bu Ankara mıdır? Biz buna kısa bir “hayır”la cevap verebiliriz. Uzaklardan gelenler, âlimler, muharrirler, topraktan binalar fıskırtan, sert kayalar içinden iradesine yol açan, uçurumların üstünden demir uğultusu ile koşan, maddeyi kımıldatan Ankara'yı görmeye geliyorlar. Ankara artık doksanbin kişilik bir şehir değildir. Ankara'nın kudreti içinde yaşayanların azlığı ile ölçülemez. (...) bu doksan bin kişilik bir şehir değil şehirlerde asrımızın bütün maddi telaşı çılgın bir tempo ile yükselir. Hâlbuki şehir Şehir-Ankara henüz uyanış devrindedir. Ankara yeni devrin yolunu irade kuvveti ile değiştiren insanın yurdudur. Bu insan, şark kaosunu kıvılcımı ile yeni bir yaradılış dünyası haline getirmiştir. (...) işte hayallerde yeni bir insan tipinin heybetli gölgesini uyandıran, modern insanı düşündüren büyük gönül yurdudur bu. (...) İdeal Ankara'yı görebilmek için yeni ruhun heyecanını duymak icap eder. (...) Ankara'daki yaratmak kudretinin karşısına hiçbir şey çıkamaz. Yeni Türkiye, ideal Ankara mukaddes kitapların anlattığı hiçlik gibi bir hiçlikten doğdu. (...) İdeal Ankara; karanlığı yenmiş bir ışık, hakikati masalın istibdadından kurtarmış bir kudret demektir. İdeal Ankara'nın üniversitesini istemekle yalnız bir şey düşünüyoruz; büyük insanlık kültüründe faal bir rol oynamak. İdeal Ankara'yı yaratan Türk böyle yüksek vazife için, artık olgundur.”⁶³

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

⁶² M. Mermi “İdeal Ankara,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Haziran 1931, sayı: 3560, 1.

⁶³ M. Mermi “İdeal Ankara.”

Cemile Burcu KARTAL

Nitekim Ankara sadece yeni devletin bir simgesi değil bir okul vazifesi olarak da kabul edilmiştir. Ankara'nın imarı tüm ülke için örnek teşkil edecektir. Ankara bir örnek olacak ve tüm ülke orada eğitim alan genç mimarlar tarafından Ankara imarına paralel olarak şekillendirilecektir:

Bütün memleket belediyciliği, umranı ve yapıcılığının mektebi olacaktır. Bu mektebin müdür ve hocaları mütehasıslar, talebeleri de kendi memur ve adamlarımız olacaktır. İlk defa bir şehir planı kabul ettik, ilk defa muayyen esaslar üzerinde şehir yapıyoruz. (...) müstakbel Ankara, yeni bir planda tıpkı bir portre gibi tanzim edilmiştir. (...) Ankara mektebinde bu şartlarla yetişmiş gençlerimiz, bütün memleketin tabiat ve şehir umranının ustalar ve nazımları olacaklardır. Yalnız bir şehir değil, bir umrancılar ve belediyciler ordusu yetiştirmiş olacağız.⁶⁴

Yakup Kadri, Ankara planının belirlenmesiyle artık daha modern bir yaşam tarzına kavuşulacağından bahsetmiştir. Modern bir şehrin inşasının en önemli devlet meselesi olduğunu ifade etmiştir. Yine Yakup Kadri, modern bir şehir kurulmadan Avrupai bir tarzda hayat kurmanın abes ve gülünç olduğundan bahsetmiştir.⁶⁵

Müstakbel Ankara planlarından biri; şüphesiz en iyisi, en güzeli Jüri heyeti tarafından seçilip kabul edildi. (...) Öteden beri söylediğimiz veçhile Orta Anadolu'nun bu viran be çorak noktasında, birçok akla sığmaz işlerin üstesinden gelmiş bir neslin şerefi ile mütenasip bir tarzda modern bir şehir inşası bizim için en mühim devlet meselelerindendir. (...) Cumhuriyet rejimi tesis ettiği ve bunun merkezi Ankara'dır denildiği günden beri bütün Türk inkılapçılarınun kalbine güzel, temiz, rahat ve muntazam bir şehrin hasreti düştü. Tıpkı Avrupalılar gibi giyiniyoruz, onlar gibi yiyip içiyoruz, onlar gibi düşünüyor, onlar gibi hissediyoruz,

⁶⁴ Falih Rıfki, "Plandan Sonra Ankara," *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1929, sayı: 2835, 1.

⁶⁵ Yakup Kadri "Ankara Şehri," *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

onların medeni kanunları dâhilinde, onların tabi oldukları hayat şeraiti altında yaşıyoruz, fakat daima her manası ile sefil ve perişan bir Asyai dekor içinde. İtiraf edelim ki bu dekor içinde ne yapsak, ne şekil ve kıyafete girsek gene âleme gülünç ve iptidai görünmekten kurtulamayız. (...) işte bunun içindir ki modern hayatın fayda, rahat ve güzelliklerini haiz olduğundan emin bulunduğumuz müstakbel Ankara planının nihayet tespit edilmiş olması bize memlekete müteallik hadiselerin en mühimlerinden biri gibi görünmüştür.⁶⁶

Ankara'nın imarının "planlı" başlangıcı, aynı zamanda bu taşra kasabasında medeniyet kurulamayacağını savunan muhaliflere de bir cevap niteliği sayılmıştır. Artık Ankara'da başlayan imar hareketi tüm ülke için bir okul olarak kabul edilmektedir. Ankara yeşerecektir, Ankara kurulacaktır ama aynı zamanda bu tüm Türkiye için de bir hareketin başlangıcı olacak, burada öğrenilenler oralarda da uygulanacaktır.⁶⁷

Ankara yeşil olamaz, bura toprakları nüfus besleyemez ve kalabalıklaşamaz, burası susuz bir çöldür. Beş altı sene evvel birçok kimselerin Orta Anadolu için verdikleri hüküm bu idi. Memleket insanların, enerjisini düşürmemek, memleketin en yüksek inkişaflara namzet olduğunu göstermek için bu bedbinliği bu ümitsizliği yenmeli idi. Ankara çölü sulanabilmeli, Ankara tepeleri yeşil olabilmeli, Ankara çoraklığından insan ve servet üreyebilmeli idi. Bu çetin kaya kırıldıktan sonra, geriye kalan yumuşak toprak için hiçbir mesele yoktu.(...) Ankara şehri ve Ankara'nın her tarafı Türkiye şehirlerini ve tabiatını yapacak olan genç Cumhuriyet'in mektebi olmaktadır. Umran buradan doğan bir güneşin şuaları gibi dört yana dağılacaktır. Bu mektebin tecrübeleri bittikten sonra Anadolu için yepyeni bir hüküm verilecek ve bu hüküm bugünkü hükümlerin tam aksi olacaktır.⁶⁸

⁶⁶ Yakup Kadri, "Ankara Şehri."

⁶⁷ Falih Rıfki, "Tecrübeler Mektebi," *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1929, sayı: 2918, 1.

⁶⁸ Falih Rıfki, "Tecrübeler Mektebi."

Cemile Burcu KARTAL

Ankara'nın imarının başladığı bu dönemde, yine Ankara basınında İstanbul ve Ankara arasındaki çatışmanın izlerine rastlanmaktadır. Yeni Ankara modernliğiyle, ulus kimliği ile homojen yapısı, “yüksek fikir rakımı” ile İstanbul’un kozmopolit havasının verdiği rahatsızlıktan uzak ve huzurlu bir kent olarak ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Ankara’da olduğu gibi İstanbul da bu rahatsızlık havasından ancak Türkleştirme yoluyla kurtarılabilir.⁶⁹

Ankara'nın tek dilli ve yüksek fikir rakımlı havasından sonra, İstanbul'un yataklı vagon gişeleri ile büyük otel kapılarını hatırlatan türlü dil ve türlü lehçeli kaldırımları ve plajları kadar münhat eğlence havası ile karşılaşmak yalnız zor ve hazin olmuyor. İnsanı mukaddes bildiği bir takım meşumlardan soyarak, “bir illetli, bir iymanlı, bir meczup” gibi birkaç nükte, bir reybilik çıkırgı ve bir de istihza sehpasından ibaret meydanın ortasında çırılçplak bırakmak istidatlarını gösteriyor. Bu meydan, buralarda hala tutunmakta olan Osmanlı kozmopolitliğinin cirit talimgâhudur. (...)

Bütün bu âlem, iki şeniyete dayanarak canlılığını muhafaza ediyor. Bu şeniyetlerden biri, İstanbul'un melez mimarisi, melez nüfusu, melez hayat şeklidir. Öteki de Garp' ta çürüyüp kokmakta olan ferdiyetçi harsın, burasını hala bir mahreç olarak kullanabilmesidir. (...) İstanbul'un kozmopolit havasını parçalamak için başvurabileceğimiz ilk ve en esaslı tedbir, İstanbul'un istihsal mekanizmasını Türkleştirmektir. Bunun usulü vardır. Bunun yolları vardır.⁷⁰

Yine Ankara mimarisi ile de artık İstanbul’un önünde geçmiş, daha Avrupai tarzda şekillenmiş bir kent olacaktır. Bu nokta, artık Ankara-İstanbul çatışmasında modern kent bağlamında Ankara'nın öne geçtiğinin bir göstergesidir:

⁶⁹ Burhan Asaf, “İki Şehir Arasında,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ağustos 1931, sayı: 3618, 2.

⁷⁰ Burhan Asaf, “İki Şehir Arasında.”

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Mimarlıkla hiç uğraşmış değildim. Türk Rönesans'ı diye İstanbul'un şurasında burasında kurduğumuz hanlara, hayran hayran bakar dururdum. Büyük harpte bir gün şehirci ve mimar Çorher dedi ki: - eski camiden han, eski türbeden ev, eski çeşmeden dükkân taklit ediyorsunuz. Bunca büyük yapılar yapan bir milletin cami gibi, türbe gibi, çeşme gibi, kendi evi ve kendi hanı ve kendi bahçesi olduğunu neden düşünmüyorsunuz. (...) Ankara'da hep bir meşrutiyet uydurması binalarla başlamıştık. Eski millet meclisi de bu çeşit mimarinin bir örneği idi. (...)

Ankara modern mimari kültürünün tam bir kaynağı olmuştur. Açıkça söylenebilir ki Ankara'nın yeni yapılarının eşlerini bulmak için Tuna'ya çok aşmak lazımdır. (...)

İstanbul ise, her şeyde olduğu gibi, geri kaldı ve mimarisi Rum kafaların elindedir. Şişli, Taksim ve Ayaspaşa apartmanları, Atina, Selanikvari binalardır. Balkandırlar, Tuna berisindedirler. Birkaç sene sonra, Ankara'nın ana hatları tamam olduktan sonra, İstanbul ve diğer şehirlerimizden Ankara'ya geleneler, Avrupa'nın içinde olacaktıdır. Çünkü Ankara planını yaptırırken, yeni şehircilik sanatını tercih etti. Yeni kurulmuş bir devletin merkezi, ancak böyle canlı bir hamlede bulunabilirdi.⁷¹

İstanbul'a dair de Falih Rıfki tarafından ilginç bir yazı kaleme alınmıştır. Falih Rıfki İstanbul'un kurtuluşu için de Ankara gibi planlı bir şekilde yapılması gerekliliğinde bahsetmiştir.⁷²

Yeni Ankara'nın imarı ve buna bağlı olarak yeni bir ulusal kimlik yaratma arzusu da *Hâkimiyet-i Milliye*'nin sayfalarında yer almıştır. Kentin imarı yeni Ankaralının da doğmasını beraberinde getirecektir. "milletin yapısı ile iskelelerini şişirerek, semt semt kat kat yükselen Ankara

⁷¹ Falih Rıfki, "Yeni Yapı," *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Temmuz 1931, sayı: 3606, 1.

⁷² Falih Rıfki "İstanbul Nasıl Kurtulur?" *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1930, sayı: 3253, 1.

Cemile Burcu KARTAL

yaşamaya başlayan taşları ve toprakları ile bir gün insanını da verecektir. Milletin yapısı ile Ankara şehrinin bitecekleri gün, beli aynı tarihe tesadüf edecektir.”⁷³

Ankaralı kimdir? (...) Berlin’li, Londra’lı, İstanbul’lu diye muayyen insan tipleri biliriz. (...) işte bu görüşe göre Ankara’lı kimdir? Vilayet merkezi ve taşra Ankara’sının tür senesi, bir milletin o şehre isabet eden kısmı gibi değil, bir hristiyan cemaatinin yanı başında bir Müslüman cemaat gibi yaşamıştır. (...) bu sebeple Ankaralıyı tam içtimai manasında cihan harbinden evvel dahi keşfedemezsiniz. Bir de bugünkü vaziyeti tetkik edelim. Vilayet merkezi ve taşra Ankara’sının Türk ve esas sekemesi, eskisi kadar, eskisi gibi aynen eski şeklinde olarak mevcuttur. (...) devamı 26 Kanun-i Sani’de Ankara’da bulunanlarla Ankara’ya gelenler arasında Synthese’in bahşedeceği imtiza. Ankaralıyı verecektir. Arabaların taşıdığı kum ve taş, dülger eliyle duvardaki yerini bulur bulmaz yaşamaya başlar. (...) milletin yapısı ile iskelelerini şişirerek, semt semt kat kat yükselen Ankara yaşamaya başlayan taşları ve toprakları ile bir gün insanını da verecektir. Milletin yapısı ile Ankara şehrinin bitecekleri gün, beli aynı tarihe tesadüf edecektir. Türkiye’nin yetiştireceği ilk Türklerle birlikte, Ankara’nın vereceği ilk Ankaralıları, belki aynı günde göreceğiz. (...) Yeni Ankara, kendi hususiyetile teçhiz edeceği insanı, binaların harcı kurumadan çıkaracaktır. Yeni caddelerinin, yeni meydanlarının, yeni abidelerinin arasında, yakın bir günde yeni insanın bir mal sahibi emniyetiyle dolaştığını göreceğiz. Bu insan işte, medeniyet camiasının içinde yaşayan medeni bir milletin medeni bir şehrinde-şehrin medeni hayatını, yoldan mektebe giderken öğreneceği için nefes alırken bile medeni bir insan olacaktır ve bu insana: ANKARALI diyeceklerdir. Ankaralının Ankara’sında bir türlü Türkçe duyulacak, bir türlü yüz yıkacak, bir türlü sofrada oturulacak ve şehrin manası, herkes için bir türlü olacaktır.”⁷⁴

⁷³ Burhan Asaf, “Ankaralı,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kanun-i Sani 1929, sayı: 2711, 2.

⁷⁴ Burhan Asaf, “Ankaralı.”

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Yine Falih Rıfki bir yazısında, mesken politikalarının aynı zamanda bir “terbiye vasıtası” olduğunu vurgulanmıştır: “Türkiye’de mesken yalnız hayat pahalılığına ve nizam düşmanlığı cereyanlarına karşı bir müdafaa vasıtası değil, aynı zamanda bir terbiye vasıtasıdır. Modern cihazlı bir ev, bir muhittir: Bunun misalini Ankara’da görürsünüz. Ankara’da yeni evler, yeni bir yaşayış zevki ve kültürü yapmıştır.”⁷⁵ Planın kabul edildiği ve uygulandığı dönem boyunca *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde Ankara’da yapılan binaların fotoğrafları da yayınlanmıştır.⁷⁶

Sonuç olarak, Ankara’nın imarının planlı bir şekilde başlamasının dönem basınındaki heyecanı, planın dışına çıkılması ve uygulanmaması, dönemin ekonomik ve siyasal alanda yaşanan değişim süreçleri ve diğer benzeri faktörler sebebiyle zamanla azalmıştır.

Sonuç

1920 yılında TBMM’nin açılışıyla önce fiili ve daha sonra resmi olarak başkent olan Ankara yeni Cumhuriyet’in mekân politikasının en önemli merkezi olmuştur. Özellikle 1929-1939 dönemi Ankara’nın imarının en önemli aşamasıdır. Bu dönem, aynı zamanda Atatürk’ün karizmatik lider ve Tek Parti döneminin hâkim olmaya başladığı bir dönem olmuştur. Ekonomik kalkınmadaki merkezileşme ve birinci kalkınma planı, planlı kalkınmayı başlatmıştır. Ancak “Ankara’nın imarı” beklenenin tersine; arsa spekülasyonları, imar için ayrılan bütçenin amacının dışında kullanılması, atıl bürokrasi ve ekonomik durgunluk yüzünden beklenenin tersine başarıya ulaşamamıştır.⁷⁷ Dünyada ve Türkiye’de etkisini sürdüren

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

⁷⁵ Falih Rıfki, “Mesken Politikası,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1931, sayı: 3604, 1.

⁷⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı, 2833, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 7 Temmuz 1929, sayı: 2868, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 8 Temmuz 1929, sayı: 2868, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 3 Teşrin-i Evvel 1929, sayı: 2986, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 31 Temmuz 1930, sayı: 3250, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ağustos 1930, sayı: 3251, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 2 Ağustos 1930, sayı: 3252, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 9 Ağustos 1930, sayı: 3259, 1; *Hâkimiyet-i Milliye* 10 Ağustos 1930, sayı: 3260, 1.

⁷⁷ Tankut, *Bir Başkent’in İmarı*, 15; Falih Rıfki Atay. *Çankaya*, (İstanbul: Pozitif Yayınları ty.), 380.

Cemile Burcu KARTAL

ekonomik bunalıma rağmen, devlet politikasında Ankara'nın imarı önde tutulmuşsa da; ilk dönemden itibaren planın dışına çıkmış, planın onayından yedi yıl sonra planlı gelişmenin büyük savunucusu Atatürk'ün de ölmesiyle kırılma noktasına erişilmiştir. 1939 yılında Hermann Jansen on yıldır plancılık ve danışmanlık yaptığı Ankara İmarındaki görevinden uzaklaştırılmıştır. Bunu izleyen savaş yıllarında da imar hareketleri durgunluk noktasına gelmiştir.⁷⁸

Ankara'nın imarı; 1930'ların yetersiz kaynakları ve özellikle de inşaat sektörünün zayıflığı ve uygulanan yanlış politikalar yüzünden; özlü bir konut, şehircilik ve rasyonel bina üretim programını, yani modernist ütopiyayı, günlük yaşam politikalarında halk kitlelerini söz sahibi kılmayı amaçlayan demokratikleştirme hedefini olanaksız kılmıştır. Mekânsal anlamda büyük dönüşümler için 1950'li yılları beklemek gerekecektir.⁷⁹

Kısacası; Yeni Ankara'nın inşası büyük umutlar ve planlı bir proje ile başlamış olsa da ilerleyen dönemlerde sekteye uğramıştır. Daha önce ifade edildiği gibi; bir başkentim imarı sadece teknik bir süreç olmayıp, imar sürecinin özellikle bir plan çerçevesinde başlatılması, her şeyden önce, siyasal bir tercih olmuştur. Dünya deneyimlerine bakıldığında başkentlerin ülke yöneticilerinin "hayat görüşlerinin" simgesi olmak üzere kuruldukları görülmüştür. Ankara da çizim masasında şekillenmiş örneklerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

Aslanoğlu, İnci. *Erken Dönem Cumhuriyet Mimarlığı (1923-1938)*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1980.

⁷⁸ Nalbantoğlu, "Ankara'da Apartmanlaşma Olgusu," 260; "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Mimari Biçim Endişesi," 26-43; Yıldırım Yavuz, "1923-1940 Arası Ankara'da Mimari," 201-209; Tankut, *Bir Başkentim İmarı*, 17.

⁷⁹ Bozdoğan, "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış," 122.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Aslanoğlu, İnci. "1928-1946 Dönemi Resmi Yapıları," *Tarih İçinde Ankara I* içinde Editör: Ayşıl Tükel Yavuz, 275-281. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, 1984.

Atay, Falih Rıfki. *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları, ty.

Batuman, Bülent. "Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı olarak Kızılay Meydanı," *Başkent Üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde, Editör: Güven Arif Sargın, 41-77. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Bozdoğan, Sibel. "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış," *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, Editörler: Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 117-225. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

Burhan Asaf." İki Şehir Arasında," *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ağustos 1931, sayı: 3618, 2.

Burhan Asaf. "Ankaralı," *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Kanun-i Sani 1929, sayı: 2711, 2.

Cantek, L. Funda Şenol. "Yaban'lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Cengizkan, Ali. "Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekânları için Bir Çalışma Programı", *Başkent üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri* içinde Editör: Güven Arif Sargın, 215-245. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Cengizkan, Ali. *Ankara'nın İlk Planı 1924-1925 Lörcher Planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı, 2004.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

Cemile Burcu KARTAL

Çetin, Sıdıka. “Kimlik Arayışında Arkitekt Dergisinin Konut Söylemi ve Uygulamaları,” *Cumhuriyet’in Mekânları, Zamanları, İnsanları* içinde Editörler: Elvan Altan Ergut ve Bilge İmamoğlu, 235-253. Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.

Falih Rıfki. “Plandan Sonra Ankara,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1929, sayı: 2835, 1.

Falih Rıfki. “Tecrübeler Mektebi,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1929, sayı: 2918, 1.

Falih Rıfki. “İstanbul Nasıl Kurtulur?,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1930, sayı: 3253,1.

Falih Rıfki. “Mesken Politikası.” *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1931, sayı: 3604, 1.

Falih Rıfki. “Yeni Yapı,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Temmuz 1931, sayı: 3606, 1.

Hasan Cemal. “Ankara,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrin-i Sani 1929, sayı: 2988, 1.

Keskinok, H. Çığatay. *Kentleşme Siyasaları*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006

Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950),” *Türkiye Tarihi* 4, Çağdaş Türkiye 1908 – 1980 içinde, Editör: Sina Akşin, 85-154. İstanbul: Cem Yayınları, 1995.

Keleş, Ruşen- ve Duru, Bülent. “Ankara’nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış,” *Mülkiye XXXII* -261, (2008): 27-44.

Kinross, Lord. *Atatürk: Bir Milletın Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar, 1994.

M. Mermi “İdeal Ankara,” *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Haziran 1931, sayı: 3560, 1.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

Nalbantoğlu, Gülsüm. "Ankara'da Apartmanlaşma Olgusu" Tarih İçinde Ankara I, içinde, Editör: Ayşıl Tükel Yavuz, 257-273. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1984.

Özcan, Altaban. "Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi," 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde, 41-64. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

Özkan, Hande. "Türkiye'de Tek Parti Dönemi Coğrafya ve Mekân Anlayışları: Yatay Bir Dönemlendirme Denemesi", *Toplum ve Bilim* 94, (Güz 2002): 143-156.

Sözen, Metin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996.

Şenyapılı, Tansı. "Baraka"dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Tankut, Gönül. "Kentleşen Ankara Üzerine Yapılan Konuşma Metni," Kentleşen Ankara, Anılar-Söyleşiler içinde, 311-341. Ankara: Kent-Koop Yayınları, 1979.

Tankut, Gönül. *Bir Başkent'in İmarı*. İstanbul: Anahtar Kitap, 1993.

Tankut, Gönül. "Ankara İmar Planı Uygulamasının 1929-1929 Arasında Dikkat Çeken Verileri", Tarih İçinde Ankara II içinde, Editör: Yıldırım Yavuz, 9-17. Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2001.

Tekeli, İlhan ve İlber Ortaylı. *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978 .

Tekeli, İlhan. "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökenleri", Türkiye'de İmar Planlaması içinde, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1980.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

Cemile Burcu KARTAL

Tekeli, İlhan. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Tekeli, İlhan. *Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, 2009.

Tekeli, İlhan ve Ortaylı, İlber. *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1978.

Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

Yakup Kadri, "Ankara Şehri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1.

Yalım, İnci. "Ulus Devletin Kamusal Alanda Meşruiyet Aracı: Toplumsal Belleğin Ulus Meydanı Üzerinden Kurgulanma Çabası", Başkent üzerine Mekân Politik Tezler: Ankara'nın Kamusal Yüzleri içinde, Editör: Güven Arif Sargın, 157-215. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Yavuz, Fehmi. *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*. Ankara: Siyasal Yayınları, 1952.

Yavuz, Fehmi. *Kentsel Topraklar: Ülkemizde ve Başka Ülkelerde*, Ankara: SBF Yayınları, 1980.

Yavuz, Yıldırım. "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Mimari Biçim Endişesi", *Mimarlık 11-12*, (Kasım-Aralık 1973): 26-43.

Yavuz, Yıldırım. "1923-1940 Arası Ankara'da Mimari", Ankara Ankara, içinde Editör: Yıldırım Yavuz, 201-217. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

Zeki Mesut, "İmar Aşk", *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1929, sayı: 2926, 1.

Sürelî Yayınlar

"Ankara'nın Planı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Mayıs 1929, sayı: 2811, 1.

Cumhuriyet'in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü

- “Ankara'nın Planları”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Mayıs 1929, sayı: 2814, 1.
- “Ankara'nın Planı: Jüri Jansen'in Porjesini Şehrin Planı Olarak Kabul Etti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1929, sayı: 2828, 1.
- “Ankara'nın Kat'i Planı: Profesör Jansen'in Yaptığı Plan Tatbik Edilince Şehri Nasıl Güzelleşecek ve Genişleyecek? Jüri azasından Güzel Sanatlar Akademisi Celal Esat Bey'in izahatı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1.
- “Ankara-Herman Jansen” *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1929, sayı: 2870, 1.
- “Profesör Jansen haritalar Üzerinde Planın Tatbikine Başladı: Profesör ilk iş olarak Yenişehirdeki Gazi Bulvarını Tashih Edecektir”: *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1929, sayı: 2869, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 1 Haziran 1929, sayı: 2833, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 7 Temmuz 1929, sayı: 2868, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 8 Temmuz 1929, sayı: 2868, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 3 Teşrin-i Evvel 1929, sayı: 2986, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 31 Temmuz 1930, sayı: 3250, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 1 Ağustos 1930, sayı: 3251, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 2 Ağustos 1930, sayı: 3252, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 9 Ağustos 1930, , sayı: 3259, 1.
- Hâkimiyet-i Milliye*. 10 Ağustos 1930, sayı: 3260, 1.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
307-345

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Job Satisfaction and Percepted Social Support in Academicians

Merve BAŞ^(*), Melisa AKSU^(**), Hüseyin ÜNÜBOL^(***),
Gökben HIZLI SAYAR^(****)

Öz

Bu araştırmada akademisyenlerdeki iş doyumunun, algılanan sosyal destekle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışma içerisinde iş doyumunu, algılanan sosyal destek ve sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişki de incelenmiştir. Araştırmaya Üsküdar Üniversitesi akademisyenlerinden 84 kişi katılmıştır. Katılımcılara Sosyodemografik Veri Formu, Minnesota İş Doyumu Ölçeği ve Çok

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 09.08.2019 Kabul Tarihi: 27.09.2019

Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulunun 03/09/2018 tarihinde yapılan 09 no'lu toplantısında B.08.6.YÖK.2.ÜS.0.05.0.06/2018/808 numarayla araştırma desen ve içeriğinin etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

(¹) Üsküdar Üniversitesi, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi, İstanbul,

mervebas14@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3870-9029>

(²) Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü öğrencisi, İstanbul, melisaaksu2@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8707-0815>

(³) Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, huseyin.unubol@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4404-6062>

(⁴) Doç.Dr., Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, gokben.hizlisayar@uskudar.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2514-5682>

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği uygulanmıştır. Verilerin analizi için Tek Yönlü Varyans Analizi, Bağımsız Gruplarda T-Testi ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre Minnesota İş Doyumu Ölçeğinin (MİDÖ) Dışsal Doyumu ile Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin (ÇBASDÖ) diğer önemli kişi destek alt ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki saptanırken MİDÖ ve ÇBASDÖ arasında diğer alt ölçeklere bakıldığında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin dışsal doyum ve diğer önemli kişi destek alt boyutları arasında bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bilgilere ek olarak yaş, unvan, ailede akademisyen olma durumu ve haftada verilen ders saatinin iş doyumu ve algılanan sosyal destek düzeylerinde bir değişikliğe sebep olmadığı sonucuna ulaşılrken hem cinsiyet hem medeni durumun iş doyumu ve algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Doyumu, Algılanan Sosyal Destek, Minnesota İş Doyumu Ölçeği, Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği, Destek Sistemleri.

Abstract

The objective of this study was to investigate the relationship between job satisfaction and perceived social support among the academicians. Eighty-four academicians who worked in Uskudar University participated in the study. Sociodemographic Data Form, Minnesota Satisfaction Questionnaire and Multidimensional Scale of Perceived Social Support were administered to participants. One-way analysis of variance, independent samples t-test and Pearson correlation analysis were used for the analysis of the data. As a result of the study, although there were statistically significant and positive relationship between the Minnesota Satisfaction Questionnaire-Extrinsic Satisfaction and Multidimensional Perceived Social Support subscales, nevertheless no relationship between any other subscales was found. It was found that there was a relationship between external satisfaction and other important person support subscales of the scales used in the study. In addition to this information, it was concluded that factors such as age, title, academicians among the family members and lecture hours per week did not cause any change in job satisfaction and perceived social support levels, while both gender and marital status had an effect on job satisfaction and perceived social support levels.

Keywords: Job Satisfaction, Perceived Social Support, Minnesota Satisfaction Questionnaire-Extrinsic Satisfaction, Multidimensional Perceived Social Support, Support Systems.

Giriş

Geçmişten günümüze gelinceye kadar “iş” insan yaşamında her zaman var olmuştur. Günümüzde bireylerin ihtiyaçlarına yönelik farklı iş kolları vardır ve hızla gelişen toplumda teknolojinin de artmasıyla yeni iş kolları da oluşmaya devam etmektedir. “İş, örgütsel ortamda belirli bir zaman diliminde gerçekleşen, beraberinde kimi ilişkileri getiren ve ücret karşılığı girilen mal ve hizmet üretme çabasıdır.”¹ Önceki dönemlerden günümüze ulaşıncaya kadar toplumun ihtiyaçları iş alanlarını belirlemiştir. Bazı alanlara olan ihtiyaç ise tarih boyunca hep önemli bir yer edinmiştir. Eğitim alanı bunlardan bir tanesidir. Bir toplumun gelişebilmesi için o toplum içerisindeki bireylerin iyi bir eğitim alması büyük önem taşır. Bu açıdan bakıldığında toplumda eğitim veren kuruluşların büyük bir önemi vardır. Şüphesiz ki bireyleri iş hayatına hazırlayan, üniversitelerde eğitim veren akademik personele de bu konuda büyük bir rol düşmektedir. Akademisyenlerin de daha iyi bireyler yetiştirebilmesi için öncelikle yaptıkları işten kendilerinin doyum almaları gerekmektedir. Kişinin yaptığı işten doyum alması onun yaşam doyumu ve üretkenliği açısından da önem taşımaktadır.² Bu araştırmanın amacı akademisyenlerde iş doyumu ile algılanan sosyal desteğin ilişkisinin saptanmasıdır.

İş Doyumu

Günümüzde çalışan bireyler vakitlerinin büyük bir kısmını iş için harcarlar. Zamanlarının büyük bir kısmını burada geçiren bireylerin

¹ Nuran A. Aşık, “Çalışanlarda İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme,” *Türk İdare Dergisi*, sayı: 467 (2010): 31-51.

² Rıfat Karlıdağ, Süheyla Ünal, ve Salim Yoloğlu, “Hekimlerde Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi,” *Klinik Psikiyatri*, sayı: 4 (2001): 113-118.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

işlerinden daha fazla keyif alabilmeleri için, yaptıkları işin beklentilerini karşılama anlamıdır.. Bireylerin çalıştıkları işten aldıkları doyum, yaşam doyumlarına da etki edecektir. Yapılan 10 yıllık bir meta-analiz çalışmasının sonucunda iş doyum ve yaşam doyum arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.³ Ayrıca bireylerin işlerinden aldıkları doyum arttıkça iş verimliliğinin de artması beklenen bir durumdur. İş doyumunun yüksek olması örgüt tarafından beklenen yüksek verimlilik, devamsızlığın azalması ve işe bağlılığın artması gibi sonuçları beraberinde getirecektir. İyi bir performans örgütlerin çalışanlarından bekledikleri en önemli beklentiler arasında yer alır. İş doyumunu yüksek olan bireyler verimlilikle beraber çalıştıkları kurumlara başarıyı da getirecektir. Dolayısıyla örgütler açısından bakıldığında iş doyum kavramının önemi artmaktadır. Bireyin işinden alacağı doyum birçok farklı duruma göre değişebilir. Her bireyin işinden alacağı doyum farklı değişkenler belirleyebilir. Bunlar arasında maaş, iş çevresi, yaş, medeni durum vb. yer alabilir. İş doyum kavramına ilk ne zaman değinildiğine bakılacak olursa bunun 1920’li yıllarda başladığı ancak konunun öneminin 1940’lı yıllarda tam olarak anlaşıldığı belirtilmiştir.⁴ Literatür taraması yapıldığında da iş doyum alanında yapılan pek çok araştırma olduğu görülmektedir. Ayrıca iş doyum kavramı çalışma psikoloji alanında da yaygın bir şekilde kullanılan bir kavramdır. Bireyleri işe karşı neyin motive ettiği veya neyin motivasyonlarını düşürdüğünü anlamak toplum içerisinde daha üretken bireylerin olmasına da katkı sağlayacaktır. İş doyum da bireylerin işi ve iş yerleriyle ilgili genel duygu ve düşünceleri hakkında fikir verebilecek önemli bir değişkendir. İş doyumuna dair tanımlamalara

³ Ahmet A. Dikmen, “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sayı: 50 (1995): 115-140.

⁴ Ayşen Temel Eğinli, “Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma,” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3, sayı: 23 (2009): 35-52.

bakıldığında tanımların farklılık gösterdiği söylenebilir. Farklı kişilerin iş doyumuna dair farklı tanımları mevcuttur. “İş doyumunu, işin özellikleriyle bireylerin kendinde bulduğu özelliklerin uyum içinde olması şeklinde tanımlanabilir. İşgören, kendi standartları ile bu standartların hangisinin ne ölçüde karşılandığını karşılaştırdığında oluşan farklılıklar iş doyumunu belirlemektedir.”⁵ Araştırmacılar, iş doyumunu çalışanların işlerinden duydukları memnuniyeti ya da memnuniyetsizliği ifade eden iki uçlu bir kavram olarak tanımlamışlardır.⁶ Hulin ve Judge iş doyumunun kognitif, duygusal ve davranışsal unsurları da kapsayan, kişinin işine karşı olan çok boyutlu psikolojik cevaplarını içerdiğini belirtmiştir.⁷ Spector iş doyumunun üç önemli özelliğini listelemiştir. İlk olarak, örgütler insani değerlere göre yönetilmelidir; ikinci olarak çalışanların iş doyumunu düzeylerine bağlı olarak davranışları örgütlerin işlerindeki aktiviteleri ve işleyişi etkileyecektir; üçüncü olarak ise iş doyumunu örgütsel faaliyetlerin göstergesi olabilir, şeklinde sıralamıştır. Aynı zamanda iş doyumunu açıklayan pek çok farklı kuram vardır. Bu kuramların birçoğu iş doyumunu ve güdülenme arasındaki ilişkiyi temel almaktadır.

Akademisyenlik Açısından İş Doyumunun Önemi

Eğitim toplumlar için her dönemde büyük bir önem taşımıştır. Günümüzde de toplumların gelişebilmesi ve daha ileri seviyelere ulaşabilmesi açısından bu konu hala büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında toplum içerisindeki bireylerin daha iyi yerlere gelmesini sağlayan eğitim kurumları da büyük bir öneme sahiptir.

⁵ Yasemin Akman, Filiz Bilge ve Hülya Kelecioğlu, “Öğretim Elemanlarının İş Doyumlarının İncelenmesi,” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 32 (2007): 32-41.

⁶ Meral Öztürk ve Ercan Şahbudak, “Akademisyenlikte İş Doyumu,” *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 40, sayı: 8 (2015): 494-501.

⁷ Ashak P. Singh, Amish Singh ve Nitu Singhi, “Organizational Role Stress and Social Support as Predictors of Job Satisfaction Among Managerial Personnel,” *Journal of Psychosocial Research* 1, sayı: 10 (2015): 1-10.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

Özellikle bireyleri iş hayatına hazırlayan üniversitelerin toplum içindeki yeri tartışılmaz bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu kurumlarda eğitim vermekte olan akademik personele de bu konuda büyük bir sorumluluk düşmektedir. Sergiovanni ve Starratt öğretim elemanlarının iş doyumları ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, akademisyenlerin işlerinden doyum sağlamalarının önemini vurgulamaktadır. Krishna ve Nandan akademisyenlerdeki iş doyumunun hem öğrenci hem kurum için önemli bir konu olduğunu belirtmişlerdir.⁸ Toplum içerisinde yüksek iş doyumuna sahip akademisyenlere sahip olmak büyük önem taşıırken bu alanda yapılan çalışmaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Akademisyenlerin iş doyumuna hangi faktörlerin etki ettiğiyle ilgili literatür taraması yapıldığında ise farklı sonuçlara rastlamak mümkündür.

İş Doyumuyla İlgili Kuramlar

İş doyumuyla ilgili kuramlara baktığımızda en çok göze çarpan Herzberg'in Çift Faktör Teorisi ve Maslow'un Gereksinim Hiyerarşisi kuramıdır. Ancak bu konuyla ilgili daha fazla kuram mevcuttur. Literatürde iş doyumunu açıklayan teorilerin genellikle **Kapsam** ve **Süreç** teorileri olarak iki grupta sınıflandırıldığı görülmektedir.

Maslow'un Gereksinim Hiyerarşisi Kuramının temelinde kişinin temel ihtiyaçları vardır ve bunlar belli bir hiyerarşi içerisinde yer almaktadır. Kişi bir önceki basamakta bulunan ihtiyacını gidermeden bir sonraki ihtiyacının olduğu basamağa geçmez. Maslow'un kuramına göre kişinin gerçekleştirmesi gereken 5 temel ihtiyaç vardır. Bunlar en temelden başlamak üzere sırasıyla fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, statü ve saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirmedir.⁹ Maslow'un gereksinim hiyerarşisi bireylerin neden çeşitli özverilerde bulunarak başka bireylerin

⁸ Siva Rama Krishna ve Raja Nandan, "Determinants of Job Satisfaction of Faculty in Higher Education," *The Indian Journal of Industrial Relations* 1, sayı: 49 (2013): 132-147.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

düşünce ve emirleri doğrultusunda örgütlerde çalışmayı kabul ettikleri konusuna açıklık getirmeye çalışır. Bireylerin fizyolojik gereksinimlerini karşılamak üzere bir işe gereksinim duydukları, herhangi bir nedenle işsiz kaldıkları ya da haksızlığa uğradıkları durumlar için sigortalı, sendikalı olmak, gelecek için tasarrufta bulunmak gibi birtakım önlemleri ile güvenlik gereksinimlerini karşıladıklarını belirtir. Ayrıca insanların sosyal varlıklar oldukları için ait olma gereksinimleri nedeniyle anlaşabilecekleri iş grupları içinde çalışıp, kulüp, sendika ve dernekler kurdukları, saygınlık gereksinimlerini karşılamak üzere diğer insanlara hizmet vererek onların takdirini kazandıkları, bu şekilde kendilerine güvenlerin geliştiği ve topluluk içinde bir mevki sahibi olduklarını vurgular.⁹

McClelland'ın modeli başarı ihtiyacına ve güce odaklanır. McClelland, Maslow'un teorisindeki hiyerarşik sıralama fikrini kabul etmemiştir. Başarma, ilişki/bağlılık, güç ve bağımsızlık gibi kavramları içeren ihtiyaçları tanımlamıştır.¹⁰ Başarma ihtiyacı kişinin başarıya verdiği önem ve değer boyutuyken güç ihtiyacı başkalarını etkileme, prestij oluşturma ve bunu koruma ihtiyacıdır. Bağlılık ihtiyacı da başka kişiler ile ilişki kurma, gruba girme ve sosyal ilişkiler geliştirme olarak ifade edilebilir.

Bu konuyla ilişkili olarak dikkat çeken diğer önemli kuramlardan biri de Herzberg'in Çift Faktör Kuramı'dır. Herzberg'in kuramında iş doyumuyla ilgili faktörler iki gruba ayrılmıştır. Bunlar güdüleyici etmenler ve hijyenik etmenler başlıkları altında toplanmaktadır. Herzberg'e göre tatmine ve tatminsizliğe yol açan etmenler birbirinden farklıdır. Tatmin olma duygusu, motivatör (güdüleyici) faktörler ile ilişkiliyken, tatminsizlik

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

⁹ Özlem Sun, "İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü," (Uzman Yeterlilik Tezi, 2002).

¹⁰ Richard T. Mowday, Debra L. Shapiro ve Richard M. Steers, "Introduction to Special Topic Forum: The Future of Work Motivation Theory," *Academy of Management Review* 3, sayı: 29 (2004): 379-387, <http://dx.doi.org/10.2307/20159049>

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

duygusu hijyen faktörleriyle ilişkilidir.¹¹ Bu durumu açıklamak gerekirse Akman vd. güdüleyici faktörlerin olması durumunda performansın artacağını ve bunun doğrudan işin kendisinden alınan doyumla ilgili olduğunu belirtirken, hijyenik etmenlerin işin ortamı ve koşullarıyla ilgili olduğunu ve hijyen etmenlerinin olmaması durumunun doyumsuzluğa yol açacağını belirtmişlerdir. Ancak Herzberg'in kuramından bahsederken burada değinilmesi gereken bir nokta daha vardır. Herzberg'e göre iş doyumunu belirleyen iki temel faktör vardır. Bunlardan başarı, takdir gibi unsurlar (güdüleyici etmenler) iş doyumuna yol açarken bunların yokluğunda iş doyumsuzluğu ortaya çıkmamaktadır. Çalışma koşullarının iyi olmaması, düşük ücret (hijyenik etmenler) gibi olumsuzluklar iş doyumsuzluğuna sebep olurken bunların düzeltilmesi de iş doyumunun ortaya çıkmasına neden olmaz. Onaran bu durumu güdüleyici etmenlerin yalnız doyuma yol açması, hijyen etmenlerin de yalnız doyumsuzluğa yol açması şeklinde açıklamıştır.¹² İş yaparken alınan doyum, işteki başarı, tanınma, takdir edilme, ilerleme ve gelişme olanakları güdüleyici etmenler olarak sıralanabilirken çalışma koşulları, işletme politikaları, süpervizyon, kişilerarası ilişkiler hijyenik etmenler olarak sıralanabilmektedir.

Adams'ın eşitlik teorisi temelde bireylerin eşitsizlik hissetmesi olarak özetlenebilir. Adams'ın teorisi iş yerindeki eksik ya da fazla ödüllendirmelerin davranışlar üzerinde etkisi olduğunu belirtir. Eğer çalışanlar iki sosyal grup veya birey arasında eşitsizlik olduğunu

¹¹ Azize Ergeneli ve Mehmet Eryiğit, "Öğretim Elemanlarının İş Tatmini: Ankara'da Devlet ve Özel Üniversite Karşılaştırması," *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, sayı: 19 (2001): 159-178.

¹² Oğuz Onaran, *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları* (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985).

düşünürse, girdi ve çıktılarının eşit olmamasından dolayı çalışanın stresli ve memnuniyetsiz olması muhtemeldir.¹³

Alderfer Varoluş, İlgililik ve Büyüme Teorisi'nde (ERG Kuramı) Maslow'un teorisinde yer alan 5 temel gereksinim yerine 3 gereksinim sunmuştur.¹⁴ Bunlar varoluş, ilgililik ve büyümedir. Varoluş gereksinimlerine örgütsel açıdan bakıldığında ücret ve çalışma koşulları varoluş gereksinimleridir. İlgililik gereksinimi bireylerin karşılıklı bir duygu ve düşünce paylaşımını içeren iletişim gereksinimleridir. Kabul, onay, anlayış ve etki; ilgililik sürecinin unsurlarıdır. Kendini geliştirme, yaratıcı ve verimli olma, büyüme gereksinimleri arasındadır. Bireylerin bu gereksinimlerinden doyum sağlaması, becerilerini kullanmaları ve yeni beceriler geliştirmesiyle ilişkilidir. Kişinin içinde bulunduğu ortamlardan bazıları bunu destekleyip, kişiyi zorlayıcı ve motive edici olurken bazıları engelleyici olur.

Beklenti Kuramı incelendiğinde Vroom ilk bakılması gereken isimdir. Vroom'un teorisi değerlik, yararlılık ve beklenti kavramları etrafında oluşturulur.¹⁵ Çalışanlar işle ilgili çeşitli davranışlarını değerlendirirler (çok çalışmak) ve bu davranışlar içinden onları en çok ödül ve sonuca (terfi) götürececek olan davranışı seçerler.

İş Doyumuna Etki Eden Faktörler

İş doyumuna etki eden faktörleri bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkün olacaktır. Bireysel faktörler başlığı altında daha çok yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, unvan gibi kişiden kişiye farklılık gösterebilen özelliklere yer verilebileceği gibi

¹³ Stephen Dugguh ve Ayaga Dennis, "Job Satisfaction Theories: Traceability to Employee Performance in Organizations," *Journal of Business and Management* 5, sayı: 16 (2014): 11-18.

¹⁴ Clayton P. Alderfer, *Existence, Relatedness and Growth* (New York: Free Press, 1972).

¹⁵ Victor H. Vroom, *Work and Motivation* (New York: Wiley, 1964).

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

örgütsel faktörler başlığı altında da ücret, yükselme olanakları, çalışma koşulları, çalışma süreleri, iletişim gibi çalışılan örgütlere bağlı faktörlerden bahsedilebilir.

Bireysel Faktörler

Yaş: Yapılan literatür taramasında mevcut araştırmaların birçoğunda yaş ile iş doyumu arasında bir ilişki olduğu görülmüştür. Yaş ilerledikçe iş doyumunun da artması pek çok araştırmada görülen bir durumdur. Clark vd. çalışmalarında yaş ve iş doyumu arasında U şeklinde bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır.¹⁶ Orta yaşlarda en düşük noktaya inen iş doyumunun daha sonra yaş ilerledikçe yükseldiğini belirtmişlerdir. Literatürde iş doyumunun yaş değişkenine göre değiştiğini gösteren pek çok araştırma varken böyle bir değişimin olmadığını gösteren araştırmalara da rastlamak mümkündür. Kıyan vd. İstanbul Tıp Fakültesi'nde çalışan hekimlerle yaptıkları araştırmada iş doyumunun yaşa göre değişmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Cinsiyet: Cinsiyete göre de bireylerin iş doyumlarında değişiklikler olduğunu gösteren araştırmalar vardır. Ancak cinsiyete göre iş doyum düzeylerinin değişmediğini gösteren araştırmalar da mevcuttur. Kirel, iş doyumunun kadın ve erkek ayrımından çok beklenti düzeyiyle alakalı olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda kadın ve erkekleri farklı içsel motivasyon unsurlarının motive ettiği bulunmuştur. Buradan yola çıkarak kadın ve erkek arasındaki iş doyumunu farklılıklarının onları motive eden unsurların birbirinden farklı olmasından kaynaklanabiliyor olabileceği söylenebilir.

Medeni Durum: Evli veya bekar olma ile iş tatmini arasındaki ilişkiye bakıldığında evlilerin iş tatmininin bekarlara oranla daha yüksek

¹⁶ Andrew Clark, Andrew Oswald ve Peter Warr, "Is Job Satisfaction U-Shaped in Age?," *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, sayı: 69 (1996): 57-81.

¹⁷ Çiğdem Kirel, "Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi," *İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi* 2, sayı: 28 (1999): 115-136.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

olduğuna dair bulgular dikkat çekmektedir.¹⁸ Özaydın ve Özdemir, banka personeliyle yaptıkları araştırmalarında Minnesota İş Doyumu Ölçeğinin iç kaynaklı tatmin boyutunda evli ve bekarların iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulurken dış kaynaklı ve ölçeğin geneli itibariyle iş tatmini düzeylerinde farklılık bulmamışlardır. Cenkseven ve Dost öğretim elemanlarıyla yaptıkları çalışmada evli öğretim elemanlarının iş doyum düzeylerinin bekâr öğretim elemanlarına göre daha yüksek olduğu sonucuna varırken¹⁹, Öztürk ve Şahbudak ise Cumhuriyet Üniversitesi akademisyenleriyle yaptıkları araştırmalarında evli ve bekârlar arasında iş doyum düzeylerinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Unvan: Yapılan literatür taramasıyla birlikte unvanla birlikte iş doyumunun da arttığını gösteren birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Hotamışlı ve Ağca öğretim elemanlarıyla yaptıkları araştırmada²⁰ Dr. Araştırma/Dr. Öğretim Görevlilerinin en düşük iş doyum düzeyine, profesörlerin ise en yüksek iş doyum düzeyine sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Oshagbemi de genel iş doyum düzeyinin alınan unvanlarla birlikte arttığını belirtmiştir. Yine akademisyenlerle yapılan bir başka araştırmada da aynı sonuca ulaşılmıştır. Öztürk ve Şahbudak'ın yaptıkları araştırmada unvan açısından en yüksek iş doyumuna sahip grup profesörlerdir. Özaydın ve Özdemir yaptıkları araştırmada Minnesota İş Doyumu Ölçeğinin iç kaynaklı ve genel doyum boyutunda unvan arttıkça iş doyumunda artış olduğunu belirtirlerken dış

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

¹⁸ Mehmet Merve Özaydın ve Ömer Özdemir, "Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği," *İşletme Araştırmaları Dergisi* 1, sayı: 6 (2014): 251-281.

¹⁹ Fulya Cenkseven ve Meliha Tuzgöl Dost, "Öğretim Elemanlarının Sosyodemografik Değişkenlere ve Üniversitelerini Değerlendirmelerine Göre İş Doyumları," *Eğitim ve Bilim* 148, sayı: 33 (2008): 28-39.

²⁰ Mustafa Hotamışlı ve Veysel Ağca, "Öğretim Elemanları İş Tatmin Düzeylerinin Demografik Özelliklere Göre Değişmesi: Türkiye'de Kamu ve Vakıf Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma," *Sosyal Bilimler Dergisi* 2, sayı: 12 (2010): 95-118.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

kaynaklı tatmin boyutunda anlamlı bir farklılık bulmamışlardır. Akman vd. (2007) 203 öğretmen elemanı ile yaptıkları araştırmada unvanı yüksek olanların unvanı daha düşük olanlara göre daha yüksek iş doyumuna sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Ancak aynı zamanda bunun tam tersi sonuca ulaşan araştırmalara rastlamak da mümkündür.

Örgütsel Faktörler

Ücret: Ücret iş doyumuna etki eden en önemli örgütsel faktörler arasında gösterilebilir. Çalışan bireylerin verdikleri emeğin karşılığını gösteren unsurlardan biridir ücret. Dolayısıyla bireylerin çalışmalarının karşılığında bekledikleri ücreti alıp/alamamalarının onların iş doyumunu etkilediği düşünülmektedir. Bireylerdeki maddi doyumsuzluk performansın düşmesi, işten ayrılma, devamsızlıkta artış ve işin tümünden duyulan doyumsuzluk seviyesini yükseltmektedir. Buradan yola çıkarak alınan ücretin yetersizliğinin örgütler tarafından olumsuz olarak değerlendirilebilecek bazı sonuçlara yol açabileceği yorumunu yapmak mümkün olacaktır.

Yükselme Olanakları: Örgütler içerisindeki yükselme olanakları da çalışanlar açısından önem arz eden konulardan bir tanesidir. Birçok kişi için çalıştıkları işlerdeki yükselme olanakları önemlidir, çünkü örgüt içerisindeki yükselme aynı zamanda çalışanlara ücret gibi başka açılardan da olumlu olanaklar sağlayacaktır. Bu durumda yükselme olanağı ve ücreti birbiriyle ilişkili olarak görmek mümkün olabilir. Örgüt içerisinde yükselmek, aynı zamanda bireyin statüsünü de yükseltecek ve ona daha fazla saygınlık kazandıracaktır. Bu açıdan bakıldığında örgütler içerisindeki yükselme olanaklarının birçok başka değişkenle de ilişkili olabileceği yorumunu yapmak mümkün olabilir.

İletişim: İletişim yaşamın her alanında büyük bir önem taşıdığı gibi iş hayatında da büyük bir önem taşımaktadır. Bireylerin etraflarındaki kişilerle sağlıklı bir iletişim içerisinde olmalarının onlara psikolojik açıdan olumlu katkıları olduğu bilinmektedir. Vakitlerinin büyük bir kısmını

iş yerinde geçiren bireyler için çalıştıkları iş yerlerindeki kişilerle iyi bir iletişim halinde olmaları onların iş doyumunu arttırabilmektedir.

Sosyal Destek ve Algılanan Sosyal Destek

Sosyal desteğin insan hayatındaki yeri her açıdan bakıldığında büyük bir önem taşımaktadır ve bu alanda yapılan çalışmaların sayısı hızla artmaktadır. İnsan doğum anından itibaren etrafındaki kişilerle iletişim halinde olur ve çevresindeki bu kişilerle iletişim kurarak sosyalleşir. Kişinin etrafındaki kişilerle kuracağı sağlıklı bir iletişim ve bu kişilerden destek görmesi o kişinin gelişimine olumlu katkılar sağlayacaktır. Psikoloji alanına baktığımızda da sosyal olmanın, kişilerin ruhsal sağlığı açısından da olumlu etkileri olduğunu görebilmekteyiz. Öyle ki sosyal olarak daha izole olan bireyler psikolojik ve fiziksel olarak daha sağlıksızdırlar ve ölüm olasılıkları daha yüksektir.²¹ Cohen ve Wills, birçok araştırmanın sonucuna göre sosyal desteğin psikolojik ve fiziksel sağlıkla ilişkili olduğundan bahsetmişlerdir. Cassel ve Cobb insan ve hayvanlarla ilgili otuzdan fazla araştırmayı gözden geçirmelerinin sonucunda sosyal ilişkilerin sağlık için koruyucu olduğunu bulmuşlardır. Dolayısıyla sağlık ve sosyal destek birbiriyle böyle ilişkili iki kavramken, bu konu daha da büyük bir önem kazanmaktadır ve bu alanda yapılan araştırmaların sayısı hız kazanmaktadır. Literatürdeki sosyal destekle ilgili olan tanımlar sosyolojik, psikolojik ve iletişim bakış açısı olmak üzere üç bakış açısına göre tanımlanmışlardır. Bunlardan ilki sosyolojik bakış açısıdır. Bireylerin sosyal gruplara ne derecede dahil olduğuna odaklanır. İkincisi psikolojik bakış açısıdır ve desteğin algılanan ulaşılabilirliğine odaklanır. Üçüncüsü ise iletişim bakış açısıdır. Bu bakış açısı da desteği sağlayanlar ve desteği alanlar arasında oluşan etkileşime odaklanır.²²

²¹ James S. House, Karl R. Landis ve Debra Umberson, "Social Relationships and Health," *Science* 4865, sayı: 241 (1988): 540-545.

²² Anita L. Vangelesti, "Challenges in Conceptualizing Social Support," *Journal of Social and Personal Relationships* 1, sayı: 26 (2009): 39-51.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

Sosyal destek fikri 1970'lerin ortalarında büyük bir değer kazanmıştır ve bu konuyla ilgili araştırmalara son 30 yılda daha çok odaklanılmıştır. Cohen ve Wills tarafından öne sürülen temel etki modeli ve tampon etki modeli olmak üzere sosyal desteğin kişiyi strese, olumsuz sonuçlarına ve hastalıklara karşı nasıl ve neden etkilediğini açıklamada yardımcı olan ve sosyal destekle sağlık arasındaki ilişkinin incelenmesiyle ilgili olan iki temel teori bulunmaktadır. Tampon etkisi modeline göre destek, iyi olma haliyle sadece kişi stres altındayken ilişkilidir. Destek, kişiyi stresli olayların hastalığa yol açan etkilerinden korur (tampon görevi görür). Yani stresli bir durumla karşılaşılması durumunda destek, tampon görevi görecektir. Diğer model olan temel etki modeline göre kişi, ister stres altında olsun ister olmasın sosyal kaynaklar faydalıdır.²³

İnsanların yaşamında önemli bir yeri olan, gerektiğinde bireye duygusal, maddi ve zihinsel (bilişsel) yardım sağlayan tüm kişiler arası ilişkiler, sağlığı korumaya yarayan “Sosyal Destek Sistemleri” olarak tanımlanır.²⁴ Maddi destek, “günlük sorumlulukların gerçekleştirilmesi için başkaları tarafından sağlanan eylem ya da araçlardır”.²⁵ Duygusal destek, kişinin sevgi, şefkat, güven, ilgi, empati ve bir gruba ait olması gibi temel sosyal gereksinimleri içerir. Zihinsel (bilişsel) destek ise bireyin sorunlarını çözmesine yardım edecek bilgi olarak tanımlanır. Kişiler sosyal desteği aileden, eşten ya da arkadaştan görüyor olabilirler. En önemli sosyal destek kaynağı ise ailelerdir. Bunun yanı sıra arkadaş desteği de ruhsal sağlık için önemlidir. Sosyal destek ağları formal ve informal olmak üzere ikiye

²³ Sheldon Cohen ve Thomas A. Wills, “Stress, Social Support and Buffering Hypothesis,” *Psychological Bulletin* 2, sayı: 98 (1995): 310-357.

²⁴ Melek Ardahan, “Sosyal Destek ve Hemşirelik,” *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2, sayı: 9 (2006): 68-75.

²⁵ Özlem Bayraktar, “Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri ile Duygusal Zekâları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2011).

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

ayrılabilir. Formal sosyal destek ağları kişinin müdürüyle, akranlarıyla olan ilişkisini içerirken informal sosyal destek ağları kişinin ailesi ve arkadaşları arasındaki bağı ifade eder.²⁶

Son yıllarda sosyal destek alanında yapılan araştırmalarda ağırlık, sosyal ilişkilerin yeterince destekleyici olup olmadığıyla ilgili kişinin genel izlenimlerine yani algılanan sosyal desteğe kaymıştır. Bir başka tanıma göre, algılanan sosyal destek kişilerin değer verildiğini ve sevildiklerini hissetmelerini ve önemli diğer kişilerle ilişkilerinde iyi olduklarını hissetmelerini kapsar.²⁷ Algılanan destek, kişilik özellikleri, tutum ve mizaçtan da etkilenebilmektedir. Başka bir deyişle algılanan sosyal destekte sosyal desteğin nasıl algılandığına dair kişinin kendi görüşleri etkili olduğu için kişilik özellikleri, tutum ve mizacında bu algılamaya etki etmesi muhtemeldir.

Ayrıca yapılan bazı araştırmalar sosyal desteğin iş doyumunu konusunda da oldukça önemli olduğunu göstermiştir. Sosyal destek iş doyumunu tahmin etmede temel bir kaynaktır. Harris vd. yapılan araştırmaların sonuçlarının iş yerindeki sosyal desteğin yüksek bir iş doyumuyla ilişkili olduğunu gösterdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca iş yerinde sosyal desteğin cinsiyete göre de değişiklik gösterebildiğinden bahsetmişlerdir. Taylor vd. yaptıkları araştırmada kadınların iş yerindeki sosyal desteğe erkeklerden daha fazla değer verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca özellikle süpervizör sosyal desteği, çeşitli iş ortamlarında işe bağlı stresin olumsuz sonuçlarını hafifletmek olarak tanımlanmaktadır. Araştırmalar hem iş doyumunu hem de algılanan sosyal desteği çalışanın aynı işte kalmasında

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

²⁶ Safia Bano vd., “Does Perceived Social Support Mediate The Relationship of Perceived Organizational Support and Job Satisfaction?,” *Journal of Managerial Sciences* 3, sayı: 11 (2017): 105-118.

²⁷ Ramin Aliyev ve Erhan Tunç, “Ortaokul Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyi ve Benlik Algılarının İncelenmesi,” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sayı: 21 (2017): 401-418.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

öngörücü olarak tanımlamıştır. Brough ve Pears iş yerindeki sosyal desteğin işbirlikçi problem çözme ve bilgi paylaşma, durumları yeniden değerlendirme ve iş arkadaşları, süpervizörler ve yöneticiler gibi çeşitli personelden tavsiye toplamaya odaklandığını belirtmişlerdir.²⁸ Singh vd. sosyal destekten, olumlu bireysel ve örgütsel sonuçlarla ilişkili önemli bir kaynak olarak bahsetmişlerdir. Anlaşıldığı üzere algılanan sosyal destekle iş doyumu arasındaki ilişkinin önemli olduğunu vurgulayan araştırmalar mevcuttur. Günümüzde sosyal destek ve algılanan sosyal destekle ilgili araştırmalar her ne kadar hız kazanmış olsa da literatürde bu konuyla ilgili akademisyenler üzerinde yapılan araştırmaların sayısının çok fazla olmadığı göze çarpmaktadır.

Sosyal desteğin bireylerin hayatının her alanında böyle büyük bir öneme sahip olması bu alanda yapılan çalışmaların da hızlanmasına sebep olurken bazı araştırmacılar bireylerin algıladıkları sosyal desteği ölçmek amacıyla çeşitli ölçekler geliştirmişlerdir. Zimet vd. bu amaçla Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğini geliştirmişlerdir.²⁹

Günümüzde iş doyumu önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir ve konuyla ilgili yapılan araştırmalar oldukça fazladır. Aynı zamanda sosyal destek ve algılanan sosyal destek de bireylerin yaşamındaki etkisiyle birlikte önem taşıyan bir konudur. Bu araştırma kapsamında toplumların daha iyi yerlere gelebilmesi için gerekli olan akademisyenlerin iş doyumuyla, algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Akademisyenlerin iş doyumuna etki eden faktörleri anlamak bu alanlardaki eksikliklerin giderilmesine de katkı sağlayabilir. Konuyla ilgili literatür taraması yapıldığında akademisyenlerde iş

²⁸ Paula Brough ve Judi Pears, "Evaluating The Influence of The Type of Social Support On Job Satisfaction and Work Related Psychological Well-Being," *International Journal of Organizational Behaviour* 2, sayı: 8 (2004): 472-485.

²⁹ Gregory D. Zimet, "The Multidimensional Scale of Perceived Social Support," *Journal of Personality Assessment* 1, sayı: 52 (1998): 30-41.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

doyumunu inceleyen pek çok araştırmaya rastlamak mümkündür. Ancak akademisyenlerdeki iş doyumuyla algılanan sosyal destek arasındaki ilişkiyi inceleyen çok fazla araştırma olmadığı görülmektedir. Bu amaçla araştırmanın literatüre katkı sağlaması da amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın evrenini Üsküdar Üniversitesi akademisyenleri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Üsküdar Üniversitesi'nde bulunan tüm akademik personele ulaşılmaya çalışılmış olup çalışmaya geri dönüşü 84 kişi yapmıştır. Araştırmanın örneklemini üniversitede görev yapmakta olan 84 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan akademisyenlerden 62'sini kadın, 22'sini erkek katılımcılar oluşturmaktadır.

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeli bir çalışmadır. Araştırmada Üsküdar Üniversitesi'nde bulunan akademisyenlerin iş doyumunun algılanan sosyal destekle olan ilişkisinin yanı sıra; iş doyumunun ve algılanan sosyal destek düzeylerinin yaş, cinsiyet, unvan, medeni durum, mesleki kıdem, yürütülen lisansüstü tez sayısı, akademisyenlik durumu, haftada verilen ders saati, ailede akademisyenlik durumu ile ilişkisine de bakılmıştır.

Araştırma deseni Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Veri Toplama Araçları:

a. Sosyodemografik Veri Formu:

Katılımcılara ilk olarak araştırmacı tarafından oluşturulan Sosyodemografik Veri Formu sunulmuştur. Sosyodemografik Veri Formunun amacı uygulanan ölçeklere katkı sağlayan bireyler hakkında daha detaylı bilgi edinmektir. Aynı zamanda iş doyumunu ve algılanan sosyal desteğin sosyodemografik verilerle olan ilişkisini incelemektir. Formdaki sorular ölçeklerden elde edilen bilgileri pekiştirmek ve istenilen verileri

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

tamamlamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda katılımcılardan yaş, cinsiyet, unvan, medeni durum, mesleki kıdem, yürütülen lisansüstü tez sayıları, akademisyenlik durumu, ailede akademisyenlik durumu, haftada verilen ders saati gibi bilgiler istenmiştir.

b. Minnesota İş Doyumu Ölçeği:

Minnesota İş Doyumu Ölçeği (MİDÖ) 1967 yılında Weiss ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin uzun ve kısa olmak üzere iki farklı formu vardır. Uzun form 100 sorudan oluşurken kısa form 20 sorudan oluşur. Bu araştırmada ölçeğin kısa şekli kullanılmıştır. Soruların cevapları 5'li likert tipi cevaplardan oluşmaktadır. Aynı zamanda ölçeğin uygulanması az bir zaman alır. Uzun form 15-20 dakika gibi bir süre alırken kısa form 5 dakika gibi bir süre alır. MİDÖ'nün Türkçeye uyarlanması Baycan tarafından yapılmıştır. MİDÖ'nün kısa formu içsel doyum, dışsal doyum ve genel doyum olmak üzere üç alt ölçekten oluşur. MİDÖ'den alınan puanlar hesaplandıktan sonra genel iş doyumunu puanı 20-100 arasında olmaktadır. Yüzdelerik değer olarak bakıldığında %25 ve altı düşük iş doyumunu, %26-74 arası orta iş doyumunu, %75 ve üzere yüksek iş doyumunu ifade etmektedir.³⁰

c. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği:

Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) Zimet ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. 12 maddeden oluşmaktadır ve 7'li likert tipi cevapları içermektedir. Ölçekten elde edilen puanın yüksek olması algılanan sosyal desteğin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. "Önerilen alt ölçek yapısı; aile, arkadaşlar ve özel bir insandan alınan algılanan desteği içermektedir". Ölçek Türkçeye Arkar ve Eker tarafından

³⁰ David J. Weiss, Rene V. Dawis, George W. England ve Lloyd H. Lofquist, *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire* (Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center, 1967)

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

çevrilmiştir ve faktör yapısı, güvenilirliği ve yapı geçerliği ve ülkemizde kullanımı açısından genel olarak tatmin edici bulunmuştur.³¹

Veri Analizi

Elde edilen bilgilerin analizi için; SPSS (Statistical Package Program for Social Science) versiyon 21.0 programı kullanılmıştır. Sosyodemografik Bilgi ve Veri Formunda yer alan değişkenlerin dağılımlarını tespit etmek amacıyla Frekans Analizi kullanılmıştır. Uygulanan ölçekler ile Sosyodemografik Bilgi ve Veri Formunda yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Bağımsız Gruplarda T-Testi Analizinden yararlanılmıştır. Ölçeklerin kendi aralarındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla ise Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada yer alan 84 katılımcının cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde; 62 (%73,8) kadın, 22 (%26,2) erkek olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 16 (%19) kişi 20-30 yaş, 31 (%36,9) kişi 31-40 yaş, 22 (%26,2) kişi 41-50 yaş, 9 (%10,7) kişi 51-60 yaş ve 6 (%7,1) kişi 61 yaş ve üzeri grubunda yer almaktadır. Katılımcıların medeni duruma göre dağılımları incelendiğinde; 45 (%53,6) kişinin evli, 31 (%36,9) kişinin bekar, 8 (%9,5) kişinin boşanmış veya dul olduğu görülmektedir. Mesleki kıdeme yönelik dağılım incelendiğinde; 24 (%28,6) kişi 5 yıl ve daha az, 12 (%14,3) kişi 6-10 yıl, 12 (%14,3) kişi 11-15 yıl, 15 (%17,9) kişi 16-20 yıl, 21 (%25) kişi 21 yıl ve daha fazla zamandır mesleki kıdeme sahiptir. Katılımcılardan 34 (%40,5) kişi öğretim görevlisi, 10 (%11,9) kişi araştırma görevlisi, 25 (%29,8) kişi yardımcı doçent, 5 (%6) kişi doçent ve 10 (%11,9) kişi profesör unvanına sahiptir. Araştırmaya katılan 84 akademisyenden 20 (%23,8)'sinin

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

³¹ Gregory D. Zimet, "The Multidimensional Scale of Perceived Social Support," *Journal of Personality Assessment* 1, sayı: 52 (1998): 30-41.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

yarı zamanlı, 64 (%76,2)'ünün tam zamanlı olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan 23 (%27,4) kişinin ailelerinde akademisyen varken, 61 (%72,6) kişinin ailelerinde akademisyen olmadığı görülmektedir. Haftada verilen ders saatine yönelik dağılım incelendiğinde 54 (%64,3) kişinin 15 saatten az, 30 (%35,7) kişinin 15 saatten fazla ders verdikleri saptanmıştır. Yürütülen lisansüstü tez sayısına yönelik dağılım incelendiğinde 63 (%75) kişinin 5'ten az, 21 (%25) kişinin ise 5 ve daha fazla sayıda lisansüstü tez yürüttükleri görülmektedir.

İş doyumunu ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 1'te verilmiştir.

Tablo 1: Ölçekler Arasında Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		1	2	3	4	5	6	7
MİDÖ-Genel Doyum	r	1						
MİDÖ-İçsel Doyum	r	0,903**	1					
MİDÖ-Dışsal Doyum	r	0,860**	0,557**	1				
ÇBASDÖ-Aile Destek	r	0,000	-0,077	0,092	1			
ÇBASDÖ-Arkadaş Destek	r	0,078	0,059	0,081	0,332**	1		
ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek	r	0,164	0,078	0,223*	0,362**	0,547**	1	
ÇBASDÖ Toplam	r	0,119	0,040	0,183	0,657**	0,796**	0,873**	1

* $p < 0,05$: İstatistiksel olarak anlamlı

** $p < 0,01$: İstatistiksel olarak anlamlı

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

Korelasyon sonuçlarına göre; MİDÖ-Genel Doyum ile MİDÖ-İçsel Doyum ($r=0,903$; $p=0,000$) ve MİDÖ-Dışsal Doyum ($r=0,860$; $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Diğer taraftan MİDÖ-Genel Doyum ile ÇBASDÖ-Aile Destek ($r=0,000$; $p=0,998$), ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ($r=0,078$; $p=0,479$), ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ($r=0,164$; $p=0,137$) ve ÇBASDÖ Toplam ($r=0,119$; $p=0,282$) arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

MİDÖ-İçsel Doyum ile MİDÖ-Dışsal Doyum ($r=0,557$; $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Öte yandan MİDÖ-İçsel Doyum ile ÇBASDÖ-Aile Destek ($r=-0,077$; $p=0,488$), ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ($r=0,059$; $p=0,596$), ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ($r=0,078$; $p=0,480$) ve ÇBASDÖ Toplam ($r=0,040$; $p=0,721$) arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

MİDÖ-Dışsal Doyum ile ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ($r=0,223$; $p=0,041$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki saptanmışken, ÇBASDÖ-Aile Destek ($r=0,092$; $p=0,408$), ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ($r=0,081$; $p=0,461$) ve ÇBASDÖ Toplam ($r=0,183$; $p=0,096$) arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

ÇBASDÖ-Aile Destek ile ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ($r=0,332$; $p=0,002$), ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ($r=0,362$; $p=0,001$) ve ÇBASDÖ Toplam ($r=0,657$; $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ile ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ($r=0,547$; $p=0,000$) ve ÇBASDÖ Toplam ($r=0,796$; $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. ÇBASDÖ-Diğer Önemli Kişi Destek ile ÇBASDÖ Toplam ($r=0,873$; $p=0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır.

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin cinsiyete göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Bağımsız Gruplarda

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

T-Testi Analizi sonuçlarına göre; MİDÖ-Genel Doyum, MİDÖ-Dışsal Doyum, ÇBASDÖ-Aile Destek, ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ve ÇBASDÖ Toplam puanları cinsiyete göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Erkek katılımcıların MİDÖ-Genel Doyum ve MİDÖ-Dışsal Doyum puanları kadın katılımcılara göre anlamlı derecede farklı ve yüksektir. ÇBASDÖ-Aile Destek, ÇBASDÖ-Arkadaş Destek ve ÇBASDÖ Toplam ise kadın katılımcılarda, erkek katılımcılara göre anlamlı derecede farklı ve yüksektir.

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin yaşa göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre iş doyum ve algılanan sosyal destek düzeyleri yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin medeni duruma göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre MİDÖ-Genel Doyum ve ÇBASDÖ-Aile Destek ile medeni durum arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunmaktadır. ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını saptamak amacıyla yapılan Tukey Post-Hoc testi sonuçlarına göre; MİDÖ-Genel Doyum için; evli ve bekar arasındaki anlamlı ilişkiden kaynaklandığı görülmektedir. Evli katılımcıların MİDÖ-Genel Doyum puanlarının bekar katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

ÇBASDÖ-Aile Destek için; evli ve bekar arasındaki anlamlı ilişkiden kaynaklandığı görülmektedir. Evli katılımcıların ÇBASDÖ-Aile Destek puanlarının bekar katılımcılardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin mesleki kıdeme göre ortalamalarını ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

Tablo 2		N	Ortalama	Std. Sapma	F	p
MİDÖ- Genel Doyum	5 yıl ve daha az	24	3,69	0,55	3,226	0,017*
	6-10 yıl	12	3,57	0,71		
	11-15 yıl	12	3,59	0,49		
	16-20 yıl	15	3,92	0,51		
	21 yıl ve üzeri	21	4,14	0,53		
MİDÖ- İçsel Doyum	5 yıl ve daha az	24	3,82	0,60	2,096	0,089
	6-10 yıl	12	3,79	0,72		
	11-15 yıl	12	3,96	0,59		
	16-20 yıl	15	4,04	0,53		
	21 yıl ve üzeri	21	4,28	0,52		
MİDÖ- Dışsal Doyum	5 yıl ve daha az	24	3,50	0,62	3,980	0,005*
	6-10 yıl	12	3,23	0,91		
	11-15 yıl	12	3,03	0,63		
	16-20 yıl	15	3,75	0,70		
	21 yıl ve üzeri	21	3,92	0,72		
ÇBASDÖ- Aile Destek	5 yıl ve daha az	24	24,25	5,48	0,776	0,544
	6-10 yıl	12	23,00	4,63		
	11-15 yıl	12	23,83	4,23		
	16-20 yıl	15	25,73	3,43		
	21 yıl ve üzeri	21	25,00	3,75		
ÇBASDÖ- Arkadaş Destek	5 yıl ve daha az	24	23,04	4,85	0,660	0,622
	6-10 yıl	12	24,16	3,37		
	11-15 yıl	12	25,91	3,80		
	16-20 yıl	15	23,80	6,68		
	21 yıl ve üzeri	21	23,38	6,02		

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

ÇBASDÖ- Diğer Önemli Kişi Destek	5 yıl ve daha az	24	22,00	7,63	1,717	0,155
	6-10 yıl	12	17,91	8,50		
	11-15 yıl	12	23,66	7,31		
	16-20 yıl	15	24,40	6,15		
	21 yıl ve üzeri	21	23,38	5,94		
ÇBASDÖ Toplam	5 yıl ve daha az	24	69,29	11,38	0,974	0,427
	6-10 yıl	12	65,08	14,00		
	11-15 yıl	12	73,41	13,13		
	16-20 yıl	15	73,93	13,20		
	21 yıl ve üzeri	21	71,76	15,19		

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin akademik unvana göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına göre; iş doyum ve algılanan sosyal destek düzeyleri akademik unvana göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

İş doyum ve algılanan sosyal destek düzeylerinin akademisyenlik durumuna göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan Bağımsız Gruplarda T-Testi Analizi sonuçlarına göre; iş doyum ve algılanan sosyal destek düzeyleri akademisyenlik durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tartışma

Bu çalışmada akademisyenlerdeki iş doyumunun algılanan sosyal destekle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bilgiler zaten yöntem bölümünde verilmişti.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

İş doyumuyla algılanan sosyal desteğin arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik korelasyon analizinde Minnesota İş Doyumu Ölçeği ile Dışsal Doyum ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin, diğer önemli kişi destek alt boyutlarında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur. Ancak iki ölçek arasında bunun dışında kalan alt boyutlara bakıldığında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda çalışmanın hipotezinin kısmen doğrulandığını söylemek mümkün olacaktır. İş doyumunu ve algılanan sosyal destek düzeylerinin sosyodemografik değişkenler açısından değişimi incelendiğinde bazı değişkenlerin ölçekten alınan puanlara etki ettiği bulunmuştur.

Cinsiyet açısından bakıldığında MİDÖ'nün genel doyum ve dışsal doyumunun erkek katılımcılarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal destek açısından bakıldığında ise ÇBASDÖ'nün aile desteği, arkadaş desteği ve toplamlarının, kadın katılımcılarda daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sonuçların literatürle uyumlu sonuçlar olduğu görülmektedir. Elde edilen bilgiler literatürle uyusmaktadır. Yapılan pek çok araştırmada iş doyumunun cinsiyete göre değiştiğinden çalışma içerisinde bahsedilmiştir.

Medeni durum açısından bakıldığında ise MİDÖ-genel doyumun evli katılımcılarda bekâr katılımcılara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Aynı şekilde ÇBASDÖ-aile destek evli katılımcılarda bekâr katılımcılara göre daha yüksek çıkmıştır. Bu bilgilerle birlikte hem iş doyumunu hem algılanan sosyal destekte medeni duruma göre bir değişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular literatürle uyusmaktadır. Yapılan birçok araştırma medeni durumun iş doyumunu düzeyine etki ettiği sonucunu desteklemektedir. Dost ve Cenkseven öğretim elemanlarıyla yaptıkları çalışmada iş doyumunu sadece medeni durumun etkilediğini belirtmişlerdir. Bu araştırmanın sonucuyla benzer bir sonuca ulaşarak evli öğretim elemanlarının iş doyumlarının bekâr öğretim elemanlarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

Mesleki kıdemlere bakıldığında algılanan sosyal destek düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmazken iş doyumunu düzeylerinde farklılık saptanmıştır. MİDÖ-genel doyum ve dışsal doyum 21 yıl ve üzeri görev yapanlarda daha yüksek çıkmıştır. Akademisyenlerin yürüttükleri lisansüstü tez sayısına göre ölçek puanlarına bakıldığında 5'ten daha fazla lisansüstü tezi yürüten katılımcılarda algılanan sosyal destek düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. ÇBASDÖ-diğer önemli kişi ve toplam puanları 5'ten fazla lisansüstü tezi yürüten katılımcılarda daha yüksektir. Akman vd. öğretim elemanlarıyla yaptıkları araştırmada hizmet süresi açısından benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre hizmet süresi fazla olanların iş doyumunun daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.⁵ Öztürk ve Şahbudak ise iş doyumunu ve çalışma süresi arasında ilişki olduğunu gösteren araştırmaların çoğunlukta olduğunu belirterek bu araştırmalardan kimisinin hizmet süresi arttıkça iş doyumunun arttığını gösterdiğini, kimisinin ise hizmet süresi arttıkça iş doyumunun düştüğünü gösterdiğinden bahsetmişlerdir.⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere araştırmadan elde edilen bulgu literatürdeki bilgilerle uyumaktadır.

Araştırmanın sonucuna göre iş doyumunun yaş ve unvana göre anlamlı bir şekilde değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan araştırmalara rastlamak mümkündür. Dost ve Cenkseven araştırmalarında iş doyumunun yaş ve unvana göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.¹⁹ Elde edilen bilgilerle birlikte hem iş doyumunu hem algılanan sosyal destek düzeylerinin cinsiyet ve medeni duruma göre değiştiği bulunmuştur. Mesleki kıdeme göre iş doyumunda değişim olduğu ve yürütülen lisansüstü tez sayısına göre algılanan sosyal destek düzeyinde değişim olduğu görülürken; yaş, unvan, akademisyenlik durumu, ailede akademisyen olması ve haftalık ders saatine göre her iki ölçekten elde edilen puanlarda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Algılanan sosyal doyum ve destek ile birlikte, iş doyumunu üzerinde pek çok araştırma yapılan önemli iki kavramdır. Yükseköğretim kurumları ise

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

toplumların gelişebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu kurumların daha başarılı olabilmesi için en önemli rollerden biri de akademisyenlere düşmektedir. Bu araştırmada da akademisyenlerin iş doyumuyla algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Üsküdar Üniversitesi akademisyenlerini kapsamaktadır ve araştırmanın örneklemini 84 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bilgilerle birlikte algılanan sosyal destek ve iş doyumunun birbiriyle ilişkisiz olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır, çünkü araştırmada kullanılan ölçeklerin dışsal doyum ve diğer önemli kişi destek alt boyutları arasında bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bilgilere ek olarak yaş, unvan, ailede akademisyen olma durumu ve haftalık ders saatinin, iş doyumunu ve algılanan sosyal destek düzeylerinde bir değişikliğe sebep olmadığı sonucuna ulaşılırken, hem cinsiyet hem medeni durumun iş doyumunu ve algılanan sosyal destek düzeyleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Akademisyenlerin toplumdaki önemi ve yeri tartışılmaz. Bu nedenle akademisyenlerin mesleklerine olan bağlılığı ve mesleklerini severek yapmalarının topluma olumlu katkıları olacaktır. Her bireyin kişilik özelliklerinin, karakterinin farklı olması dolayısıyla, her bireyin iş doyumuna etki edebilecek faktörler farklılık gösterebilir. Ancak örgütler içerisinde bazı değişkenlerin çalışanların iş doyumunu üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu araştırmada iş doyumunu ve algılanan sosyal destek arasında kısmen ilişki bulunmuştur. Bu konuda pek fazla araştırmanın olmaması sebebiyle bu araştırmanın farklı üniversitelerde ve daha geniş örneklemeler kullanılarak yapılması önerilir.

Akademisyenlerde iş doyumunu artırmak için gerekli önlemlerin alınması noktasında sadece ücret ve fiziksel koşullar değil, duygusal ve sosyal etmenlerin de önemli olduğu unutulmamalıdır. İş doyumunun belirli aralıklarla takip edilmesi, iş doyumunu düşük olan gruplarda sosyal desteği artıracak iyileştirmelerin yapılması önerilir.

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

KAYNAKÇA

Akman, Yasemin, Filiz Bilge ve Hülya Kelecioğlu. “Öğretim Elemanlarının İş Doyumlarının İncelenmesi.” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 32 (2007): 32-41.

Alderfer, Clayton P.. *Existence, Relatedness and Growth*. New York: Free Press, 1972.

Aliyev, Ramin ve Erhan Tunç. “Ortaokul Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyi ve Benlik Algılarının İncelenmesi.” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2*, sayı: 21 (2017): 401-418.

Ardahan, Melek. “Sosyal Destek ve Hemşirelik.” *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2*, sayı: 9 (2006): 68-75.

Aşık, Nuran A.. “Çalışanlarda İş Doyumunu Etkileyen Bireysel ve Örgütsel Faktörler ile Sonuçlarına İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme.” *Türk İdare Dergisi*, sayı: 467 (2010): 31-51.

Bayraktar, Özlem. “Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri ile Duygusal Zekâları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” *Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2011.*

Bano, Safia, Saubia Ramzan, Muhammad Adeel Anjum ve Lian Dapeng. “Does Perceived Social Support Mediate The Relationship of Perceived Organizational Support and Job Satisfaction? A Structural Equation Modeling Approach.” *Journal of Managerial Sciences 3*, sayı: 11 (2017): 105-118.

Brough, Paula ve Judi Pears. “Evaluating The Influence of The Type of Social Support on Job Satisfaction and Work Related Psychological Well-Being.” *International Journal of Organizational Behaviour 2*, sayı: 8 (2004): 472-485.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

Cenkseven, Fulya ve Meliha Tuzgöl Dost. "Öğretim Elemanlarının Sosyodemografik Değişkenlere ve Üniversitelerini Değerlendirmelerine Göre İş Doyumları." *Eğitim ve Bilim* 148, sayı: 33 (2008): 28-39.

Clark, Andrew, Andrew Oswald ve Peter Warr. "Is Job Satisfaction U-Shaped in Age?" *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, sayı: 69 (1996): 57-81.

Cohen, Sheldon ve Thomas A. Wills. "Stress, Social Support and Buffering Hypothesis." *Psychological Bulletin* 2 sayı:98 (1995): 310-357.

Dikmen, Ahmet A. "İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, sayı:50 (1995): 115-140.

Dugguh, Stephen ve Ayaga Dennis. "Job Satisfaction Theories: Traceability to Employee Performance in Organizations." *Journal of Business and Management* 5, sayı:16 (2014): 11-18.

Ergeneli, Azize ve Mehmet Eryiğit. "Öğretim Elemanlarının İş Tatmini: Ankara'da Devlet ve Özel Üniversite Karşılaştırması." *H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, sayı:19 (2001): 159-178.

Hotamışlı, Mustafa ve Veysel Ağca. "Öğretim Elemanları İş Tatmin Düzeylerinin Demografik Özelliklere Göre Değişmesi: Türkiye'de Kamu ve Vakıf Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma." *Sosyal Bilimler Dergisi* 2, sayı:12 (2010): 95-118.

House, James S., Karl R. Landis ve Debra Umberson. "Social Relationships and Health." *Science* 4865 sayı: 241 (1988): 540-545.

Karlıdağ, Rıfat, Süheyla Ünal ve Salim Yoloğlu. "Hekimlerde Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerinin Yaşam Doyumu Düzeyleri ile İlişkisi." *Klinik Psikiyatri*, sayı: 4 (2001): 113-118.

Kirel, Çiğdem. "Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi." *İ. Ü. İşletme Fakültesi Dergisi* 2, sayı: 28 (1999): 115-136.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

Merve BAŞ, Melisa AKSU, Hüseyin ÜNÜBOL ve Gökben HIZLI SAYAR

Krishna, Siva Rama ve Raja Nandan. “Determinants of Job Satisfaction of Faculty in Higher Education.” *The Indian Journal of Industrial Relations* 1, sayı: 49 (2013): 132-147.

Küçüközkan, Yasemin. “Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve.” *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi* 2 sayı: 1 (2015): 86-115.

Mowday, Richard T., Debra L. Shapiro ve Richard M. Steers. “Introduction to Special Topic Forum: The Future of Work Motivation Theory.” *Academy of Management Review* 3, sayı: 29 (204): 379-387.

Temel Eğinli, Ayşen. “Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma.” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3 sayı: 23 (2009): 35-52.

Onaran, Oğuz. *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985.

Özaydın, Mehmet Merve ve Ömer Özdemir. “Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği.” *İşletme Araştırmaları Dergisi* 1, sayı: 6 (2014): 251-281.

Öztürk, Meral ve Ercan Şahbudak. “Akademisyenlikte İş Doyumu.” *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 40, sayı: 8 (2015): 494-501.

Singh, Ashak P., Amish Singh ve Nitu Singhi. “Organizational Role Stress and Social Support as Predictors of Job Satisfaction Among Managerial Personnel.” *Journal of Psychosocial Research* 1, sayı: 10 (2015): 1-10.

Sun, Özlem. “İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü.” *Uzman Yeterlilik Tezi*, Ankara: TCMB Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü, 2002.

Akademisyenlerde İş Doyumunun Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi

Weiss, David J., Rene V. Dawis, George W. England ve Lloyd H. Lofquist. *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire*. Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center, 1967.

Vangelesti, Anita L.. “Challenges in Conceptualizing Social Support.” *Journal of Social and Personal Relationships* 1, sayı: 26 (2009): 39-51.

Vroom,Victor H.. *Work and Motivation*. New York: Wiley, 1964.

Zimet, Gregory D.. “The Multidimensional Scale of Perceived Social Support.” *Journal of Personality Assessment* 1, sayı: 52 (1998): 30-41.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
347-377

YAZIM ESASLARI

GENEL

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir.

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, "The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)" atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım esaslarına ayrıca sosyalbilimlerdergisi.com bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

A. SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı; üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm, cilt payı 0, üstbilgi 1.25 cm, alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
2. Satır aralıkları -kaynakça hariç- 1,5 ve 0 nk, kaynakçada ise satır aralığı 1 ve 0 nk olmalıdır.
3. Sayfa numaraları altta ve sağda verilmelidir.

B. YAZIM KURALLARINA İLİŞKİN ESASLAR

1. Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltilmesi Editörler/Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.

2. Türkçe yazılan makalelere 'Öz'den sonra İngilizce 'Abstract' konmalıdır. İngilizce yazılmış makalelerde ise, İngilizce 'Abstract'tan sonra Türkçe 'Öz' konulmalıdır.

3. Makalelerde kelime sayısı 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 25 sayfayı geçmemelidir.

4. Türkçe/İngilizce makale başlıkları, Türkçe/İngilizce Öz/Abstract, Türkçe ve İngilizce beş Anahtar kelimeler/Keywords toplam 400 kelimeyi aşmamalıdır. Makale başlığının anlamlı kısaltması makale başlığı altında köşeli parantez içinde belirtilmelidir.

5. Makale başlığı (ana başlık) 14 punto, büyük harflerle ve koyu yazılmalı; alt başlıklar ise 12 punto, sadece baş harfleri büyük ve koyu yazılmalı, 1,25 cm girinti ile başlatılmalıdır.

6. Yazar ismi, Times New Roman 12 punto ile ana başlıktan sonra bir boşluk verilerek ve ana başlığı ortalayacak biçimde kalın (bold) olarak, adın baş harfi büyük diğer harfleri küçük olarak, soyadın ise tamamı büyük harflerle yazılmalıdır. Soyadından sonra üst parantez içinde üst yıldız (*) verilmeli; alt bilgi sekmesi kullanılarak yazara ait bilgiler (ORCID ID, Akademik unvan, Kurum bilgileri, E-posta adresi) Times New Roman ile her iki yana yaslı olarak sadece ilk sayfada görülecek şekilde 10 punto ve 1 aralıkla yazılmalıdır.

7. Öz/Abstract metinleri ile Anahtar kelimeler/Keywords italik olarak yazılmalıdır.

8. Makale metni her iki yana yaslı olarak Times New Roman, 12 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1,5 verilmeli, paragraflar 1,25 cm girinti ile başlamalıdır.

9. Dipnotlar her iki yana yaslı olarak Times New Roman ve 10 punto ile yazılmalı, satır aralığı 1 olmalı ve dipnottan sonra bir boşluk verilerek başlatılmalıdır.

C. REFERANS VE GÖNDERMELERE İLİŞKİN ESASLAR

1. Makaleler “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

2. Metin içinde dipnot numarası, noktalama işaretlerinden sonra verilmelidir.

3. Dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilmeli; atıflar, metin içinde gösterilmemelidir.

4. Dipnot rakamından sonra bir boşluk verilmeli ve yazı daha sonra başlatılmalıdır. İkinci ve daha sonraki satırların başında boşluk verilmemelidir.

5. Atıfta bulunulan kaynağın tam künyesi verilmeli, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilmemelidir.

6. Türkçe makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, Türkçeye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Aynı şekilde, İngilizce makalelerde, alfabesi Latin olmayan kaynakların dipnotları, İngilizceye uygun olarak Latin alfabesine uyarlanmalıdır. Kaynağın alıntısının orijinal dilinde de yapılması tavsiye edilir.

Örneğin,

“Фёдор Достоевский, ...” orijinal alıntısı,

“[Fyodor Dostoyevski, ...]” şeklinde orijinal alıntının devamında verilmelidir.

7. Alıntılardaki bazı yazım ve işaretlemeler makalede kullanılan dile göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, “sayı:” ve “no.” Türkçe ve İngilizcede “sayı” ifadesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, makalede kullanılan dile göre alıntılarda farklı kullanımlar olabilir. Derginin yazım esaslarına göre; makalenin dili Türkçe ise dipnot ve kaynakça Türkçe yazım kurallarına, İngilizce ise İngilizce yazım esaslarına göre düzenlenecektir. Sözelimi, “et al.,” ve “Translated by” gibi İngilizce kullanımlar İngilizce makalelerde, “vd.,” ve “Çeviren:” gibi ifadeler ise Türkçe makalelerde kullanılacaktır.

8. Aynen alıntılar: Makalede birebir yapılan alıntılar tırnak “ ” içinde verilmeli ve alıntının sonunda dipnot sistemine uygun olarak kaynak gösterilmelidir. Beş satırdan az alıntılar cümle arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise makale metnine göre sayfanın sağından 1 cm, solundan ise 1,25 cm (paragrafın başladığı yer) içeriden verilmelidir. Beş satırdan fazla olan alıntılarda satır aralığı 1,15, font ise 11 olmalıdır.

9. Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) hakkında detaylı bilgi için: <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

10. “The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)” atf ve referans sistemi ile ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

KİTAPLAR

(1) Tek yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Kısa Not:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDTYK TTK Yayınları, 1988.

(2) İki yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Nusret Özcan ve Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Kısa Not:

Özcan ve Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Özcan, Nusret ve Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

(3) Üç yazarlı kitaplar:

İlk Not:

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, ve Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Kısa Not:

Dağdelen, Türkmen ve Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen ve Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul: Büyükşehir Belediye

Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

(4) Üçten daha fazla yazarlı kitaplar:

İlk Not:

Ahmet Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008), 77.

Kısa Not:

Nohutçu vd., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, 18.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Nohutçu, Ahmet, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun. *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 1981.

(5) Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

İlk Not:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji*. (İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994), 81.

Kısa Not:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

(6) Kitap bölümleri:

İlk Not:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnata, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: Yeni Afganistan mı?” 347.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

(7) Yazarla birlikte editör veya çevirmeni olan eserler:**İlk Not:**

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt, “Yemen: Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, çev. Zeynep Altok. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Kısa Not:

Çaman vd., “Yemen: Yeni Afganistan mı?” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Çaman, M. Efe, Kenan Dağcı ve M. Ali Akyurt. “Yemen: Yeni Afganistan mı?” *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2* içinde, Editörler: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*. Çeviren: Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

MAKALELER

İlk not ve kısa not bölümlerinde alıntılıdığınız sayfa veya sayfa aralığını veriniz. Kaynakça bölümünde ise, tüm makalenin sayfa aralığını belirtiniz.

(Varsa, makalenin öncelikli olarak DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresini yazınız.).

(1) Tek yazarlı makaleler

İlk Not:

Song Niu, “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates,” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 132-136.

Kısa Not:

Niu, “The Strategic Partnership,” 132-136.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Niu, Song. “The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates.” *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (Nisan 2013): 122-146.

(2) İki yazarlı makaleler

İlk Not:

Tom D. Lewisand ve Gerald Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Kısa Not:

Lewisand ve Graham, “Seven Tips for Effective Listening,” 15-23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Lewisand, Tom D. ve Gerald Graham. “Seven Tips for Effective Listening.” *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

(3) Üç yazarlı makaleler

İlk Not:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem, “Expanding

College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality,” *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 9–10, <https://dx.doi.org/10.1086/690235>

Kısa Not:

Keng, Lin, ve Orazem, “Expanding College Access,” 23.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, ve Peter F. Orazem. “Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality.” *Journal of Human Capital* 11, (Güz 2017): 1–34, <https://doi.org/10.1086/69023>

(4) Üçten fazla yazarlı makaleler

İlk Not:

Rachel A. Bay vd., “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Kısa Not:

Bay vd., “Predicting Responses,” 465.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, ve Peter Ralph. “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, sayı: 5 (Mayıs 2017): 463–73, <https://doi.org/10.1086/691233>

(5) Yazarı belli olmayan makaleler

İlk Not:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Kısa Not:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

“Balkanlarda Türk Varlığı.” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

(6) Online dergide makale:

(Varsa, derginin DOI (Digital Object Identifier) numarasını ekleyiniz. DOI numarası, bir internet tarayıcısının adres çubuğuna <http://dx.doi.org/> adresine eklenerek yazıldığında, kullanıcıyı kaynağa götürür. Eğer DOI yoksa URL adresi yazınız.)

İlk Not:

Dinçer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets ve Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, erişim 28 Şubat 2010, <https://doi.org/10.1086/599247>

Kısa Not:

Eşitgin, “Büyüme Romanı,” *Milli Eğitim Dergisi*.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Eşitgin Dinçer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal.” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004):149-172, Erişim 5 Nisan 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets ve Duncan. Watts. “Origins of Homophily in an Evolving Social Network.” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, Erişim 28 Şubat 2010, doi.org/10.1086/599247

(7) Günlük gazetelerden ve dergilerden alınmış makaleler:

İlk Not:

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

Sheryl Gay Stolberg ve Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote,” *New York Times*, 27 Şubat 2010, erişim 28 Şubat 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me,” *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Kısa Not:

Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri.”

Stolberg ve Pear, “Wary Centrists.”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Akyol, Taha. “Sosyal Bilim Ödülleri.” *Milliyet*, 28 Şubat 2005.

DOKTORA VE YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

İlk Not:

Avni Erdemir, “Muslihu’ d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler” (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Kısa Not:

Erdemir, “Muslihu’ d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Erdemir, Avni. “Muslihu’ d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri

ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

ARŞİV BELGELERİ

İlk Not:

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

RAPORLAR

(1) Yazarı belli olan rapor

İlk Not:

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25.

Kısa Not:

Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, 6-25

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Gök, Fatma. *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*. Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999.

(2) Yazarı belli olmayan rapor

İlk Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, (Ankara: TİKA Yayını, 1995), 7.

Kısa Not:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını, 1995.

(3) Bir kurum, firma ya da enstitünün yazarı olduğu rapor**İlk Not:**

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Kısa Not:

Dış Politika Enstitüsü, *Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dış Politika Enstitüsü. *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

ANSİKLOPEDİLER**İlk Not:**

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Kısa Not:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Saraç, Ömer C., “Kağıt, Milli Gelir.” *Ak İktisat Ansiklopedisi* 1 içinde. İstanbul: Ak Yayınları, 1973, 17-36.

MÜLAKAT VEYA RÖPORTAJ

İlk Not:

Edward Snowden, “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>

Kısa Not:

Snowden, röportaj.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Snowden, Edward. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Röportajı yapan Micah Lee. *The Intercept*, 12 Kasım 2015, Erişim 1 Ocak 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>

E-KİTAP

İlk Not:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment* çev. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413, <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), 3. bölüm, Kindle.

Kısa Not:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413.

Austen, *Pride and Prejudice*, 6. bölüm.

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Çeviren: Constance Garnett, Editör: William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007, Kindle.

SOSYAL MEDYA

İlk Not:

Chicago Manual of Style. “Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993.” Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Kısa Not:

Chicago Manual of Style. “Is the world ready,”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Chicago Manual of Style. Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993. Facebook, Nisan 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

İNTERNET SAYFASI İÇERİĞİ

İlk Not:

“Privacy Policy,” Privacy & Terms, Google, son güncelleme 17 Nisan 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>

“About Yale: Yale Facts,” Yale University, erişim 1 Mayıs 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>

Kısa Not:

Google, “Privacy Policy.”

“Yale Facts.”

Kaynakça (Alfabetik sıraya göre):

Google. “Privacy Policy.” Privacy & Terms. Son güncelleme 17 Nisan 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2019;
sayı: 9,
379-414

Yale University. "About Yale: Yale Facts." Erişim 1 Mayıs 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>

AYNI KAYNAĞA PEŞİ SIRA YAPILAN ATIFLAR

1. Aynı kaynağa ardı ardına yapılan atıflarda atıfta bulunulan sayfa numarası da aynıysa sadece A.g.e., kısaltması kullanılmalı, atıfta bulunulan sayfa numarası farklıysa A.g.e., kısaltmasından sonra sayfa numarası da belirtilmelidir.

Örnek:

Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

A.g.e., 26.

2. Aynı yazarın birden fazla eserinin olması durumunda yapılan atıflarda yazar adı soyadı, eserin yayım tarihi, A.g.e. ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı, yazarın aynı tarihli birden fazla eserinin olması durumunda ise eserin tarihinin yanına A, B, C harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

D. BELGE, TABLO, ŞEKİL VE GRAFİKLERİN KULLANIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 ve Ek Şekil:6 gibi yazılmalı, ekler, kaynakçadan sonra verilmelidir. Bu eklerle metin içerisinde yapılan atıflar Ek Tablo:1, Ek Grafik:2 veya Ek Şekil:6 biçiminde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

3. Metin içerisindeki Tablolar, tablo üstünde kalın (bold) olarak isimlendirilecek; alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

4. Metin içerisinde yer alan şekil, grafik ve haritalar hemen altında isimlendirilecek ve alıntı yapıldığı kaynak, türüne göre dipnot sistemine göre verilecektir.

E. KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. “Kaynakça” kelimesi, girinti verilmeksizin büyük harflerle ve koyu olarak metinden sonra iki boşluk verilerek sola yaslı yazılmalı,

2. Kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalı,

3. Kaynakçada satır aralığı 1 olmalı, her kaynaktan sonra bir boşluk bırakılmalı,

4. Kaynakçada yazar adı soyadı baş harfleri büyük diğer harfler küçük olarak yazılmalı,

5. Kitap bölümü veya bir dergide yayımlanan makalenin yayımlandığı eserdeki sayfa aralığı kaynağın en sonunda belirtilmeli,

6. Aynı yazarın iki veya daha fazla eserinin kaynakçada yazımı:

- Yakın tarihli eser önce, diğer eserler aynı biçimde yakın tarihten geçmişe doğru yazılmalı,
- Yazarın ikinci ve daha sonraki eserlerinin başına ismi yazılmamalı, isminin yerine — — — işareti konulmalıdır.

F. DEĞERLENDİRME

1. Biçim ve alan açısından uygun bulunan makaleler konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderilir, hakem değerlendirmelerinin ikisi de olumlu ise makale yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü hakeme gönderilir. Yayımlanması için düzeltilmesine karar

verilen makalelerin, yazarları tarafından düzeltildikten sonra belirtilen süre içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.

2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının “yayımlanabilir” onayından sonra, Yayın Kurulu ile Editörler/Editör yardımcılarının son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakemler, Yayın Kurulu ve Editörler/Editör yardımcılarının eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Düzeltmelerle ilgili katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar, bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Editörlüğün belirlediği esaslarda, içeriğe ve konuya göre sıraya konularak yayımlanabilir.

PUBLICATION GUIDELINES

GENERAL PRINCIPLES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Publication guidelines and ethical principles can be accessed via sosyalbilimlerdergisi.com/en hyperlink. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

A. PRINCIPLES AS TO PAGE LAYOUT

1. Page layout must be normal, page set up must be 2.5 cm from the top, 2.5 cm from the bottom, 2.5 cm from left, 2.5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm, footer 1.5 cm.
2. Line spacing must be 1.5 and 0 pt. except for the references. In references, it must be land 0 pt.
3. Page numbers must be placed at the bottom on the right.

B. PRINCIPLES AS TO WRITING RULES

1. Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations. The submitted texts must be clear, understandable, and in line with the scientific criteria in terms of language and expression.

2. In texts that are written in English, there must be a Turkish 'Öz' following the English 'Abstract'. In texts that are written in Turkish, there must be an English 'Abstract' following the Turkish 'Öz'.

3. The texts submitted to be published must be no less than 5.000 words and no more than 25 pages including the Öz/Abstract and references.

4. Abstract and Öz, both in Turkish and English, must be no longer than 400 words including the main title in English and Turkish and five keywords for both languages in total. A short version of the title of the text must be indicated after the headline of the article in brackets and in the email that is sent to the editor with the article.

5. The main title must be 14pt., bold and all in upper-case. The subtitles must be 12pt., bold and with only initials in upper-case.

6. Name of the author must be written in Times New Roman with a font size of 12 in bold, after a 1-line space under the main title and be centered. The initial of the given name and all letters of the surname must be in upper-case. After surname, a superscripted asterisk(*) must be added and the information regarding the author must be given only in the first page's footer, written in Times New Roman 10pt. with 1-line spacing, and justified.

7. Öz/Abstract and Anahtar kelimeler/Keywords must be in italic.

8. The text must be justified, in Times New Roman with a font size of 12. The line spacing must be 1.5 and the paragraphs must start with 1.25 left indent.

9. Footnotes must be justified, in Times New Roman with a font size 10. The line spacing must be 1 and the text must start with a space after the footnote.

C. PRINCIPLES AS TO REFERENCES AND CITATIONS WITHIN THE TEXT

1. The articles must be prepared on the basis of The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) citation rules.
2. The number of footnotes must be given after the punctuation marks within the text.
3. Footnotes must be given enumerated below the page, and the citations should not be given within the text.
4. There must be a space after the footnote number before the text starts. There is no need for an additional space before the upcoming lines.
5. The full identity of the cited resources must be given; any uncited resource should not be presented in the references.
6. In English articles, footnotes from non-Latin alphabet sources must be Latinized in respect to English spelling. In Turkish articles, footnotes from Turkish sources must be given with respect to Turkish spelling rules. It is recommended to include footnotes in the original language transcription as well.

E.g.

“Фёдор Достоевский, ...” The original reference.

“[Fyodor Dostoevsky, ...]” The transcribed version following the original one.

7. Some wordings and punctuations in citations may differ in accordance with the language used in the article. For instance, both “sayı:” and “no.” stands for “number” in Turkish and English respectively. Therefore, it may require nuanced usage of citation styles for different languages. If the

article is written in Turkish, citations should be given in accordance with the Turkish version of the Publication Guidelines. If the article is written in English, then citations should be given in accordance with the English version of the Publication Guidelines. For example, English wordings such as “et al.,” “Translated by”, will be used for the articles written in English, while Turkish statements such as “vd.,” “Çeviren:”, will be used for the articles written in Turkish.

8. Direct quoting: Direct quotations used within the text must be given by quotation marks (“ ”) and must be cited as suited to the footnote system. Quotations less than five lines must not be separate from the ongoing text, whereas quotations with five or more lines must be 1 cm. from the right, and from the left 1.25 cm. (from the point where paragraph starts) indent. As for quotations more than four lines, line spacing must be 1.15, and the font must be 11pt.

9. For further information, please see the Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

10. Sample citations according to The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) are given below.

BOOKS

(1) Works with a single author:

Notes:

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Charles Dickens, *Hard Times: For These Times* (New York: Signet Classic, 1997), 35.

Shortened Notes:

Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 37.

Dickens, *Hard Times*, 67.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Levend, Agah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988.

Dickens, Charles. *Hard Times: For These Times*. New York: Signet Classic, 1997.

(2) Works with two authors:

Notes:

Nusret Özcan and Kemal Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı* (İstanbul: Nehir Yayınları, 2001), 8.

Shortened Notes:

Özcan and Aykut, *Mustafa Kutlu Kitabı*, 34.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Özcan, Nusret and Kemal Aykut. *Mustafa Kutlu Kitabı*. İstanbul: Nehir Yayınları, 2001.

(3) Works with three authors:

Notes:

İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı - Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005), 55.

Shortened Notes:

Dağdelen, Türkmen and Ulu, *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler*, 87.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dağdelen, İrfan, Hüseyin Türkmen, and Nergis Ulu. *Türk Kütüphaneciliğinden İzdüşümler: Nail Bayraktara Armağan*. İstanbul:

Büyükşehir Belediye Başkanlığı - Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
- Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 2005.

(4) Works with four or more authors:

Notes:

Ahmet Nohutçu et al., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2008), 77.

Shortened Notes:

Nohutçu et al., *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, 58.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Nohutçu, Ahmet, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk and Bayram Coşkun. *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 1981.

(5) Works with a non-specified author or editor:

Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” *Bilim ve Teknoloji* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları 1994), 81.

Shortened Notes:

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim,” 81.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim.” *Bilim ve Teknoloji*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 1994.

(6) Book chapters:

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: Yeni Afganistan mı?,” 347.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

(7) Author plus editor or translator

Notes:

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt, “Yemen: Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, eds. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel, 2010), 340.

Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, trans. Zeynep Altok. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 57.

Shortened Notes:

Çaman et al, “Yemen: Yeni Afganistan mı?,” 347.

Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir*, 58.

Bibliography entries (in alphabetical order):

M. Efe Çaman, Kenan Dağcı and M. Ali Akyurt. “Yemen: Yeni Afganistan mı?” in *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları 2*, edited by Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 337-354. Ankara: Nobel, 2010.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir: Kaynaklara Giriş*, Translated by Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

JOURNAL ARTICLES

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article.

For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins <https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

(1) Articles with one author:

Notes:

Niu Song, "The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates," *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 132-136.

Shortened Notes:

Niu Song, "The Strategic Partnership," 132-136.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Niu Song, "The Strategic Partnership between South Korea and the United Arab Emirates." *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 17, (April 2013): 122-146.

(2) Articles with two authors:

Notes:

Tom D. Lewisand and Gerald Graham, "Seven Tips for Effective Listening," *British Journal of Social Work* 30, (2003): 13-35.

Shortened Notes:

Lewisand and Graham, "Seven Tips for Effective Listening," 15-23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Lewisand, Tom D. and Gerald Graham, "Seven Tips for Effective Listening." *British Journal of Social Work* 30, (2003): 1-43.

(3) Articles with three authors:

Notes:

Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and

Income Inequality,” *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>

Shortened Notes:

Keng, Lin, and Orazem, “Expanding College Access,” 23.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. “Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality.” *Journal of Human Capital* 11, (Spring 2017): 1–34, <https://doi.org/10.1086/690235>

(4) Articles with four or more authors:

Notes:

Rachel A. Bay et al., “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures.” *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 465, <https://doi.org/10.1086/691233>

Shortened Notes:

Bay et al., “Predicting Responses,” 465.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, no.5, (May 2017): 463–73, <https://doi.org/10.1086/691233>

(5) Articles with a non-specified author:

Notes:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 8.

Shortened Notes:

“Balkanlarda Türk Varlığı,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

“Balkanlarda Türk Varlığı.” *Toplumsal Tarih* 7 (Mayıs 1990): 1-17.

(6) Articles from an online journal:

Add DOI (Digital Object Identifier) number if applicable. DOI number, when added to <http://dx.doi.org/> address on a browser, it directs the user to the source. If there is no DOI, add URL.

Notes:

Dinçer Eşitgin, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal,” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004): 153-168, accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts, “Origins of Homophily in an Evolving Social Network,” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, accessed 28 February 2010, <https://doi.org/10.1086/599247>

Shortened Notes:

Eşitgin, “Büyüme Romanı,” *Milli Eğitim Dergisi*.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Eşitgin Dinçer, “Büyüme Romanı (Bildungsroman) Kavramı Etrafında Aşk-ı Memnu ve Roman Kişisi Nihal.” *Milli Eğitim Dergisi* 162, (2004):149-172, Accessed 5 April 2005, <http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/162/esitgin.htm>

Gueorgi Kossinets and Duncan J. Watts. “Origins of Homophily in an Evolving Social Network.” *American Journal of Sociology* 115, (2009): 411, Accessed 28 February 2010, doi.org/10.1086/599247

(7) Articles from daily newspapers or journals:

Notes:

Taha Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri,” *Milliyet*, 28 February 2005,

Sheryl Gay Stolberg and Robert Pear, “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote,” *New York Times*, 27 February 2010, accessed 28 February 2010, <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>

Daniel Mendelsohn, “But Enough about Me,” *New Yorker*, 25 January 2010, 68.

Shortened Notes:

Akyol, “Sosyal Bilim Ödülleri.”

Bibliography entries (in alphabetical order):

Akyol, Taha, “Sosyal Bilim Ödülleri.” *Milliyet*, 28 February 2005.

THESIS OR DISSERTATION

Notes:

Avni Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni,” (Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999), 6-10.

Azize Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler,” (Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, 2018), 8.

Shortened Notes:

Erdemir, “Muslihu’d-din Mustafa,” 6-10.

Şahin, “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık,” 8.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Erdemir, Avni. “Muslihu’d-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı Eserleri Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni.” Unpublished PhD. diss., Gazi Üniversitesi, 1999.

Şahin, Azize. “Üniversite Öğrencilerinde Bilinçli Farkındalık ile Yaşam Doyumu ve İyi Oluş Arasındaki İlişkiler.” Master Thesis, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

ARCHIVAL MATERIALS

Notes:

BOA, İ. Mes. Müh., 2079.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh), 2079.

REPORT

(1) Reports with an author specified

Notes:

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu* (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları 1999), 6-25.

Shortened Notes:

Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, 6-25.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Gök, Fatma. *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*. (Ankara: Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, 1999).

(2) Reports with a non-specified author

Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu (Ankara: TİKA Yayını, 1995), 7.

Shortened Notes:

Arnavutluk Ülke Raporu, 7.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Arnavutluk Ülke Raporu. Ankara: TİKA Yayını, 1995.

(3) Reports of institutions, companies or institutes with a non-specified author

Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990), 33.

Shortened Notes:

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, 33.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1990.

ENCYCLOPEDIAS

Notes:

Ömer C. Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” in *Ak İktisat Ansiklopedisi 1*, (İstanbul: Ak Yayınları, 1973), 20-30.

Shortened Notes:

Saraç, “Kağıt, Milli Gelir,” 20-30.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Saraç, Ömer C.. “Kağıt, Milli Gelir.” In *Ak İktisat Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Ak Yayınları, 1973, 17-36.

INTERVIEWS

Notes:

Edward Snowden. “Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy.” Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015, accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>

Shortened Notes:

Snowden, interview.

Bibliography entries (in alphabetical order):

Snowden, Edward. "Edward Snowden Explains How to Reclaim Your Privacy." Interview by Micah Lee. *The Intercept*, November 12, 2015. Accessed Jan 1, 2017, <https://theintercept.com/2015/11/12/edward-snowden-explains-how-to-reclaim-your-privacy/>

E-BOOKS

Notes:

Fyodor Dostoevsky, *Crime and Punishment*, trans. Constance Garnett. ed. William Allan Nelson. (New York: P.F. Collier & Son, 1917), 413 <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>.

Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

Shortened Notes:

Dostoevsky, *Crime and Punishment*, 413

Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14

Bibliography entries (in alphabetical order):

Dostoevsky, Fyodor, *Crime and Punishment*, Translated by Constance Garnett. Edited by William Allan Nelson. New York: P.F. Collier & Son, 1917. <http://archive.org/details/crimepunishmentoodostuoft>

Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007, Kindle.

SOCIAL MEDIA

Notes:

Chicago Manual of Style. "Is the world ready for singular they? We thought

so back in 1993.” Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

Shortened Notes:

Chicago Manual of Style. “Is the world ready,”

Bibliography entries (in alphabetical order):

Chicago Manual of Style. Is the world ready for singular they? We thought so back in 1993. Facebook, April 2015. <https://www.facebook.com/ChicagoManual/posts/is-the-world-ready-for-singular-they-we-thought-so-back-in-1993-when-the-14th-ed/10152906193679151/>

WEBSITE CONTENT

Notes

“Privacy Policy,” Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>

“About Yale: Yale Facts,” Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>

Katie Bouman, “How to Take a Picture of a Black Hole,” filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like

Shortened notes

Google, “Privacy Policy.”

“Yale Facts.”

Bouman, “Black Hole.”

Bibliography entries (in alphabetical order)

Bouman, Katie. “How to Take a Picture of a Black Hole.” Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like

Google. "Privacy Policy." Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>

Yale University. "About Yale: Yale Facts." Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>

SUBSEQUENT FOOTNOTES TO THE SAME SOURCE

1. For the subsequent footnotes to the same source, authors may use "Ibid" abbreviation instead of shortened notes. If a page number is also the same as previous footnotes, only Ibid. must be used; if a page number is different, then, the page number must be written after "Ibid" abbreviation.

E.g.

Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: AKDITYK TTK Yayınları, 1988), 23.

Ibid., 26.

2. If certain author has citations for more than one of his/her pieces in the same article, then in the footnotes it must be author's name surname, year of publication and page number; if the author has more than one piece in same year, then, the letters of A, B, C must be added to the publication year of the piece. This also must be written as it is, in the bibliography.

D. PRINCIPLES TO ABIDE BY THE RULES OF USING DOCUMENTS, TABLES, FIGURES AND GRAPHS

1. Attachments (documents) must be presented at the end of the text and there must be brief information below, as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.

2. Other attachments (Tables, Figures, Graphs) must be presented as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3, and Additional Figure: 7"; if indicators other than the text are too many in number, attachments must be presented after the References. References to these attachments in the text must be shown as "Additional Table: 1, Additional Graph: 3 or

Additional Figure: 7". If the citation is made for a table, figure, graph or picture, the resource must be indicated.

3. Tables within the text must be titled in bold on the table, and the cited source must be given according to the footnote rules.

4. Figures, graphs, and maps within the text must be titled below, and the cited source must be given according to the footnote rules.

E. PRINCIPLES AS TO WRITING BIBLIOGRAPHY

1. Headline of bibliography must be written in upper-case and bold, right after the text with two spaces, left aligned, and without indents.

2. References must be alphabetically ordered according to the surnames of the authors..

3. Line spacing must be 1 and there must be a given space after each reference.

4. Initials of the names and the surnames of the authors must be in upper-case with other letters in lower-case.

5. The page range of the paper that is published in a book or a journal must be given at the end of the reference.

6. Two or more works from the same author must be referenced as follows:

* The recent work must be written first with other works following the same order.

* The name of the author must not be specified for the second and the following works. There must be — — — mark instead of the name.

F. ASSESSMENT

1. The papers that pass the initial editorial evaluation will be sent to two referees of expertise for academic assessment by the Publication Board of the Journal. The paper is accepted for publication if both referees are positive. If one referee report is positive while the other one is negative, the

paper is sent to a third referee. The papers that are decided to be reviewed must be submitted by the author(s) within stated days (including the duration of the postal service). The revised text might be re-examined by the demanding referees in case the Publication Board finds it necessary.

2. The papers submitted are published upon the final decision of the Publication Board following the “can be submitted” approval of the two experts in the field. Authors should take the criticisms, assessments and revisions of the referees and the Publication Board into account. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page within the justification thereof.

3. The papers, following the approval by the referees, may be put in order by the Publication Board, based on principles followed by the editors and also based on the scope of the journal.

YAYIN VE ETİK İLKELERİ

GENEL

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda **COPE** (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır.

Makalenin Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanması amacıyla DergiPark üzerinden yazar(lar) tarafından yüklenmesi, başvuru sürecini başlatır.

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

A. YAYIN KURULUNUN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne başvurusu yapılan her makaleden, hatta yayımlanmasından sonraki tüm süreçlerinden Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın Kurulu (Bundan sonra, "Yayın Kurulu") ve Editörler/Editör yardımcıları sorumludur.

Yayın Kurulu, yayın, kör hakemlik, değerlendirme süreci, etik ilkeler gibi dergi politikalarının belirlenmesini ve uygulanmasını sağlar.

Makalenin Yayın Kurulu'nca hakem sürecine alınması bir yayın taahhüdü anlamına gelmez. Yayın için hakem süreci olumlu sonuçlansa bile mutlaka Yayın Kurulunun ve Editörlerin/Editör yardımcılarının kararı gerekir.

Yayın Kurulu, akademik dürüstlüğü teşvik eder. Yayın Kurulu, yazılı eserlerin orijinalliğini, bu eserleri yayın öncesinde iThenticate intihal önleme programı aracılığıyla denetleyerek teminat altına alır.

Yayın Kurulu, yayımlanmış makalelere ilişkin intihal ve suistimal iddialarını her zaman incelemeye alır. Örneğin, bir yazar makalesinde başka çalışmalardan intihal yapmış, izin alınması gereken durumlarda izin almaksızın veya eksik bildirimle üçüncü şahısların telif materyalini kullanmışsa, Yayın Kurulu makaleyi geri çekmek, meseleyi yazarın çalıştığı kurumdaki bölüm başkanına, dekanına ve/veya ilgili akademik kurumlara bildirme dâhil çeşitli işlemler yapma hakkını kendinde saklı tutar.

B. EDITÖRLER / EDITÖR YARDIMCILARININ SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörleri/Editör Yardımcıları, makale ve dergi yayım sürecinde fikrî mülkiyet hakları, bilimsel-etik olmayan davranışlarla ve intihalle ilgili önlemleri almaktan sorumludur.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerle ilgili olumlu ya da olumsuz karar verirken, makalelerin özgün değeri, alana katkısı, araştırma yönteminin geçerliliği ve güvenilirliği, anlatımın açıklığı ile derginin amaç ve kapsamını göz önünde bulundurlar.

Editörler/Editör yardımcıları, kör hakemlik ve değerlendirme süreci politikalarını uygularlar, hakemlerin ve yazarların kimlik bilgilerini değerlendirme sürecinde birbirlerinden gizli tutarlar ve her makalenin yansız ve süresi içinde değerlendirilmesini sağlarlar. Makalelerdeki hata, tutarsızlık ya da yanlış yönlendirmelerin düzeltilmesini gerçekleştirirler.

Editörler/Editör Yardımcıları, derginin yayın esasları ve etik ilkeleri kapsamında kişisel verilerin korunmasını sağlarlar.

Editörler/Editör yardımcıları, makalelerde insan ve hayvan haklarının korunmasına özen gösterirler, makaledeki çalışmaya konu olan katılımcıların açık onayının belgelendirilmesini önemserler, deneysel araştırmalarda veya anket içeren çalışmalarda etik kurul onayı olmadığında makaleyi reddederler.

C. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

Teslim edilen makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına Yayın Kurulu tarafından karar verilmesinde hakem görüşleri önceliklidir.

Hakemler, iki yönlü kör hakem usulüne riayet ederek çalışmayı adil ve tarafsız olarak değerlendirmelidirler.

Hakemler, gizlilik ilkesine riayet etmelidir, hakemlik sürecinden elde ettikleri bilgileri kişisel menfaatleri için kullanmamakla yükümlüdürler; raporlarını veya makale hakkındaki bilgileri başkalarıyla paylaşmamalıdır.

Hakem değerlendirmeleri objektif ve yapıcı olmalıdır. Yazının akademik yeterliliği esas alınmalıdır. Yazarların şahsiyetlerine yönelik eleştiriler uygun görülmez. Hakemler, yaptıkları değerlendirmeleri destekleyecek açıklamaları ve argümanları, dergi editörlüğünce sunulan hakem değerlendirme raporlarında sunmalıdırlar. Editörler/ Editör Yardımcıları, taraflı ve şahsileştirilmiş değerlendirmeleri ve gerekçelendirilmemiş onay ve retleri değerlendirmeye almazlar ve bu durumdaki makaleler için yeniden hakem belirlerler.

Hakemler, kişisel veya kurumsal çıkar çatışmalarıyla sonuçlanabilecek makaleleri değerlendirmeyi kabul etmemelidirler.

Hakemler, tespit etmeleri halinde, dergi editörlüğünü fiilî ya da olası herhangi bir intihal, çoklu yayın veya eş zamanlı başvuru vakasından haberdar etmelidirler.

Hakemler, değerlendirmeyi tarafsızlık ve gizlilik içinde yapmalıdırlar. Bu ilke gereğince, inceledikleri makaleleri değerlendirme sürecinden sonra yok etmelidirler. Uyruk, cinsiyet, dinsel inanç, siyasal görüş ve ticari kaygılar, değerlendirmenin akademik tarafsızlığını bozmamalıdır.

Hakemler değerlendirmesini kabul ettikleri makaleyi süresi içinde değerlendirmelidirler. Makalenin akademik niteliğini artırmak maksadıyla, hakemlerin düzeltme önerileri yazarlara iletilir ve hakemlerin talep etmeleri halinde, yazar tarafından yapılan düzeltmeler hakeme iletilir.

D. YAZARIN SORUMLULUKLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne sunulan metinler/ çalışmalar intihal içermemeli ve özgün olmalıdır. Bu konuda sorumluluk tamamen yazarlara aittir.

İntihalin her çeşidi, yazarın kendi yayınlarından yaptığı usulsüz aktarımlar dâhil, çok ciddi bir etik sorundur. İntihal içerdiği tespit edilen makalelerin değerlendirme süreci durdurulur. Yayınlandıktan sonra intihal tespit edildiği takdirde, Editörler ve Editör yardımcıları uygun önlemler alırlar.

Yazar, makalesini, yayın kararı alınıncaya kadar, dergi yayın kuruluna bildirmek koşuluyla geri çekme hakkına sahiptir.

Yazarlar cinsiyet, ırk, dil, inanç, kültür, sınıf, yaş, görüş, zümre ve cinsel yönelim gibi aidiyet ve kimlikler üzerinden ayrımcı bir dil kullanmamalıdır.

Çalışmalar/makaleler üçüncü bir tarafın mahremiyet ve fikri mülkiyet haklarını ihlal etmemelidir.

Yazarlar, çalışmalarında payları olan tüm şahısları belirtme yükümlülüğü taşırlar. Çalışmalarında önemli derecede payları olan şahısları ortak yazar olarak belirtmelidirler. Bir çalışma, yazarlarının tümünün rızası olmadan yayımlanamaz.

Makaleye katkı sağlamayan kişilerin adları, yazar olarak yazılmamalıdır. Yayımlanmak üzere başvurusu yapılan bir makale için yazar sırasını değiştirme, yazar çıkartma, yazar ekleme işlemleri önerilmemelidir.

Yazarlar, çalışmanın/metnin eski bir versiyonu başka bir mecrada yayımlanmışsa bunu belirtmelidirler. Çalışma, yayımlanmamış bile olsa bir tezden veya yayımlanmamış bilimsel toplantı sunumundan derlendiyse, bunun ilk sayfada dipnot olarak belirtilmesi gerekir.

Yazarlar, mevcut telif hakları yasası esaslarına uygun hareket etmekte sorumludurlar.

Değerlendirme sürecinde yazarlardan makalelerine ilişkin bilgi ya da veri istenmesi durumunda talep edilen bilgileri dergi editörlüğüne sunmalıdırlar.

Yazarlar, hakemlerin ve Editörler/Editör yardımcılarının düzeltme önerilerini yerine getirmekten sorumludur. Hakemlerin ya da Editörler/Editör yardımcılarının önerilerine katılmaması halinde, yazar, gerekçesi ile birlikte bu durumu dergi editörlüğüne bildirmek hakkına sahiptir.

Yazarlar, hakem değerlendirme önerilerine yaptıkları işlemleri, dergi editörlüğüne gönderilen rapora işleyerek dergi editörlüğüne sunmalıdırlar.

Bütün yazarlar, araştırma yazılarında, o yazının sonuçlarını veya yorumunu etkileyebileceği düşünülen herhangi bir mali ve diğer tarzda çıkar çatışmalarını açık etmelidirler. Çalışma için alınan bütün mali destek kaynakları açıkça belirtilmelidir.

Bir yazar, yayımlanmış bir makalesinde ciddi bir hata veya yanlışlık keşfedince, bu konuda dergi editörlüğüne vakit geçirmeksizin haber vermelidir. Bu durumda yazar, makalesini geri çekme veya makaleye dair bir düzeltme yayınlamada dergi editörlüğü ile işbirliği yapmakla sorumludur.

Yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.

E. ETİK İLKELERE UYMAYAN DURUMUN EDİTÖRE BİLDİRİLMESİ

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen uusbd@uskudar.edu.tr adresine ileti yoluyla bildiriniz.

PUBLICATION AND ETHICAL PRINCIPLES

GENERAL PRINCIPLES

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (henceforth, “The Journal”) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific method. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the **COPE** (Committee on Publication Ethics) are taken into account.

The submitting of an article for publication in the Journal through DergiPark article is accepted as an application for publication.

The Journal has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

A. THE RESPONSIBILITIES OF THE EDITORIAL BOARD

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editorial Board (henceforth, “The Editorial Board”) and Editors/Vice Editors are responsible for all the processes before, during and after the publication of each and every article submitted to the Journal.

The Editorial Board determines and implements the entire policies of The Journal, including but not limited to publication, blind review, assessment process, and ethical principles.

The initiation of blind review process for an article does not indicate a publication promise on behalf of The Journal. Likewise, the positive outcome of the review process still necessitates the affirmative decision of The Editorial Board and Editors/Vice Editors for the publication of the article.

The Editorial Board encourages academic honesty. The Editorial Board ensures the originality of the articles by uploading them on iThenticate plagiarism detection software, and evaluating their originality report.

The Editorial Board always examines the claims of plagiarism and abuse in regard to published articles. In case it is established that an author committed plagiarism, or used copyrighted material that belongs to third parties without proper and full reference and permission, The Editorial Board reserves the rights, including but not limited, to retract the article, inform the author's head of department, dean of faculty and/or other academic institutions.

B. RESPONSIBILITIES OF EDITORS/VICE-EDITORS

Üsküdar University Journal of Social Sciences Editors/Vice-Editors are responsible for taking measures related to intellectual property rights, unethical and non-academic behaviors and plagiarism during the publication of articles and journals.

Editors/Vice-Editors, when making positive or negative decisions about the articles, take into consideration the originality of the articles, their contribution to the field, the validity and reliability of the research method, the clarity of the narration, and the purpose and scope of the journal.

Editors/Vice-Editors implement the blind peer review and evaluation processes that are among the publication policies of the journal, keep the identities of the referees and authors confidential, and ensure that each article is evaluated objectively and in due time. Editors may correct errors, inconsistencies, or misleading in the articles.

Editors/Vice-Editors ensure the protection of personal data within the journal's publication and ethical principles.

Editors/Vice-Editors pay attention to the protection of human and animal rights in articles, attach importance to documenting the explicit consent of the participants of the research used in article. Editors/Vice-Editors

rejects experimental research articles and articles that contains surveys without proper ethics committee approval.

C. RESPONSIBILITIES OF REFEREES

The opinion of the referees shall be given priority in the decision of the JOSOC Editorial Board concerning whether the submitted article will be published or not.

The referees should evaluate the work fairly and objectively following the double-blind peer review procedure.

Referees must respect the principle of confidentiality. They are obliged not to use the information obtained from the peer review process for their personal benefit. They should not share their reports or any information in relation to the article.

Referee assessments should be objective and constructive. The academic competence of the article should be taken as a fundamental criterion of assessment. Criticisms on the personalities of the authors are not considered appropriate. Referees should provide explanations and arguments via reports that are provided by the Editors/Vice-Editors. Editors/Vice-Editors do not take into account biased and personalized evaluations or unjustified approvals and refusals, and appoint a new referee for such articles.

The referees should not accept articles that may result in personal or institutional conflicts of interest.

Referees, in case of detection, should notify the journal editorship of any actual or possible plagiarism, multicasting or simultaneous application.

The referees should conduct the evaluation in neutrality and confidentiality. Due to this principle, they should destroy the articles they have reviewed after the evaluation process. Nationality, gender, religious belief, political view and commercial concerns should not disrupt the academic neutrality of the assessment.

Referees should complete evaluations of the articles within due course. In order to improve the academic quality of the article, the referees' suggestions for revisions are delivered to the authors and, if requested by the referees, the corrections made by the authors are sent to the referees.

D. RESPONSIBILITIES OF AUTHORS

The studies submitted to JOSOC should not contain plagiarism and should be original. The responsibility lies within the authors in regard to this matter.

Any form of plagiarism is a very serious ethical problem, including self-plagiarisms. Evaluation process will be stopped for the articles that contain plagiarism. If any plagiarism is detected after the publication, Editors/ Vice-Editors will take necessary measures.

The author reserves the right to withdraw his/her article provided that the author notifies the withdrawal to the editorial board until the publication decision is taken.

Authors should not use discriminatory language based on gender, race, language, belief, culture, class, age, opinion, rank and sexual orientation.

The works/articles should not violate the privacy and intellectual property rights of a third party.

Authors are obliged to specify all individuals who have a share in their article. Individuals with significant contributions in their article should be cited as co-authors. An article cannot be published without the consent of all authors.

The name of the persons who do not contribute to the article should not be written as an author. Changing the order of authors' names, removing and adding authors' names should not be proposed for an article submitted for publication.

Authors should state if an old version of the article is published in another medium. If the study is compiled from a dissertation/thesis (even if it

is unpublished) or an unpublished scientific meeting presentation, this should be indicated on the first page as a footnote.

Authors are responsible for acting in accordance with the existing copyright laws.

If any information or data is requested from the authors during the evaluation process, they should submit the expected information to the editorship.

Authors are responsible for fulfilling the revision suggestions of the Editors/Vice-Editors and the referees. The author has the right to inform the editorship with justification, he/she does not agree with the suggestions of the Editors/Vice-Editors and referees.

All authors shall state any financial and other conflicts of interest in their research papers that may be thought to affect the results or interpretation of that paper. All sources of financial support for the study should be clearly stated.

When an author discovers a serious error or inaccuracy in a published article, it is the responsibility of the author to immediately notify the editorship. In this case, the author is responsible for cooperating with the journal editorship in either withdrawing the article or publishing a revision of the article.

For all researches conducted and for clinical and experimental studies involving humans and animals, which require an ethics committee approval, an ethics committee approval must be obtained and should be specified and documented.

E. NOTIFYING THE EDITOR ABOUT THE VIOLATION OF ETHICAL PRINCIPLES

If a violation of ethical principles in evaluation process, preliminary assessment or a published article in Üsküdar University Journal of Social Sciences concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to uusbd@uskudar.edu.tr.